

ALEKSANDER ŻUKOWSKI

Okazale drzewa

Gminy i Miasta Czerwionka-Leszczyny

ALEKSANDER ŻUKOWSKI

Okazale drzewa

Gminy i Miasta Czerwionka-Leszczyny

dos. Przewodnik przyrodniczy

CZERWIONKA-LESZCZYNY 1997

502 (036)

630*5 (036)

*Kocham, drzewa zielenią wiejące,
cicho szumiące o lecie.*

*Lipy miodem wonnym pachnące,
z rojem pszczoł przy ich kwiecie.*

*Kocham dęby stare, mocno stojące,
mruczące dawnej chwały dzieje.
Wierzby szeptem przy drogach płaczące,
przez które wiatr smętnie wieje.*

*Kocham brzozy siwe, nisko schylone,
liściem opadłym modlitwę mówiące.
Topole strzeliście w niebo wpatrzone
i sosny proste na piachach stojące.*

Kocham, drzewa polskie.

(Piotr Radziwoń - „Drzewa”)

Aleksander Żukowski

Okazałe drzewa Gminy i Miasta Czerwionka-Leszczyny

© Aleksander Żukowski

Recenzenci: prof. dr hab. Andrzej Czyłok
dr Jan Maciej Waga

502 (0361)
630x5 (036)

Redakcja: Robert Ratajczak
Korekta: Kazimiera Gorzawska
Projekt okładki: Artur Kaczor
Skład i łamanie: PUK „KompART”, Czerwionka-Leszczyny
Druk: Zakład Poligraficzny „Greg”, Gliwice

Wydawca: Urząd Gminy i Miasta Czerwionka-Leszczyny
44-230 Czerwionka-Leszczyny, ul. Parkowa 9
przy udziale Koła Leszczyny Ruchu Autonomii Śląska

ISBN 83-904780-0-5

Wydanie I

Nakład 1000 egzemplarzy

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Położenie geograficzne	11
Klimat	12
Sieć wodna	13
Perspektywy ochrony przyrody ze szczególnym uwzględnieniem okazałych drzew	15
Brzoza brodawkowata	21
Brzoza wiśniowa	27
Buk pospolity	30
Dąb czerwony	44
Dąb szypułkowy	50
Grab pospolity	64
Jedlica Douglasa	68
Kasztanowiec zwyczajny	74
Klon jawor	84
Lipa drobnolistna	92
Orzech włoski	108
Platan klonolistny	112
Robinia biała	116
Sosna czarna	120
Sosna pospolita	123

Sosna smołowa	129
Sosna Weymoutha (wejmutka)	133
Topola kanadyjska	139
Wiąz górski	143
Wiąz szypułkowy	146
Wycieczki piesze i rowerowe	151
Bibliografia	161
Słowniczek niektórych terminów dendrologicznych i leśnych	163

WSTĘP

Wiekowe drzewa, świadkowie historii ludzkości, od niepamiętnych czasów wywierały ogromne wrażenie na świadomość człowieka. Imponujące rozmiary sędziwych dębów, buków i lip sprawiały, że ludzie porównywali je do potężnych władców puszczańskich ostępów. Stare drzewa wywalały natchnienie pisarzy, poetów, były wdzięcznymi obiektami dla malarzy. Swoją szacunek dla tych drzew wyrażano poprzez ich ochronę przed wycinaniem, przez zawieszanie na nich przydrożnych ołtarzyków, krzyży, przez budowę kaplic w ich pobliżu. Dzięki pozytywnemu na ogół stosunkowi ludzi do sędziwych drzew, duża ich liczba przetrwała do końca wieku XX. Teraz, kiedy dysponujemy odpowiednią wiedzą dendrologiczną oraz nowoczesnymi technikami leczenia, powinniśmy dołożyć starań aby te żywe pomniki historii mogły być podziwiane z niegasnącym zachwytem przez następne pokolenia. Najstarszymi drzewami na świecie są sosny ościste (*Pinus aristata*) rosnące w stanie Oregon w Ameryce Północnej i osiągające wiek 7000 lat. Mamutowce olbrzymie (*Sequoiadendron giganteum*) z gór Sierra Nevada dożywają 4000 lat, miłorzęby chińskie (*Ginkgo biloba*) żyją 2000 lat, zaś baobaby afrykańskie (*Adansonia digitata*) ok. 1000 lat. Największe rozmiary natomiast osiągają mamutowce olbrzymie. Ich wysokość sięga 120 m, obwód dochodzi do 30 m, miąższość drzewa przekracza nawet 1400 m³. Jeszcze wyższe są eukaliptusy królewskie (*Eukalyptus regnans*) z Australii, które dorastają 170 m wysokości.

Pomnikowe drzewa w Polsce ustępują wiekiem i rozmiarami amerykańskiemu mamutowcowi, południowoeuropejskim platanom i chińskim miłorzębom. Niemniej najstarsze drzewo w Polsce - cis pospolity w Henrykowie Lubańskim - osiągnęło imponujący wiek 1250 lat. Nasze sosny z Puszczy Białowieskiej i świerki z Babiej Góry dorastają ponad 40 m wy-

sokości, a najgrubsze dęby z Piotrowic, Kadyn i Bartkowa dochodzą do 10 m obwodu.

Polska jest jednym z niewielu europejskich krajów, w których zachowało się jeszcze sporo sędziwych i okazałych drzew. Świadczy o tym liczba drzew objętych statusem pomnika przyrody. Jest ich w kraju 13,5 tys., co stanowi 72% wszystkich obiektów objętych w Polsce tym statusem.

Również gmina i miasto Czerwionka-Leszczyny posiadają liczne okazałe drzewa godne ochrony. Niestety tylko nieliczne w tej grupie egzemplarze mają zagwarantowaną ochronę prawną w randze pomnika przyrody. Duża grupa drzew cechuje się słabą kondycją zdrowotną. Osobniki te wymagają natychmiastowej interwencji chirurga drzew i stałej opieki.

Niniejszy przewodnik zawiera opisy ponad 100 obiektów dendrologicznych (pojedyncze drzewa, ich grupy, aleje) reprezentujących 20 gatunków drzew. Są to gatunki rodzime, jak również obcego pochodzenia. Wiele z opisanych tu drzew nie osiągnęło jeszcze rozmiarów wymaganych do nadania statusu pomnika przyrody, niemniej zasługują one na ochronę ze względu na rzadkość występowania, osobliwy pokrój, itp.

Opis każdego obiektu rozpoczynają dane dendrometryczne: obwód (mierzony w pierśnicy tj. na wysokości 130 cm od ziemi), pierśnica (tj. średnica pnia obliczona na wysokości 130 cm od ziemi), wysokość (mierzona wysokościomierzem uniwersalnym IBL). Przy określaniu stanu zdrowotnego drzew zastosowano pięciostopniową skalę zamieszczoną w przewodniku Cezarego Pacyniaka „Najstarsze drzewa w Polsce”.

- 1 - oznaczano drzewa zupełnie zdrowe, bez żadnych ubytków i obecności szkodników,
- 2 - drzewa z częściowo obumierającymi cieńszymi gałęziami w wierzchołkowych partiach korony, z obecnością szkodników zarówno ze świata roślinnego, jak i zwierzęcego opanowane w nieznacznym stopniu (pojedyncze egzemplarze),

- 3 - drzewa, które mają w 50% obumarłą koronę i kłodę (pień drzew liściastych z klasy dwuliściennych) lub strzałę (pień drzew iglastych), jak również zaatakowane w znacznym stopniu przez szkodniki,
- 4 - drzewa w 70% z obumarłą koronę i kłodę lub strzałę z licznymi dziuplami, w tym także drzewa martwe.

Skala ta pozwoli Czytelnikowi zorientować się o stanie zdrowotnym i przypuszczalnym wyglądzie danego egzemplarza.

W dalszej części opisu zamieszczono informacje dotyczące pokroju, zdrowotności, funkcji biocenotyczno-krajobrazowej opisywanego okazu oraz jego najbliższego otoczenia. Zanotowano także ciekawostki związane z poszczególnymi drzewami.

Dane o okazałych drzewach z terenu gminy i miasta Czerwionka-Leszczyny zostały zebrane przez autora w latach 1991-1995. W pracy tej wykorzystano również informacje uzyskane w Urzędzie Gminy i Miasta w Czerwionce-Leszczynach, w Zarządzie Nadleśnictwa Rybnik oraz informacje ustne mieszkańców okolicy. Pomocną była także literatura związana z tematem przewodnika.

Opracowanie niniejsze przeznaczone jest przede wszystkim dla dzieci i młodzieży pragnącej rozwijać swoje zainteresowania przyrodnicze. Może ono być pomocne również nauczycielom, leśnikom, turystom i wszystkim miłośnikom przyrody.

Przedstawione w końcowej części przewodnika propozycje wycieczek krajoznawczych zachęcić powinny Czytelnika do uprawiania turystyki pieszej i rowerowej w okolicy Czerwionki-Leszczyn. Wskazane trasy opracowano z uwagi na to, że eksponują one wiele okazałych drzew na terenie gminy. Każdy turysta może jednak, posługując się niniejszym przewodnikiem, ułożyć trasę wycieczki wedle swego uznania.

Jeśli przewodnik ten przyczyni się do pogłębienia wiedzy Czytelnika o pomnikowych drzewach w okolicy Czerwionki-Leszczyn i jednocześnie ułatwi dotarcie do tych drzew to cel mój zostanie zrealizowany.

Podziękować pragnę pracownikom Urzędu Gminy i Miasta w Czerwionce-Leszczynach, leśnikom oraz mieszkańcom miasta i okolicznych sołectw, którzy okazali mi daleko idącą pomoc w trakcie poszukiwań okazałych drzew i przygotowywania niniejszej publikacji.

Aleksander Tukowski

POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Gmina i miasto Czerwionka-Leszczyny położona jest w południowo-zachodniej części województwa katowickiego, w odległości 40 km od Katowic i 45 km od granicy z Czechami. Powierzchnia gminy i miasta wynosi 115 km². W skład miasta Czerwionka-Leszczyny wchodzi dzielnice: Czerwionka, Czuchów, Dębieńsko, Leszczyny. Gminę tworzą sołectwa: Bełk, Książenice, Palowice, Przegędza, Stanowice i Szczekowice. Gmina i Miasto Czerwionka-Leszczyny jako jednostka administracyjna graniczy z miastami: Knurów, Orzesze, Rybnik i Żory oraz gminami Ornontowice i Pilchowice.

Pod względem geomorfologicznym gmina i miasto położone są we wschodniej części Płaskowyżu Rybnickiego wchodzącego w skład makroregionu Wyżyny Śląskiej. Płaskowyż Rybnicki zwany też Wzgórzami Rybnickimi rozciąga się szerokim pasmem od doliny Odry na zachodzie, po dolinę Wisły i Równinę Pszczyńską na wschodzie. Góruje on do wysokości 100 m nad doliną Odry i 70 m nad doliną Wisły. Kulminacją wysokości jest góra Ramża (325 m npm) położona między Bełkiem, Czerwionką, Dębieńskiem i Orzeszem-Jaśkowicami. Jest to najwyższe naturalne wzniesienie gminy Czerwionka-Leszczyny oraz całej Ziemi Rybnickiej. Płaskowyż Rybnicki od północy graniczy z Kotliną Kozielską i Wyżyną Gliwicką, zaś na południu opada łagodnie ku Kotlinie Ostrawskiej i dolinie Olzy stanowiącej granicę państwa. Teren gminy Czerwionka-Leszczyny jest obszarem o charakterze równinnym. W ukształtowaniu terenu wyodrębnia się wyraźnie wspomniana góra Ramża oraz pięć stożków zwałowisk skały płonnej KWK "Dębieńsko" będących zgrupowaniem najwyższych obiektów na terenie gminy (355 m npm). Naturalna różnica wzniesień pomiędzy najniżej a najwyżej położonymi terenami gminy wynosi 100 m.

KLIMAT

Płaskowyż Rybnicki położony jest w Małopolskim Regionie klimatycznym.

Omawiany obszar jest południowo-zachodnią częścią najcieplejszej strefy Polski. Dominujący wpływ ma tutaj klimat oceaniczny ścierający się z klimatem kontynentalnym, co sprawia, że zasadniczą cechą klimatu regionu jest duża zmienność i aktywność atmosferyczna.

Na skutek częściowego otwarcia na południe przez Bramę Morawską na teren Płaskowyżu Rybnickiego napływają wilgotne i ciepłe masy powietrza z Europy Południowej. Powietrze to nosi cechy klimatu śródziemnomorskiego, zaznaczające się w wyraźnym ociepleniu i przedłużeniu okresu wegetacyjnego. Okres wegetacyjny roślin trwa około 235 dni. Średnia roczna temperatura na Płaskowyżu Rybnickim wynosi 7,5° C. Średnia roczna suma opadów sięga 750 mm. W rozkładzie miesięcznym temperatury kształtują się od -2° C w styczniu do 18° C w lipcu.

Zima trwa około 70-75 dni, przy czym zwarta pokrywa śniegowa zalega na Płaskowyżu Rybnickim do 60 dni w roku.

Lato trwające około 90 dni jest porą o największej częstotliwości opadów.

W opisywanym regionie przeważają słabe wiatry osiągające prędkość 2-5 m/sek. Wieją one najczęściej z kierunku zachodniego i południowo-zachodniego.

Na kształtowanie się klimatu w tym regionie ma duży wpływ zapylenie i zadymienie atmosfery będące konsekwencją uprzemysłowienia Górnego Śląska. Pyły i dymy zawieszone w powietrzu zmniejszają nasłonecznienie, tworzą ośrodki powstawania mgieł i chmur o niskim pułapie, wpływają na zmniejszenie dobowych wahań temperatur.

SIEĆ WODNA

Na kształtowanie środowiska przyrodniczego w omawianej gminie i na całej Ziemi Rybnickiej duży wpływ wywierają zbiorniki wody bieżącej i stojącej.

Terytorium gminy i miasta położone jest w dorzeczu Odry. Główna rzeka, Bierawka bierze początek w Bujakowie na wysokości 310 m npm. Jej długość wynosi 55,5 km. Jako prawobrzeżny dopływ uchodzi do Odry w jej 82,3 km, w pobliżu wsi Bierawa. Zlewnia Bierawki ma powierzchnię 393,6 km². Jej dopływami są przeważnie krótkie potoki o małych spadkach, wśród których na terenie omawianej gminy wyróżniają się Jordanek i Potok Leszczyński. Wody Bierawki są silnie zanieczyszczone (pozaklasowe). Do rzeki, od samego początku jej biegu odprowadzane są ścieki komunalne i przemysłowe. W grupie zakładów przemysłowych największy udział w zanieczyszczaniu tej rzeki mają: Huta Szkła w Orzeszu, Zakłady Mechaniczne "ZREMB" w Orzeszu-Jaśkowicach, KWK "Dębieńsko" i Koksownia "Dębieńsko" w Czerwionce-Leszczynach, Zakłady Drobiarskie w Czerwionce-Leszczynach, KWK "Szczygłowice" w Knurowie. Bierawka na obszarze gminy ma brzegi ukształtowane sztucznie (faszynowane, miejscami podwyższone przy zastosowaniu odpadów kopalnianych). W Czerwionce na rzece Bierawce zlokalizowany jest zbiornik "Tama" wykorzystywany do celów rekreacyjnych. Południowa granica gminy (na południe od Szczekowic) oparta jest na rzece Rudzie i jej dopływie Młynówce. Ruda jest główną rzeką Rybnickiego Okręgu Węglowego. Wypływa w okolicy Żor na wysokości 270 m npm. Jej długość wynosi 52 km, wpada do Odry jako jej prawobrzeżny dopływ na zachód od miejscowości Turze. Wzdłuż granicy gminy Czerwionka-Leszczyny koryto rzeki Rudy posiada techniczną zabudowę brzegów, a odcinek od Szczekowic w dół

rzeki umocniony jest wałem przeciwpowodziowym (ok. 3 km długości).

W różnych punktach gminy i miasta zlokalizowane są zbiorniki wody stojącej pełniące w przeważającej mierze funkcje stawów hodowlanych. Największe skupisko tych ostatnich znajduje się na terenach leśnych między Palowicami, Szczekowicami i Żorami. Wyróżniają się tam duże stawy Garbocz i Łanuch oraz tzw. Stawy Łańcuchowe w dolinie potoku Jesionka.

PERSPEKTYWY OCHRONY PRZYRODY ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM OCHRONY OKAZAŁYCH DRZEW

Gmina i Miasto Czerwionka-Leszczyny położona jest na terenach niezmiennie od kilku setek lat poddawanych antropresji. Początkowo karczunek lasów i zakładanie pól uprawnych, później rozwój hutnictwa opartego na wytopie żelaza z rudy darniowej, wreszcie dynamiczny rozwój górnictwa węgla kamiennego i innych gałęzi przemysłu na Górnym Śląsku oraz stały wzrost powierzchni zabudowanej doprowadziły do diametralnych zmian w środowisku przyrodniczym okolicy. Mimo daleko posuniętych przekształceń, a niejednokrotnie spustoszeń dokonanych w miejscowych ekosystemach nadal istnieją na terenie gminy obiekty przyrodnicze godne ochrony ze względów naukowych, dydaktycznych, estetyczno-krajobrazowych itp. Kilka z tych obiektów ma znaczenie ponadregionalne. Gmina Czerwionka-Leszczyny może zatem znacząco zaistnieć w systemie obszarów chronionych tworzonych na terenie całego kraju.

Ważny element w krajobrazie opisywanej okolicy stanowią lasy. Tereny leśne (4633 ha) obejmują 41% obszaru gminy i miasta, co daje jedną z największych lesistości w skali województwa. Największe kompleksy lasów położone są w okolicy Książenic, Palowic, Przegędzy i Szczekowic. Tu tejsze lasy należą do Leśnego Pasa Ochronnego GOP-u pełniąc ważną funkcję „zielonych płuc” Górnego Śląska. Lasy tych terenów zgodnie z regionizacją przyrodniczo-leśną Polski należą do V Śląskiej Krainy przyrodniczo-leśnej oraz 6 Dzielnicy Kędzierzyńsko-Rybnickiej. Wchodzą one w skład lasów Pszczyńsko-Raciborskich będących fragmentem Puszczy Śląskiej (Zaręba 1986).

Dla ochrony naturalnych ekosystemów w tej części kraju utworzono dotąd jedynie dwa rezerваты przyrody. Pierwszy z nich „Łęczczok” - położony koło Raciborza obejmuje pow. 408 ha, ma charakter stawowo-leśny. Chroni las łęgowy i kompleks stawów słynących z bogatej ornitofauny oraz pomnikowych drzew na groblach. Drugi z rezerwatów istniał do roku 1977 w Rybniku-Paruszcówcu. Obejmował on staw o pow. 15 ha i chronił jedyne stanowisko w Polsce orzecha wodnego karynckiego (*Trapa caryntiaca*) oraz marsylię czterolistną (*Marsylia quadrifolia*) znaną z dwóch stanowisk w kraju (Czyż, Jaromin 1970 - Ziemia rybnicko-wodzisławska, praca zbiorowa pod redakcją J. Ligęzy). Rezerwat został zniszczony w 1977 roku w związku z pracami wodnymi prowadzonymi przy przebudowie stawu.

Wkrótce powstanie kolejny rezerwat przyrody. Obejmie on uroczysko „Głębokie Doły” koło Książenic w gminie Czerwionka-Leszczyny. Planowana pow. rezerwatu wynosi 107 ha. W rezerwacie ochronę znajdzie fragment buczyny sudectkiej z jedynym na Wyżynie Śląskiej stanowiskiem żywca dziewięciolistnego (*Dentaria enneaphyllos*), kwaśna buczyna, łęgi olszowe i grądy. W miejscu tym stwierdzono występowanie 13 gatunków prawnie chronionych roślin (Celiński, Czyłok 1993). Na terenie uroczyska ma swoją ostoję bocian czarny.

Do ochrony statusem rezerwatu przyrody kwalifikuje się również niewielki kompleks lasów łęgowych położony koło Książenic, na granicy gminy Czerwionka-Leszczyny i miasta Knurów. W podgórskim łęgu jesionowym ma tam swoje stanowisko rzadka i chroniona roślina - ciemiężycza zielona (*Veratrum lobelianum*).

Nagłącą potrzebą jest również objęcie ochroną prawną w randze rezerwatu przyrody stanowiska chronionej paproci długosza królewskiego (*Osmunda regalis*) położonego w małym fragmencie (2 ha) boru bagiennego koło Szczekowic. Nieliczna populacja składa się z 5 kęp. Druga ostoja długosza, złożona z 7 kęp, zachowała się nad leśnym rowem

melioracyjnym w pobliżu tej samej wsi. Są to aktualnie jedyne znane stanowiska tej paproci na Płaskowyżu Rybnickim.

Poza wyżej opisanymi obiektami przyrodniczymi o wybitnych wartościach na terenie gminy istnieją jeszcze liczne zadrzewienia śródpolne, fragmenty zbliżonych do naturalnych ekosystemów leśnych, niewielkie torfowiska, stawy z rozwiniętą roślinnością szuwarową. Te interesujące, lecz niestety ginące zbiorowiska roślinne i zwierzęce mogłyby znaleźć ochronę prawną w formie użytków ekologicznych. Ta nowa forma ochrony przyrody przewidziana jest w ustawie z dnia 16 października 1991 r. o ochronie przyrody. (Dz.U. 1991 r. nr 114, poz. 492) dla ratowania i ochrony takich właśnie fragmentów ekosystemów. Wydaje się, że status użytku ekologicznego winny posiadać Stawy Łańcuchowe wraz z zespołem torfowiskowym koło Palowic (Stebel, Domański 1993) oraz niektóre zadrzewienia polne w okolicy Bełku i Leszczyn.

W celu ochrony wartości przyrodniczych i kulturowych w południowo-zachodniej części województwa katowickiego utworzono w listopadzie 1993 r. park krajobrazowy p.n. „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”. Park obejmuje powierzchnię 443,5 km², rozciąga się od okolic Woszczyc po Kuźnię Raciborską. Na obszarze gminy i miasta Czerwionka-Leszczyny obejmuje zachodnie i południowe części tej jednostki administracyjnej.

Gmina i miasto Czerwionka-Leszczyny mają duże możliwości rozwoju sieci obiektów chronionych statusem pomnika przyrody. Według artykułu 28 ustawy z dnia 16 października 1991 r. o ochronie przyrody: *„Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno-pamiątkowej i krajobrazowej lub odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, w szczególności sędziwe i okazałe rozmiary drzewa i krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe, jaskinie.”* (Dz.U. 1991r., nr 114, poz. 492).

Na omawianym terenie istnieje bardzo liczna grupa drzew spełniających warunki wymagane do ochrony statusem pomnika przyrody. Głównym kryterium orientacyjnym jest pierśnica tj. średnica pnia mierzona na wysokości 1,3 m od ziemi. Minimalne rozmiary pierśnic drzew pomnikowych określono w instrukcji o urządzaniu lasów w parkach narodowych i rezerwach przyrody z 1962 r. Wynoszą one odpowiednio: dla dębu i topoli - 120 cm, dla buka, lipy, jodły, sosny, świerka, modrzewia, wierzby - 100 cm, dla jesionu - 80 cm, dla jarzębów - 50 cm.

Podane w instrukcji rozmiary nie mają jednakże charakteru obligatoryjnego, a jedynie orientacyjny. O wartości drzew zakwalifikowanych do ochrony statusem pomnika przyrody decydują bowiem nie wyłącznie osiągnięte rozmiary, ale także walory pamiątkowe, biocenotyczne, względy krajobrazowe, oryginalność pokroju, osobliwe zrosty itp. Działania na rzecz ochrony pomnikowych drzew nie powinny kończyć się z chwilą wpisania obiektu do odpowiedniego rejestru. Wokół obiektu należy ustanowić strefę wolną od wykopów, budynków, sztucznej nawierzchni. Drzewo winno mieć zapewnioną stałą opiekę konserwatora przeprowadzającego leczenie i konserwację pomników przyrody ożywionej.

W omawianej gminie i mieście utworzono dotąd jedynie cztery pomniki przyrody (stan z października 1994 r.). Są to: dąb szypułkowy w Leszczynach, dwa dęby szypułkowe w Bełku oraz lipa drobnolistna w Stanowicach. Drzewa te objęto ochroną prawną na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Blisko dwadzieścia innych okazałych drzew to proponowane pomniki przyrody, które ze względu na osiągnięte rozmiary, a także względy estetyczne będą objęte szczególną ochroną. Wśród nich reprezentowane są obok dębów, buków i lip również nieco rzadsze gatunki, jak platan klonolistny, dąb czerwony, wiąz szypułkowy, wiąz górski.

Zinwentaryzowane i opisane w niniejszym przewodniku okazałe drzewa wskazują na bogate zasoby tych cennych obiektów

przyrodniczych na terenie gminy i miasta Czerwionka-Leszczyny. Wśród ponad stu obiektów przedstawionych w przewodniku największy, bo blisko 40% udział mają okazałe osobniki reprezentujące trzy rodzime gatunki drzew. Są to: dąb szypułkowy - 14%, lipa drobnolistna - 14%, buk pospolity - 11% ogółu drzew opisanych w niniejszej publikacji. Liczby owe dowodzą dużej ilości starych, godnych ochrony egzemplarzy krajowych gatunków zachowanych na tym terenie. Wiele rodzimych gatunków jest reprezentowanych przez kilka tylko osobników lub pojedyncze osobniki. Do tej grupy należą: brzoza brodawkowata, grab pospolity, klon jawor, sosna pospolita i wiąz górski. W sumie drzewa te stanowią ok. 19% osobników tu opisanych. Wśród nich szczególną uwagę zwracają potężny wiąz górski w Czuchowie, stary jawor w Książenicach oraz wyjątkowo okazała brzoza brodawkowata w zespole zadrzewień koło Malenia. Drzewa obcego pochodzenia scharakteryzowane w przewodniku to: kasztanowiec zwyczajny, sosna czarna i orzech włoski z Europy Południowej, jedlica Douglasa, sosna smołowa, sosna wejmutka, dąb czerwony, robinia biała, brzoza wiśniowa, z Ameryki Północnej oraz gatunki - mieszańce - platan klonolistny i topola kanadyjska. Osobniki tych gatunków stanowią blisko 40% ogółu opisanych w niniejszym informatorze. Szczególnie cenne są wśród nich stare topole w Bełku oraz rzadkie platany z Bełku i Leszczyn, a także jedlice Douglasa rosnące w leśnictwie Książenice. Na uwagę zasługuje też gruby orzech włoski z Książenic. W gminie i mieście Czerwionka-Leszczyny rosną jeszcze liczne drzewa z wielu egzotycznych gatunków, których nie obejmuje treść przewodnika.

Należą do nich: dąb błotny, morwa biała, cyprysik groszkowy, cyprysik Lawsona, tulipanowiec amerykański, magnolia japońska, sosna Banksa, klon okrągłolistny, jodła koreańska. Wiele z tych drzew to młode osobniki rosnące na posesjach prywatnych.

Okazałe drzewa spotykane bywają w dość zróżnicowanym otoczeniu. Rosną one na terenach leśnych, na polach, łąkach,

obok gospodarstw, w parkach, w miastach, przy drogach, w pobliżu kościołów i kaplic, na cmentarzach. W granicach omawianej jednostki administracyjnej najwięcej godnych ochrony drzew odnaleźć można w starych parkach miejskich i wiejskich. Parki owe są zwykle częścią zespołów dworsko-parkowych i jako takie zasługują w całości na ochronę prawną i troskliwą opiekę. Zespoły takie znajdują się w Czerwionce, Bełku, Leszczynach, Czuchowie i Palowicach. W większości są to obiekty zdewastowane i zaniedbane. Wymagają dosadzeń na powierzchniach parkowych, prac pielęgnacyjnych w drzewostanach. Wyjątek stanowi zadbane park w Czerwionce, którego renowację przeprowadzono w 1994 r., leczenie pomnikowych drzew zaś w maju 1995 r.

Poza zespołami dworsko-parkowymi duże skupiska okazałych drzew odnaleźć można w zadrzewieniach polnych oraz lasach. Wyróżniają się tu zwłaszcza zadrzewienia koło Leszczyn i Bełku jako skupiska starych dębów szypułkowych oraz grabów pospolitych. Na terenach leśnych szczególnie godne uwagi są skupiska sędziwych buków pospolitych w rejonie uroczyska „Głębokie Doły” koło Książenic oraz na górze Ramży.

W pozostałych miejscach (posesje prywatne, cmentarze, pobocza dróg) okazałe drzewa występują na ogół pojedynczo nie tworząc skupień.

Ochrona i pielęgnacja pomnikowych drzew na terenie gminy i miasta Czerwionka-Leszczyny podobnie jak i w całym kraju jest dziś nagłą potrzebą. Zawarte w niniejszym przewodniku informacje dotyczące aktualnego stanu gatunkowego, liczebnego i zdrowotnego okazałych drzew winny ułatwić realizowanie ochrony przyrody na tym terenie.

Powinniśmy uczynić wszystko, aby te ginące twory przyrody ożywionej związane tak silnie z krajobrazem śląskiej ziemi utrzymać dla przyszłych pokoleń.

*Dziewicze brzozy, srebrne korą,
Liść sieją złoty w szmaragd traw,
Przez sieć gałęzi modrą morą
Prześwieca nieba skłon i staw.*

(L. Staff- „Dziewicze brzozy”)

Portret brzozy, Stanowice

BRZOZA BRODAWKOWATA

(Betula pendula)

*Brzoza brodawkowata przy ul. Gospodarczej w Szczekowicach.
Wycięta w 1995 roku*

Występuje na rozległych obszarach Europy, Azji Zachodniej, Azji Mniejszej i Kaukazu. U nas jest pospolita w całym kraju. Jest drzewem szybko rosnącym i krótkowiecznym. Dorasta do 30 m wysokości i do około 300 cm obwodu. Najokazalsza w Polsce brzoza rośnie w Gdańsku-Oliwie, licząc sobie 26 m wysokości przy 321 cm obwodu pnia. Wiek tego drzewa obliczono na 180 lat (Pacyniak 1992).

Pień brzozy brodawkowatej przebiega wyraźnie do samego wierzchołka. Korona u młodszych osobników jest stożkowata, u starszych owalna, luźno ugałęziona, z konarami wznoszącymi się pod kątem ostrym. Wierzchołki cienkich gałęzi zwisają w dół. Kora dolnej części pnia jest czarna, głęboko spękana. W wyższych partiach pnia i na konarach kora jest kredowobiała, łuszczy się okrężnie. Drobne liście, w kształcie zbliżone do rombu lub trójkąta, są nagie, w młodości lepkie. Brzoza jest rośliną jednopienną o kwiatach rozdzielnopłciowych. Kwiaty męskie, zebrane w kotki ukazują się już jesienią, kwiaty żeńskie, również zebrane w kotki, pojawiają się wiosną o tej samej porze co liście. Owocami są drobne, uskrzydłone orzeszki osadzone w walcowatych owocostanach rozpadających się na drzewie.

Brzoza dostarcza średnio twardego drewna, które łatwo suszy się i barwi. Znajduje ono zastosowanie w procesie suchej destylacji drewna, w meblarstwie, przemyśle lotniczym i papierniczym. Z brzoź posiadających czeczoty (głowiaste narośla powstałe z przerostu tkanki drzewnej) wyrabia się ozdobne okleiny meblowe, szkatułki, fajki. Wiotkie brzozowe gałązki służyły do wyrobu różg, którymi nauczyciele egzekwowali niegdyś dyscyplinę na lekcjach. Zachowało się nawet przysłowie: „*Dębowa wić uczy robić, a brzozowa rozum dawa*”. Kory brzozowej używano dawniej jako lekarstwa przeciw skorbutowi, liście do dziś mają zastosowanie jako lek podawany w przewlekłych chorobach dróg moczowych.

Brzoza cechuje się skromnymi wymaganiami glebowymi, szybkim wzrostem, wybitną światłożądnością, wytrzymałością na suszę i zanieczyszczone powietrze. Na ugorach i nie-

*Brzoza brodawkowata w zadrzewieniu polnym koło Malenia
(przysiółek Leszczyn)*

użytkach odgrywa rolę gatunku pionierskiego. W Polsce jest jednym z najważniejszych drzew leśnych. Używana jest też do zadrzewień krajobrazowych, nasadzeń alejowych, założeń parkowych w miastach. Swoją popularność brzoza zawdzięcza smukłej sylwetce i kontrastowemu ubarwieniu wnoszącemu wiele piękna do naszych parków.

1. BEŁK - wieś

*obwód 245 cm, pierśnica 78 cm,
wysokość 23 m, stan zdrowotny I*

Na północ od wsi, w pobliżu trakcji kolejowej rośnie obok samotnego domu okazała brzoza. Ma wysoki, zdrowy pień i kulistą koronę z końcówkami gałęzi zwisającymi w dół. Drzewo widoczne jest na otwartej przestrzeni pól z okien pociągu relacji Katowice-Rybnik. Do brzozy można dotrzeć zbaczając z szosy Bełk-Czerwionka w prawo, na polną drogę obok drewnianego krzyża.

2. CZUCHÓW - dzielnica

CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*obwód 240 cm, pierśnica 76 cm,
wysokość 21,5 m, stan zdrowotny I*

Brzoza rośnie przy polnej drodze prowadzącej od miejscowego cmentarza w kierunku zachodnim, ku widocznemu z daleka lasowi. Drzewo ma lekko pochylony, zdrowy pień. Okrągła, rzadka korona nie zawiera suchych gałęzi.

3. LESZCZYNY - dzielnica

CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*a) obwód 230 cm, pierśnica 73 cm,
wysokość 23 m, stan zdrowotny I*

Przy ul. Polnej prowadzącej z Leszczyn w kierunku Malenia, obok dawnego folwarku Bełkowiec rośnie duża, zdrowa brzoza z deskami przybitymi do pnia. Drzewo wyrosło na wolnej przestrzeni, posiada klasycznie uformowaną owalną

koronę ze zwisającymi końcówkami gałęzi. W pobliżu rośnie jeszcze kilka okazałych brzoź i lipa drobnolistna (300 cm obwodu) o lirowatych bocznych konarach.

*b) obwód 265 cm, pierśnica 84 cm,
wysokość 18 m, stan zdrowotny I*

W rozległym zespole śródpolnych zadrzewień między Maleniem a Nowym Dworem rośnie od strony Malenia potężna brzoza. Drzewo jest silnie pochylone w kierunku południowym, ma nisko osadzoną koronę. Jest to prawdopodobnie najgrubsza brzoza brodawkowata na terenie gminy. W pobliżu rosną krzewy leszczyny pospolitej (*Corylus avellana*), bzu czarnego (*Sambucus nigra*) oraz dorodne dęby szypułkowe i graby pospolite budujące drzewostan wspomnianych zadrzewień.

4. SZCZEJKOWICE - wieś

*obwód 225 cm, pierśnica 72 cm,
wysokość 22 m, egzemplarz nieistniejący*

Przy ul. Gospodarczej rola na poboczu duża brzoza z odsłoniętą szyją korzeniową. Pień był ugałęziony od wysokości 4 m, korona regularna, suche jedynie końcówki niektórych gałęzi. Na pniu rany spowodowane ostrym narzędziem, od strony szosy okaleczenia nasad korzeni. Drzewo zostało wycięte w 1995 roku, w trakcie realizacji przewoźnika. Pozostał fragment pnia.

BRZOZA WIŚNIOWA

(Betula lenta)

Brzoza wiśniowa w lesie koło Przegędzy

Gatunek zwany także brzozą cukrową. Występuje we wschodniej części Ameryki Północnej. Rośnie tam na żyznych i wilgotnych glebach w towarzystwie klonów, tulipanowców, buków. W Europie jest uprawiany od 1759 roku (Anglia). W swojej ojczyźnie brzoza cukrowa dorasta do 25 m wysokości i do 400 cm obwodu.

Kora na młodych pniach jest czerwono-brązowa, zwarta, nie łuszcząca się, aromatycznie pachnąca. Na starych pniach jest czarna i spękana. Liście jajowate o brzegach piłkowanych, podobne do grabowych. Owocami są uskrzydłone orzeszki zebrane w owocostany.

W Polsce brzoza ta jest od dawna uprawiana w lasach i parkach. Jest gatunkiem całkowicie wytrzymałym na mrozy. W lasach Nadleśnictwa Rybnik, na terenach kilku leśnictw znajdują się niewielkie plantacje brzozy cukrowej (np. Książenice, Paruszowiec).

1. KSIAŻENICE - wieś

*obwód 127 i 125 cm, pierśnica 40 i 40 cm,
wysokość 20,5 i 19,5 m, stan zdrowotny 1 i 1*

Przy leśnej drodze w oddz. 48 h leśnictwa Książenice, Nadleśnictwa Rybnik rosną obok siebie zdrowe brzozy. Pnie ugałęzione są od wysokości 5-6 m, korony zdrowe i rozłożyste. Grubsza ma na pniu wąski, częściowo zarastający ubytek kory. Wokół licznie występują młodsze brzozy cukrowe tworzące podszyt pod okapem około 100-letnich sosen i daglezji. W pobliżu malownicza brzoza cukrowa o trzech pniach rozdzielonych na wysokości 30 cm od ziemi. Obwód w tym miejscu wynosi 150 cm. Dojście do brzóz - patrz rozdział „Jedlica Douglasa” - 1b.

2. PRZEGĘDZA - wieś

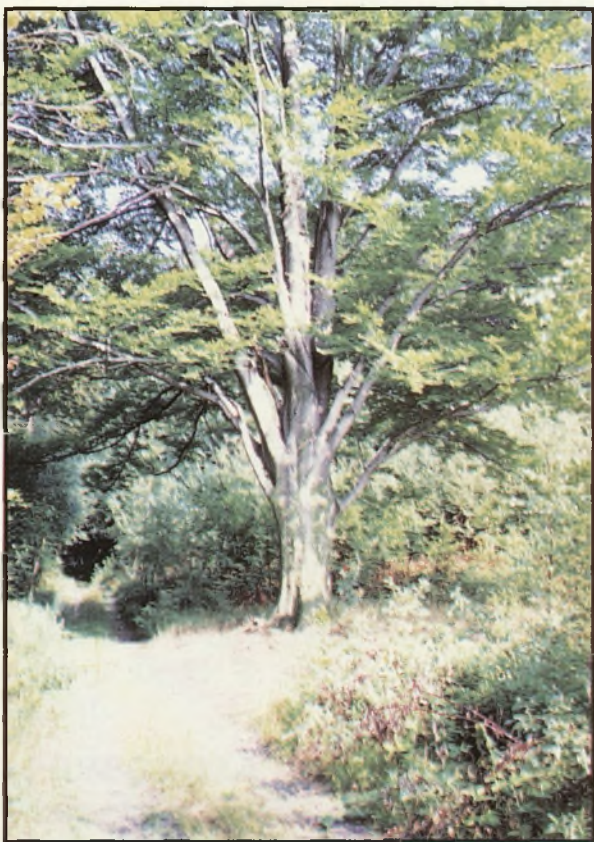
*obwód 145 cm, pierśnica 46 cm,
wysokość 25 m, stan zdrowotny 1*

Na terenie leśnictwa Szczotki, przy leśnej drodze między oddziałami 211 i 210 rośnie w formie alei jednorzędowej około 50 okazałych brzóz cukrowych. Kilkanaście z nich przekroczyło 100 cm obwodu. Brzozy mają wąskie, wysoko osadzone korony i dobrze oczyszczone z gałęzi pnie. Niektóre drzewa mają duże ubytki kory, kilka osobników zamiera. Niektóre brzozy są łukowato pochylone nad drogą. W przylegających do drogi oddziałach leśnych porośniętych borem mieszanym świeżym rośnie wiele młodych brzóz cukrowych.

Dojazd możliwy z Przegędzy-Szczotek drogą w kierunku lasu, asfaltowa nawierzchnia tylko do fermy drobiu. Już na terenie leśnym skręcamy w pierwszą drogę biegnącą ukośnie w lewo, brzozy rosną wzdłuż całej tej drogi.

BUK POSPOLITY

(Fagus silvatica)

Buk pospolity na górze Ramży

Buk pospolity rośnie w Europie Zachodniej, Południowej i Środkowej. Przez Polskę przebiega wschodnia granica zasięgu tego gatunku. Północno-wschodnia część kraju i duże obszary Polski Środkowej leżą poza jego naturalnym zasięgiem.

Buk jest bardzo okazałym drzewem dorastającym do 50 m wysokości i 750 cm obwodu. Najgrubszy w Polsce buk rośnie w rezerwacie „Buki nad Jeziorem Lutomskim” (woj. poznańskie), liczy sobie 678 cm obwodu. Jego wiek przekracza 330 lat (Pacyniak 1992).

Pień osobników rosnących w zwarciu jest wysoki, gonny, prosty. Buki rosnące samotnie wykształcają krótki, gruby pień w formie kłody, z nisko osadzonymi konarami. Korona u drzew rosnących w zwarciu jest wąska, u wolno rosnących buków korona jest szeroka i rozłożysta. Kora jest szara, nie łuszcząca się, gładka nawet na starych drzewach. Liście długości 5-10 cm są jajowate lub eliptyczne, całobrzegie, srebrzysto owłosione zwłaszcza na brzegu. Starsze liście są nagie i błyszczące. Jesienią liście z ciemnozielonych przebarwiają się na czerwono-brązowe. U młodszych zaschnięte liście utrzymują się na pędach zimą. Buk jest drzewem jednopiennym. Kwiaty męskie zebrane są w luźno zwisające kwiatostany osadzone na długich szypułkach. Kwiaty żeńskie, zwykle po dwa obok siebie, otoczone są wspólną okrywą, która drewnieje w miarę dojrzewania. Owocami buka są trójkantyczne, ostro zakończone orzeszki (potocznie zwane bukwia) osadzone po dwa w zdrewniałej okrywie (miseczce).

Bukowe drewno odznacza się lepszymi właściwościami technicznymi i twardością niż drewno dębowe. Drewno buka jest ciężkie, łupliwe, o dużej kurczliwości, mało trwałe, trudne w konserwacji. Znajduje ono zastosowanie w stolarstwie, przemyśle papierniczym, przy wyrobie płyt wiórowych i pilśniowych, deszczulek posadzkowych, beczek do produktów spożywczych, instrumentów muzycznych, czółenek tkackich. Mączka drzewna jest surowcem wyjściowym do produkcji preparatu wędzarnianego (tzw. płynny dym). W krajach Europy Pd. pewne znaczenie gospodarcze ma również zasobna

Buk pospolity w uroczysku „Głębokie Doły” koło Książenic

w tłuszcz (ok. 43%) bukiew, z której wyrabia się olej do celów spożywczych i technicznych.

Buk pospolity jest gatunkiem wolno rosnącym w młodości, cienioznośnym. Wymaga żyznych i dostatecznie wilgotnych gleb. Jest wrażliwy na spóźnione wiosenne przymrozki, nie znosi klimatu kontynentalnego.

W Polsce Południowej i Zachodniej buk jest jednym z podstawowych drzew lasotwórczych. Gatunek ów odznacza się dużą zdolnością tworzenia zespołu leśnego, w którym dominuje. W naszym kraju tworzy zespoły buczyny pomorskiej (*Melico Fagetum*), buczyny sudeckiej (*Fagetum sudeticum*) i buczyny karpackiej (*Fagetum carpaticum*). W zespołach tych buk jest gatunkiem panującym zaś jako gatunek domieszkowy występuje w lasach mieszanych z udziałem dębu, grabu, sosny.

Mimo dużych wymagań, buka ceni się wysoko w leśnictwie, ze względu na bardzo dużą cienioznośność, dobry wzrost w silnym zwarcu, obfity opad ściółki bogatej w sole wapnia i pozytywny wpływ na glebę (hamowanie procesów bielicowania).

Buk pospolity jest u nas uprawiany głównie w lasach. Stосуje się go jednak również w zadrzewieniach krajobrazowych i parkach. Wśród licznych pokrojowych i barwnych odmian buka wyróżnia się atrakcyjnością odmiana czerwonolistna (*Atropunicea*) spotykana dość często w dużych parkach na Górnym Śląsku.

Na Płaskowyżu Rybnickim buk jest drzewem często spotykanym w lasach i parkach. Naturalne lasy bukowe zostały jednak prawie całkowicie zniszczone wskutek rabunkowej gospodarki leśnej. Obecnie dąży się do zwiększenia udziału buka i innych drzew liściastych w naszych lasach drogą proekologicznej przebudowy drzewostanów. Jednym z nielicznych fragmentów naturalnych buczyn w tym regionie jest uroczysko „Głębokie Doły” koło Książenic (projektowany rezerwat przyrody). Zachowała się tam na powierzchni 1,5 ha buczyna sudecka z jedynym na Wyżynie Śląskiej stanowiskiem żywca

Buk pospolity z obrzękiem, Bełk

dziewięciolistnego (*Dentaria enneaphyllos*)- rzadkiej rośliny o żółtych kwiatach, charakterystycznej dla lasów bukowych w Sudetach. Na terenie „Głębokich Dołów” i w okolicznych lasach rośnie kilkadziesiąt buków o wymiarach pomnikowych. Inne duże skupiska wiekowych, wybitnie okazałych buków to rezerwat przyrody „Łęczok” koło Raciborza, uroczysko „Buk” w Rudach, wzgórze Ramża.

Najgrubszy buk regionu rybnicko-raciborskiego rośnie w Świerklanach Górnych. Ten pomnikowy egzemplarz ma 650 cm obwodu i 18 m wysokości, znany jest pod nazwą „Buk Sobieskiego”. W zabytkowych parkach na terenie Raciborszczyzny spotyka się okazałe buki odmiany czerwonolistnej. Największe z nich, w Strzybniku i Wojnowicach, przekroczyły 600 cm obwodu.

W gminie i mieście Czerwionka-Leszczyny zachowały się dość licznie stare osobniki buka pospolitego. Większość z nich rośnie na terenach leśnych.

1. BEŁK - wieś

- a) *obwód 370 cm, pierśnica 118 cm,
wysokość 27 m, stan zdrowotny I*

Niedaleko szczytu Ramży (325 m npm) w oddz. 180 d (leśnictwo Ornontowice, Nadleśnictwo Kobiór) rośnie przy szlaku „Historii Górnictwa Górnśląskiego” (znaki żółte) duży buk. Krótki, gruby pień rozgałęzia się na wysokości 3-4 m na ok. 10 różnej grubości konarów i gałęzi. Korona jest regularnie rozwinięta we wszystkich kierunkach, gęsta, prawie nie zawiera posuszu. Kilkadziesiąt metrów od buka można odnaleźć interesujący fragment lasu bukowego w wieku ponad 100 lat. Na skraju lasu znajdują się nieczynne, betonowe zbiorniki służące dawniej do przekazywania wody z Bełku do Knurowa dla potrzeb Kopalni "Knurów".

- b) *obwód 360 cm, pierśnica 115 cm,
wysokość 28 m, stan zdrowotny I*

Drzewo rośnie na skraju lasu w oddziale 191 f (leśnictwo Ornontowice, Nadleśnictwo Kobiór) u podnóża Ramży od strony Bełku. Położone jest w kierunku zachodnim od drogi Bełk - Dębieńsko Wielkie, dojście możliwe skrajem lasu albo od strony Czerwionki (Karolinki) duktem leśnym. Na wysokim pniu (drzewo do 1994 rośnie w zwarciu) na wysokości 4 m widnieje duży, oryginalny tumor (obrzęk). Korona niezbyt rozbudowana.

c) *obwód 435, pierśnica 139 cm,*
wysokość 33 m, stan zdrowotny 1

Na skraju lasu, w odległości kilkudziesięciu metrów od opisanego wyżej buka rośnie większy okaz o pniu powstałym ze zrośnięcia dwóch drzew. Gruby, lekko pochylony, porośnięty przez mchy i paprocie pień na wysokości 2 m rozdziela się na 5 silnych konarów. Korona jest rozłożysta i gęsta. W pobliżu rośnie jeszcze kilka mniej okazałych buków. Podszyt tworzą młode buki, jarzębina (*Sorbus aucuparia*) i malina właściwa (*Rubus idaeus*). W runie występuje kokoryczka wielokwiatowa (*Polygonatum multiflorum*) oraz konwalijka dwulistna (*Majanthemum bifolium*).

d) *obwód 350 cm, pierśnica 111 cm,*
wysokość 26,5 m, stan zdrowotny 2

Jest to najstarszy buk rosnący w starym kamieniołomie w oddziale 189, na południowym zboczu Ramży. Zdrowy pień rozdziela się na trzy na wysokości 7-8 m. Korona dość rozłożysta, niewiele suchych gałęzi, widoczne osobliwe zrosty gałęzi. W pobliżu rośnie jeszcze kilka potężnych buków o obwodach 200-350 cm, a także brzozy brodawkowate, świerki pospolite, dęby szypułkowe. W tutejszym kamieniołomie wydobywano piaskowiec do lat 60 XX wieku. Kamień wykorzystywano m.in. do budowy dworu w Bełku. Dzisiaj pozostałe po dawnej eksploatacji zwały ziemi i skalnych odłamków, rozpadliny i jary porasta las mieszany przypominający swoim charakterem dziki ostęp.

- e) *obwód 336 cm, pierśnica 107 cm,
wysokość 28 m, stan zdrowotny 1*

Dorodny egzemplarz buka rośnie tuż obok stacji meteorologicznej w szczytowej partii Ramży (325 m npm). Zdrowa kłoda (pień) ugałęziona od wysokości 3,5 m, korona rozłożysta, gałęzie sięgają ziemi. Przebiega tędy żółto wyznakowany szlak „Historii Górnictwa Górnośląskiego” na odcinku Bełk - Jaśkowice. Wygodniejszy dojazd możliwy od strony Jaśkowic drogą z betonowych płyt.

2. CZERWIONKA - dzielnica, CZERWIONKA-LESZCZYNY- miasto

- a) *obwód na wysokości 100cm - 450 cm,
średnica na wysokości 100 cm wynosi 143 cm,
wysokość 29 m, stan zdrowotny 1,
proponowany pomnik przyrody*

Drzewo rośnie w dworskim parku, na terenie dawnego PGR. Widoczne jest także od strony parku miejskiego przy ul. Parkowej w Czerwionce. Wykonanie pomiaru w pierśnicy nie jest możliwe, gdyż drzewo dzieli się na 6 pni poniżej pierśnicy. Krótki pień szpecą wyryte w korze napisy. Korona gęsta. Na wysokości 10,5 m widoczny jest osobliwy zrost dwóch poziomo rosnących gałęzi.

Osobliwy zrost gałęzi buka w Czerwionce

Stare buki przy leśnej drodze w Dębieńsku Wielkim

- b) *obwód 350 cm, pierśnica 111 cm,
wysokość 30 m, stan zdrowotny 1,
proponowany pomnik przyrody*

W tym samym parku rośnie drugi okazały buk. Drzewo ma wysoki pień, na wysokości 14 m rozdzielony na dwa. Na pniu nieduży ubytek kory. Korona regularna i gęsta. Trzeci duży buk, który rósł w tutejszym parku jest martwy i złamany. Rosną tu liczne dęby, robinie akacjowe, brzozy oraz stare lipy drobnolistne o wymiarach pomnikowych. Drzewa tutaj - szcze poddano zabiegom pielęgnacyjnym w maju 1995 roku.

3. DĘBIEŃSKO - dzielnica

CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto

*obwód 382 cm, pierśnica 122 cm,
wysokość 30 m, stan zdrowotny 2*

Osobnik o ww. wymiarach jest najgrubszym drzewem w grupie 9 buków rosnących przy leśnej drodze na północ od Dębieńska, na terenie leśnictwa Oczków w Nadleśnictwie Rybnik. Buki rosną w formie nieregularnej alei, na przemian ze starymi dębami. Mają silnie ugałęzione korony z niewielką ilością suchych gałęzi i gałązek. Jeden osobnik w stanie postępującego zamierania. W sąsiedztwie drzewostan sosny wejmutki i nieduży paśnik. Przy drodze betonowe elementy wodociągu wybudowanego pod koniec lat dwudziestych XX wieku dla potrzeb kopalni "Knurów". Dojazd do buków z centrum Dębieńska Wielkiego ul. Grabową, przez przysiółek Grabce, tory kolejowe i dalej leśną drogą. Odległość około 3 km. Kilkadziesiąt metrów od ostatniego buka, za zakrętem drogi, można odszukać żółte znaki Szlaku Okrężnego Wokół Gliwic. Kierując się w lewo dotrzemy do Szczygłowic (ok. 4 km), w prawo zaś, mijając przysiółek Beksza, do Ornontowic (ok. 3 km).

4. KSIAŻENICE - wieś

- a) *obwód 355 cm, pierśnica 113 cm,
wysokość 31 m, stan zdrowotny 2*

Buk o kandelabrowych konarach, leśnictwo Szczotki

Osobnik rośnie w uroczysku „Głębokie Doły” (oddział 70, leśnictwo Książenice, Nadleśnictwo Rybnik) przy linii oddziałowej między oddziałami 70 i 71. W pobliżu przepływa leśna struga. Buk ma wysoki pień, pochylony, atakowany przez hubiaka pospolitego (*Fomes fomentarius*). W odziomkowej części pnia ubytek kory, na wysokości 5 m podłużna dziupla. Korona wysoko osadzona, zawiera suche gałęzie. Na terenie oddziału 70 i sąsiednich rośnie wiele sędziwych buków. Waloryzacja obszaru projektowanego rezerwatu przyrody „Głębokie Doły” przeprowadzona w 1993 r. przez botaników z Katedry Geobotaniki i Ochrony Przyrody Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach wykazała, iż w rejonie uroczyska zachowało się 151 ponad stuletnich buków, w tym ok. 70 ponad 150 letnich. W tej liczbie 43 egzemplarze spełniają wymogi pomnika przyrody. Jest to rekordowe na terenie województwa katowickiego skupisko tak okazałych buków (Celiński, Czyłok 1995).

*b) obwód 370 cm, pierśnica 118 cm,
wysokość 33 m, stan zdrowotny I*

Przy linii oddziałowej między oddziałami 102 i 101 rośnie w oddziale 102 na skraju 60-letniej buczyny stary buk. Zdrowy pień z oryginalnymi zgrubieniami jest silnie ugałęziony od wysokości 13 m. Korona jest zwarta, gęsta.

5. LESZCZYNY - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*obwód 420 cm, pierśnica 134 cm,
wysokość 27 m, stan zdrowotny I*

W śródpolnych zadrzewieniach koło Malenia rośnie dorodny buk o pniu utworzonym z dwóch zrosniętych drzew. Pnie rozdzielają się na wysokości 1,8 m. Korona regularna, gęsta, silnie ugałęziona od wysokości 6 m. W pobliżu wierzchołka widoczne gniazdo ptaka z rodziny krukowatych. Na pniu przybite gwoździemi kilka drągów w formie szczebli. Nieliczne martwe gałęzie. W pobliżu obok licznych lip, dębów i grabów rośnie kolejny okazały buk o obwodzie 335 cm.

6. STANOWICE - wieś

*obwód 350 cm, pierśnica 111 cm,
wysokość 23 m, stan zdrowotny 2*

Na wschód od przysiółka Podgrabina, w polu nie opodał skraju lasu, przy cieku wodnym rośnie duży buk zrośnięty w odziomku ze starym dębem szypułkowym. Zrost sięga od ziemi do wysokości 120 cm. Między zrośniętymi drzewami wyrasta krzew maliny właściwej (*Rubus idaeus*).

Buk ma wysoki pień i gęstą, okrągłą koronę. Na pniu szeroki ubytek kory, w koronie suche gałęzie, kilka obłamanych konarów. Między pniami drzew umocowano ambonę myśliwską. Wokół licznie występuje bez koralowy (*Sambucus racemosa*) oraz pokrzywa zwyczajna (*Urtica dioica*).

7. SZCZEJKOWICE - wieś

*obwód 336 cm, pierśnica 107 cm,
wysokość 24 m, stan zdrowotny 2*

Na terenie leśnictwa Szczotki w Nadleśnictwie Rybnik, przy linii oddziałowej między oddziałami leśnymi 238 i 239 odnaleźć można 100-letnie z górą przestoje buka i dębu szypułkowego. Najgrubszy buk, wyżej opisany, wykształcił malownicze, kandelabrowo wygięte konary na wysokości 3 m. Dolną, bruzdowaną część pnia porasta mech. W koronie widoczne suche gałęzie, gruby konar u wierzchołka złamany i uczepiony w gałęziach. Wokół drzewa występuje konwalia majowa (*Convallaria maialis*). Do drzew dojazd możliwy rowerem lub dojście ze Szczekowic drogą leśną w kierunku Gotartowic (drogą tą biegnie granica między leśnictwami Szczotki i Kłokocin). Najpierw osiągamy starą sosnę z kapliczkami, po przejściu kolejnych 400 m w kierunku Gotartowic skręcamy w prawo, na linię oddziałową. Do najgrubszego buka jeszcze ok. 450 m, z centrum Szczekowic ok. 3 km.

8. PRZEGĘDZA - wieś

*obwód 310 cm, pierśnica 99 cm,
wysokość 25 m, stan zdrowotny 2*

Spory buk wyróżnia się w lesie mieszanym w oddz. 212 leśnictwa Szczotki w Nadleśnictwie Rybnik. Nasada pnia rozszerzona, na pniu próchniejąca szczelina. Korona bardzo rozłożysta. Drzewo widoczne (po lewej stronie) z linii oddziałowej, którą można dojść kierując się na południe z drogi leśnej Przegędza (Szczotki) - Gotartowice, tzw. Koraby. Linia owa odbiega w lewo w miejscu gdzie droga do Gotartowic również wyraźnie skręca w lewo, a dwie inne drogi prowadzą w prawo i na wprost do Przegędzy. Stąd do buka jeszcze ok. 500 m, ze Szczotek ok. 2,6 km.

DĄB CZERWONY

(Quercus rubra)

*Zasnuty w ciszę senny las
Rozsypał złoto października.
W czerwieni dębów zastygł czas
W odcieniach brązów lato znika.*

(Anna Piątek „Październik”)

Okazały dąb czerwony w Przegędzy

Ojczyzną gatunku są wschodnie obszary Ameryki Północnej, od Nowej Szkocji na północy po Alabamę i Teksas na południu.

Drzewo dorasta do 25 m wysokości i 500 cm obwodu. Niekiedy osiąga większe rozmiary. W Polsce najgrubszy egzemplarz rosnący we wsi Rosin (woj. zielonogórskie) osiągnął 522 cm obwodu (Pacyniak 1992). Dąb czerwony wykształca silny pień i początkowo stożkowatą, a w starszym wieku szeroką, okrągłą koronę. Kora u młodych drzew jest stalowoszara i gładka, zaś u starszych osobników ciemna i płytko bruzdowana. Liście dł. 10-25 cm są w zarysie eliptyczne, opatrzone ostro zakończonymi kłapami. Górna strona liścia jest matowa, ciemnozielona, spodnia jaśniejsza. Jesienią liście przebarwiają się na kolor jaskrawoczerwony, karminowy lub brązowy. Stylizowane liście dębu czerwonego są motywem zdobniczym nowych polskich monet. Drzewo to jest rośliną jednopienną. Kwiaty męskie są luźno ułożone w długich kotkach, żeńskie pojedynczo lub po dwa osadzone są na krótkich szypułkach. Owocami są pękate, prawie kuliste żołędzie osadzone w talerzykowatych miseczkach tkwiących na krótkich szypułkach.

Drewno dębu czerwonego jest twarde, trudne w suszeniu i niezbyt trwałe. Ustępuje wartością techniczną drewnu rodzimych gatunków dębów.

Dąb czerwony został sprowadzony do Europy w 1724 roku. Od tego czasu szeroko rozpowszechniono ów gatunek w uprawie parkowej i leśnej. U nas jest on najczęściej spotykanym gatunkiem dębu obcego pochodzenia. Ze względu na szybki wzrost, dużą mrozoodporność, umiarkowane wymagania troficzne i odporność na zanieczyszczenia powietrza drzewo to sadzi się na terenach leśnych w sąsiedztwie okręgów przemysłowych, w sadzawkach przydrożnych, parkach miejskich. Dąb czerwony, z uwagi na obfite ulistnienie oraz intensywnie czerwoną barwę liści jesienią, ceniony jest jako drzewo ozdobne.

W regionie rybnicko-raciborskim, gdzie skażenie powietrza jest wysokie, uprawa tego gatunku dębu cieszy się znaczną

*Śródleśna aleja dębów czerwonych
w pobliżu Stawów Łańcuchowych*

popularnością m.in. w związku z proekologiczną przebudową lasów na Górnym Śląsku. Z przyrodniczego punktu widzenia upowszechnianie uprawy dębu czerwonego kosztem cenniejszych, rodzimych gatunków dębów jest jednak niepokojące. Obserwuje się wzrastającą konkurencyjność i samoistną ekspansję tego dębu. Procesy owe prowadzą do tego, iż dąb czerwony staje się lokalnie jednym z podstawowych gatunków drzew w górnośląskich lasach. Zjawisko to należy ograniczać wprowadzając do upraw rodzime gatunki właściwe Śląskiej Krainie przyrodniczo-leśnej. W parkach regionu rybnicko-raciborskiego spotkać można dęby czerwone o obwodach powyżej 300 cm np. Palowice, Rudy, Woszczyce.

Zachowały się również alejowe nasadzenia dębu czerwonego np. w parku diecezjalnym w Kokoszycach, w Palowicach, przy drodze Pstrążna-Dzimierz w gminie Lyski.

1. PALOWICE - wieś

- a) *obwód 348 cm, pierśnica 111 cm,
wysokość 30 m, stan zdrowotny 1,
proponowany pomnik przyrody*

Drzewo rośnie w parku dworskim położonym przy klasycystycznym dworze z I połowy XIX wieku. Osobnik jest zdrowy, ma zwartą koronę, niewiele martwych gałęzi. Dąb obficie rodzi żołędzie i obsiewa się. W tutejszym parku rosną także kasztanowce, lipy drobnolistne, dęby szypułkowe, cisy, wiązy szypułkowe. Kilka drzew kwalifikuje się do ochrony w randze pomnika przyrody. Nagłącą potrzebą jest wykonanie prac pielęgnacyjnych w drzewostanie parku.

- b) *obwód 365 cm, pierśnica 116 cm,
wysokość 29 m, stan zdrowotny 1*

Dąb rośnie w Palowicach przy ul. Dębowej, naprzeciw bramy wjazdowej do szkoły podstawowej. Prosty, silny pień jest ugałęziony od wysokości 7 m. Korona rozłożysta, nie zawiera posuszu. Część grubych konarów usunięto, płaszczyzn

cięć nie pokryto zabezpieczającą warstwą farby. Wzdłuż ulicy Dębowej, aż do wiaduktu kolejowego rośnie 107 dębów czerwonych, za wiaduktem do drogi nr 93 (teren miasta Orzesza) dalsze 152 osobniki. Jest to bardzo liczne, alejowe nasadzenie dębu czerwonego. Drzewa te są w różnym wieku, większość nosi ślady po usuwanych konarach (zabieg konieczny ze względu na drogę), kilka dębów jest suchych zupełnie.

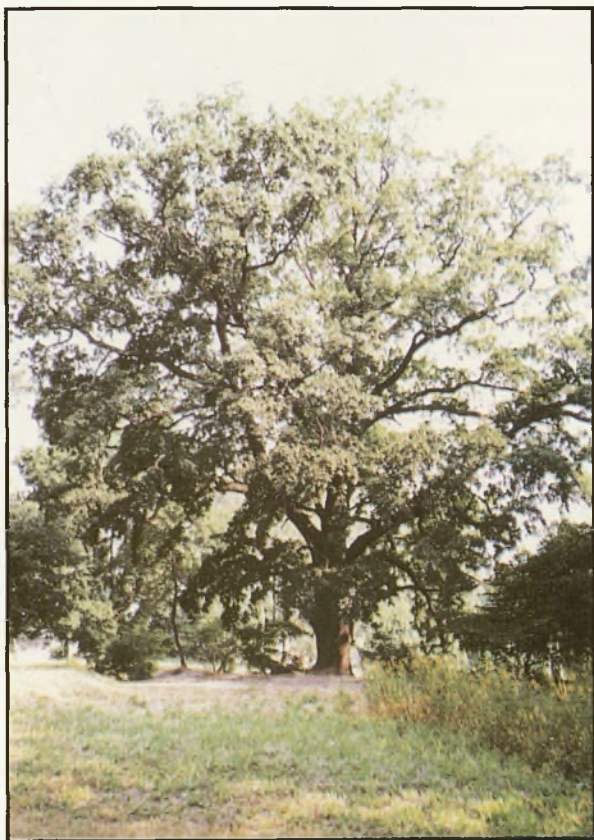
W lasach wokół Palowic odnaleźć można liczne jedno i dwurzędowe aleje dębu czerwonego, zwłaszcza w pobliżu przysiółka Hochołóg i nieistniejącego przysiółka Wytrzęsów. Drzewa tam rosnące nie osiągnęły jednak tak imponujących rozmiarów jak wcześniej wymienione.

2. PRZEGĘDZA - wieś

*obwód 383 cm, pierśnica 122 cm,
wysokość 23 m, stan zdrowotny 2*

Nadzwyczajnych rozmiarów dąb czerwony rośnie przy gruntowej drodze prowadzącej od ul. Mikołowskiej w kierunku kompleksu stawów na skraju lasu w południowej części wsi. Jest to najgrubszy przedstawiciel gatunku na obszarze gminy. Obwód przy powierzchni ziemi wynosi 540 cm. Odziomek dzieli się na trzy pnie na wysokości 4 -5 m. Widoczne są ślady po obciętych konarach. Na odziomku kilka niedużych, prawie zupełnie zasklepionych ran. W bardzo rozłożystej koronie widoczne martwe gałęzie. Wedle relacji p. Emanuela Mendli, mieszkańca wioski, drzewo to sadził jego ojciec, również Emanuel, w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XIX wieku. Opisany tu dąb czerwony znany jest w Przegędzy pod nazwą „dębu amerykańskiego”.

*Królewskie drzewa! Wy pomniki żywe
Ubiegłych czasów dęby miłościwe,
Ileż to wieków na to się składało,
By was postawić w tych kształtach tak cało?*
(Wincenty Pol „Królewskie dęby”)

Sędziwy dąb - pomnik przyrody w Leszczynach

DĄB SZYPUŁKOWY

(Quercus robur)

Dąb szypułkowy przy ul. ks. Pojdy w Leszczynach

Występuje w prawie całej Europie, bez północnej części Skandynawii i Rosji oraz bez południowej części Półwyspu Iberyjskiego. Rośnie również w Azji Mniejszej, Kaukazie i zachodnim Uralu. U nas jest gatunkiem pospolitym w całym kraju za wyjątkiem gór powyżej 700 m npm.

Wśród drzew europejskich dąb szypułkowy ze względu na osiąganą rozmiar i wiek uchodzi za symbol siły, godności i długowieczności. Najstłynniejszy, choć nie najgrubszy dąb w Polsce to „Bartek” z Bartkowa (woj. kieleckie). Drzewo to osiągnęło 23 m wysokości, 916 cm obwodu i wiek 664 lat. Najgrubszym naszym dębem jest dąb „Jana Bażyńskiego” rosnący w Kadynach (woj. elbląskie). Obwód pierśnicowy u tego osobnika wynosi 993 cm, zaś powyżej i poniżej pierśnicy przekracza nieznacznie 1000 cm. Najstarszy natomiast przedstawiciel gatunku w kraju to dąb „Chrobry” z Piotrowic (woj. zielonogórskie), liczący 737 lat (Pacyniak 1992).

Dąb szypułkowy wykształca gruby pień rozgałęziony nisko nad ziemią. Rzadko pień widoczny jest do samego wierzchołka. Na potężnych bocznych konarach osadzona jest szeroka i silnie rozgałęziona korona. Kora początkowo jest szarozielona i błyszcząca, później szarobrazowa, gruba i głęboko bruzdowana. Liście długości 5-15 cm są w zarysie odwrotnie jajowate, wrębne, mają nieregularne i zaokrąglone kłapy w liczbie 3-7 par. Dąb jest drzewem jednopiennym, kwitnie wraz z rozwojem liści. Kwiaty męskie zebrane są w wielokwiatowych zwisających kotkach. Drobne kwiaty żeńskie osadzone są na szypułkach w płytkiej miseczce. Owocami są orzechy (w sensie botanicznym) zwane potocznie żołądziami. Osadzone są w płytkich, łuskowatych miseczkach tkwiących na szypułkach (stąd nazwa drzewa).

Dębowe drewno jest ciężkie, twarde i trwałe. Służy do wyrobu mebli, oklein, deszczulek posadzkowych, beczek. Dębina nabiera trwałości w wodzie toteż znajduje również zastosowanie w budownictwie wodnym. Kora dębu jest surowcem garbnikowym i farmaceutycznym.

Dąb szypułkowy zrosnięty z grabem pospolitym
Zadrzewienie polne w Bełku

Dąb szypułkowy ma duże wymagania glebowe. Lubi gleby bogate w próchnicę i związki mineralne, głębokie i dostatecznie wilgotne. Dobrze znosi zacienienie w młodym wieku, później wymaga oświetlenia. Jest dość odporny na niskie temperatury, cierpi jednak od wiosennych przymrozków.

W Polsce dąb szypułkowy należy do podstawowych gatunków drzew liściastych. Rośnie w czystych drzewostanach dębowych tzw. dąbrowach, częściej jednak występuje w towarzystwie innych gatunków drzew. Wraz z grabem pospolitym i lipami tworzy grądy (Querco-Carpinetum), z sosną pospolitą, dębem bezszypułkowym i brzozą brodawkowatą lasy mieszane (Pino-Quercetum), zaś wspólnie z świerkiem pospolitym buduje drzewostany północnopolskich lasów mieszanych (Querco-Piceetum). Wchodzi także w skład drzewostanu lasów łęgowych porastających doliny rzek.

Dąb szypułkowy - pomnik przyrody w Betku

W uprawie parkowej dęb ten był stosowany już od bardzo dawna. Szczególnie atrakcyjnie wyglądają stare egzemplarze rosnące na rozległych polanach widokowych w dużych parkach krajobrazowych. Dęby sadzono również jako drzewa alejowe. Obecnie do obsadzenia dróg dęby stosuje się rzadziej ze względu na powolny wzrost i trudności z przesadzeniem (głęboki system korzeniowy). Na ziemiach: Rybnickiej, Raciborskiej, Wodzisławskiej i Pszczyńskiej dęby szypułkowe są najliczniej reprezentowane w grupie drzew pomnikowych. Większość pomnikowych egzemplarzy rośnie w starych parkach (Pszczyna, Rudy, Baranowice koło Żor, Rudółtwice), w pobliżu kościołów i na cmentarzach (Bełk, Łaziska koło Wodzisławia Śląskiego, Pstrązna), na posesjach prywatnych (Leszczyny, Przyszowice). Najgrubszy w tym regionie dęb rośnie w parku krajobrazowym okalającym ruiny opactwa cystersów w Rudach na Ziemi Raciborskiej. Drzewo to ma 31 m wysokości i 710 cm obwodu pnia. Jego wiek obliczono na 432 lata (Pacyniak 1992). W opisywanym regionie lasy z udziałem dębu zajmowały niegdyś większość terenów leśnych. Dowodzą tego resztki grądów zachowanych na kępie w Rogowie, w Gorzyczkach nad Olzą, w kompleksie leśnym „Grabicz” koło Zwonowic, w rejonie „Głębokich Dołów” koło Książenic. Las łęgowy z udziałem dębu szypułkowego w drzewostanie chroniony jest od 1957 roku w rezerwacie przyrody „Łęczczok” k. Raciborza. Pospolitość występowania dębu znalazła odzwierciedlenie w nazewnictwie miejscowości regionu. Nazwy: Dąbie, Dębicz, Dębieńsko, Dębina jednoznacznie wskazują na spory udział dębu w okolicznych lasach w przeszłości. Obecnie udział dębu w naszych lasach ponownie wzrasta w związku z proekologiczną przebudową drzewostanów monokulturowych (iglastych) na mieszane.

Na terenie gminy i miasta Czerwionka-Leszczyny okazałe dęby szypułkowe spotyka się w parkach dworskich i w rozległych zadrzewieniach śródpolnych np. okolice Bełku, Leszczyn. Największą populację starych dębów w tej gminie posiada Bełk.

*Dąb szypułkowy obok kościółka p.w. św. Marii Magdaleny
w Bełku*

1. BEŁK - wieś

- a) *obwód 480 cm, pierśnica 153 cm,
wysokość 23 m, stan zdrowotny 3
pomnik przyrody*

W północnej części wsi w niewielkiej polnej remizie oddalonej o 50 m od torów kolejowych rośnie najgrubszy dąb gminy i miasta Czerwionka-Leszczyny. Na grubym, niskim pniu widnieje rozległy ubytek kory wskazujący tendencję do powiększania się. Rozpiętość rozłożystej korony przekracza 25 m. Jeden z kilku grubszych konarów jest martwy, suche gałęzie występują w całej koronie. W pobliżu rosną młodsze dęby szypułkowe i liczne krzewy bzu czarnego. Okazały dąb widoczny jest z okien pociągu relacji Katowice-Rybnik.

- b) *obwód 450 cm, pierśnica 143 cm,
wysokość 21,5 m, stan zdrowotny 1,
pomnik przyrody*

W odległości stu kilkudziesięciu metrów od zabudowań byłego kombinatu PGR rośnie duży dąb o kształtnej koronie, nisko osadzonej na grubym pniu. Część gałęzi (mniejsza jednak niż w punkcie „a”) jest sucha. Drzewo posiada stosowną tabliczkę. Otoczone jest grupą krzewów: bzu czarnego, jarzębiny i jeżyny. Widoczne jest z drogi Czerwionka - Bełk.

- c) *obwód 395 cm, pierśnica 126 cm,
wysokość 26 m, stan zdrowotny 2*

Dąb ten jest najgrubszym drzewem w dwurzędowej alei prowadzącej od zabudowań dawnego PGR w kierunku góry Ramży i dalej do Dębieńska. Wielogatunkową aleję tworzy 31 dębów szypułkowych, 11 kasztanowców zwyczajnych oraz lipy drobnolistne, jesiony wyniosłe. Aleja ma ok. 1 km długości. Pień największego z dębów rozdwaja się na wysokości 2,5 m, korona jest rozłożysta, zawiera martwe gałęzie.

Kwitnący dąb szypułkowy

- d) *obwód 460 cm, pierśnica 146 cm,
wysokość 22 m, stan zdrowotny 2,
proponowany pomnik przyrody*

Obok zabytkowego, drewnianego kościółka p.w. św. Marii Magdaleny z XVII wieku rośnie okazały dąb. Pień na pewnej wysokości rozdwaja się, nieregularna korona wsparta jest na kilku grubych konarach wyrastających z pnia na różnych wysokościach. Widoczne liczne suche gałęzie.

- e) *obwód 280 cm, pierśnica 89,
wysokość 28 m, stan zdrowotny 1*

W zadrzewieniu „Granicznik” rozciągniętym od drogi Czerwionka-Bełk do rzeki Bierawki rośnie dąb osobliwie zrośnięty z grabem pospolitym na odcinku ok. 5 m. Dąb ma prosty, dobrze oczyszczony z gałęzi pień i wysoko osadzoną koronę. Grab natomiast ma pień skręcony wokół dębu, dotknięty martwicą i próchniejący, jego korona jest nisko osadzona i nieregularna. Wysokość grabu wynosi 18 m. Tuż obok znajduje się dzikie wysypisko śmieci i gruzu.

- f) *obwód 410 cm, pierśnica 131 cm,
wysokość 27 m, stan zdrowotny 1*

W zadrzewieniu położonym za cmentarzem rośnie zdrowy dąb o rozłożystej, nisko osadzonej koronie. Wysokość pnia do pierwszych konarów wynosi 2,5 m. Na pniu nie ma ubytków. W koronie widoczne są suche drobniejsze gałęzie. Staremu drzewu nie dodaje uroku zlokalizowane pośrodku zadrzewienia duże, dzikie wysypisko śmieci. Najgrubszy z kilku dębów rosnących na cmentarzu ma 340 cm obwodu.

2. CZERWIONKA - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*obwód 393 cm, pierśnica 125 cm,
wysokość 27,5 m, stan zdrowotny 1*

Jest to najgrubszy dąb w grupie 13 dębów szypułkowych rosnących obok skrzyżowania ulic Wolności i 3-go Maja. Rośnie w kamiennym obmurowaniu powyżej poziomu ul. Wolności. Pień rozgałęzia się na wysokości 4,5 m, korona jest silnie ugałęziona, gęsta, widoczne są ślady po usuniętych konarach. Pozostałe dęby tu rosnące nie osiągnęły tak znacznych rozmiarów.

3. CZUCHÓW - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto

- a) *obwód 365 cm, pierśnica 116 cm,
wysokość 19 m, stan zdrowotny 2*

Przy polnej drodze, w pobliżu ulicy W. Szewczyka rośnie widoczny z daleka duży dąb. Na pniu widoczny jest podłużny ubytek kory do wysokości 2 m. Korona jest gęsta, regularna.

- b) *obwód 331 cm, pierśnica 105 cm,
wysokość 25 m, stan zdrowotny 2*

Dąb o powyższych rozmiarach jest najgrubszym reprezentantem gatunku w starej, polnej, dwurzędowej alei dębowej przy ul. Folwarcznej. Aleja rozciąga się na odcinku ok. 1 km, od domu nr 6 aż po dawny folwark „Anna” przy granicy miasta. Skupia 66 dębów szypułkowych o zróżnicowanych rozmiarach oraz nieliczne kasztanowce, klony jawory, brzozy. Większość dębów cechuje się w miarę dobrą kondycją zdrowotną, trafiają się jednak osobniki wyraźnie obumierające. Najgrubsze dęby rosną w południowej części alei. Atrakcją ulicy jest także klon jawor o kształtnej koronie rosnący naprzeciw budynku nr 34 oraz okazała grusza pospolita obok folwarku. Aleja łączy się z alejami dębową i grabową (zachowaną w szczątkowym stanie) położonymi w kierunku pd.-zach. od ul. Folwarcznej.

4. DĘBIŃSKO - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto

- a) *obwód 365 cm, pierśnica 116 cm,
wysokość 22 m, stan zdrowotny 2*

W Dębieńsku Wielkim przy skrzyżowaniu ulic: Grabowej i Prostej rośnie duży dąb o wysokim pniu. Asymetryczna korona wsparta jest na 4 głównych konarach wyrastających z pnia na wysokości 5 m. Widoczne są miejsca po obłamanych suchych konarach.

- b) obwód 385 cm, pierśnica 123 cm,
wysokość 24 m, stan zdrowotny 3*

Na północ od miejscowości, w polu, nieopodal skraju lasu znajduje się dąb, na którym umocowano ambonę myśliwską. Na pniu rozdwojonym na wysokości 6 m, widnieje znaczny ubytek kory i liczne uszkodzenia mechaniczne spowodowane ostrym narzędziem. Korona jest rzadka z wieloma suchymi gałęziami. Pod drzewem występuje dębowy nalot (młode drzewka) świadczący o zdolnościach reprodukcyjnych starego osobnika.

5. LESZCZYNY - dzielnica, CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto

- a) obwód 432 cm, pierśnica 139 cm,
wysokość 26,5 m, stan zdrowotny 1,
pomnik przyrody*

Potężny dąb rośnie obok nowoczesnego budynku mieszkalnego (tzw. Ratusza), przy ul. Ks. Pojdy. Pień jest powyżej i poniżej pierśnicy znacznie grubszy niż w pierśnicy. Drzewo rośnie na skarpie, nasada pnia jest silnie poszerzona, przy powierzchni ziemi obwód wynosi 770 cm. Najgrubsze konary wyrastają z pnia na wysokości 5 m. Korona jest nadzwyczaj regularna, kulista i bardzo rozłożysta. Osobnik posiada stosowną tabliczkę. W pobliżu znajduje się niewielki staw oraz zaniedbany, przecięty ulicą park dworski. Na terenie parku i w okolicy pobliskich garaży samochodowych rośło do 1994 roku 35 dębów szypułkowych. Nie osiągnęły one jednak takich rozmiarów jak powyższy, niektóre z nich po obumarciu zostały wycięte.

- b) *obwód 355 cm, pierśnica 113 cm,
wysokość 24 m, stan zdrowotny 2*

Na posesji prywatnej, przy ul. Ks. Pojdy 149, obok domu pani Franciszki Tkocz rośnie dorodny dąb. Drzewo zostało posadzone przez dziadka właścicielki ok. 1865 roku dla upamiętnienia jego przystąpienia do pierwszej komunii św. Sadzonka pochodziła z Bełku. Pień na wysokości 4 m rozdwaja się. Korona jest regularna, kulista, równomiernie rozwinięta we wszystkich kierunkach gdyż drzewo wyrosło na wolnej przestrzeni pól. Dawniej gniazdowały tu szpaki i inne ptactwo. W koronie widać suche końcówki gałęzi, na pniu dziuple. Odziomkowa część pnia próchnieje od środka i jest atakowana przez pasożytniczego grzyba - żółciaka siarkowego (*Laetiporus sulphureus*).

- c) *obwód 488 cm, pierśnica 155 cm,
wysokość 22,5 m, stan zdrowotny 1*

Jest to najgrubszy dąb w zespole śródpolnych zadrzewień ciągnących się od ul. Polnej w Leszczynach po okolice oczyszczalni ścieków w Czerwionce. Krótki pień dzieli się na dwa, rosnące niemal równolegle w górę pnie na wysokości 2 m. Poniżej miejsca rozdwojenia widnieją na pniu naturalne, pionowe zgrubienia zabezpieczające pień przed rozłamaniem. Zgrubienia owe wydatnie zwiększają rozmiar obwodu drzewa. Korona jest zdrowa. W tutejszych zadrzewieniach rośnie ok. 350 dębów szypułkowych o obwodach powyżej 100 cm. Wiele z nich to egzemplarze o cechach pomnikowych (300-450 cm obwodu). Poza wyżej opisanym dwa inne tak okazałe dęby rosną na skraju zadrzewień najbardziej wysuniętych kierunku południowym w głąb pola.

- 6. PALOWICE** - wieś,
*obwód 345 cm, pierśnica 110 cm,
wysokość 25 m, stan zdrowotny 4,*

W parku dworskim przyległym do klasycystycznego dworu Wincklerów z I połowy XIX wieku rośnie okazały dąb szypułkowy o słabej kondycji zdrowotnej. Drzewo ugałęzione jest silnie od wysokości 4-5 m, ale wszystkie konary i grubsze gałęzie usychają. Żywe są jeszcze młode gałęzie. Obok stoi murowana kapliczka pw. św. Floriana z I połowy XIX wieku. W tutejszym parku rosną okazałe dęby czerwone.

7. STANOWICE - wieś

*obwód 375 cm, pierśnica 120 cm,
wysokość 18 m, stan zdrowotny 1,
proponowany pomnik przyrody*

W Stanowicach- Podlesiu, na skraju łąki przy ul. Leśnej rośnie zdrowy dąb o kształtnej, regularnej i silnie rozgałęzionej koronie. Jest ona osadzona na wysokości 5 m. Na pniu widnieją charakterystyczne zgrubienia.

8. SZCZEJKOWICE - wieś

*obwód 430 cm, pierśnica 137 cm,
wysokość 30 m, stan zdrowotny 1*

W lesie na pd-wsch. od Szczekowic, na grobli okalającej od zachodu staw Garbocz rośnie potężny dąb. Jego pień rozdwa się na wysokości 220 cm. Korona jest dość rzadka, zdrowa. Tutejszy duży staw wchodzi w skład kompleksu stawów położonych w dolinie potoku Jesionka. Istnieją tu doskonałe warunki dla bytowania ptactwa wodno-błotnego. Spotyka się m.in. łabędzia niemego, perkoza dwuczubego, zimorodka.

*Wkoło pary małżonków. Stoi pośród grona
Para nad całą leśną gromadą wzniesiona
Wysmukłością kibici i barwy powabem:
Brzoza biała, kochanka z małżonkiem swym grabem.*

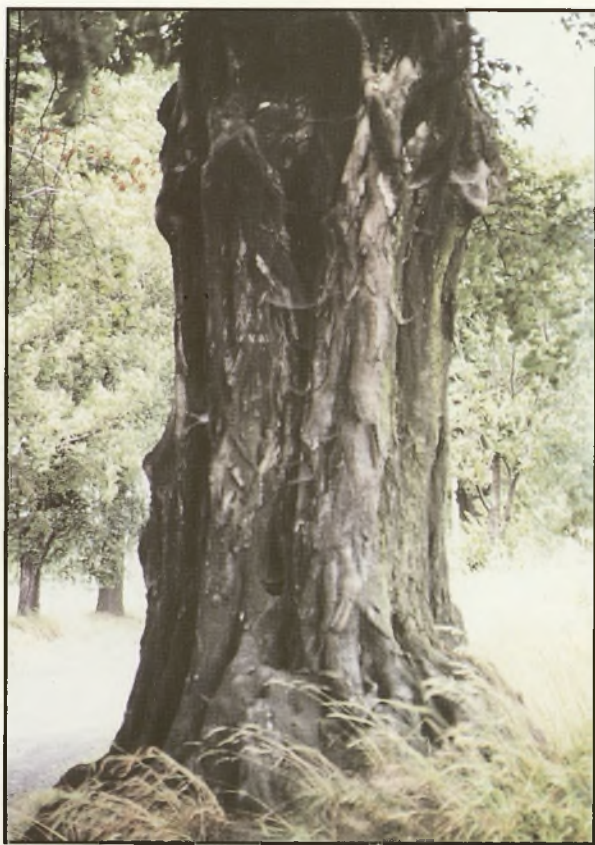
(Adam Mickiewicz - „Pan Tadeusz”)

Grab pospolity w zadrzewieniu polnym koło Malenia

GRAB POSPOLITY

(Carpinus betulus)

Najgrubszy grab pospolity w Dębieńsku Wielkim

Występuje w Europie Środkowej, Południowej, w Azji Mniejszej, Iranie i Kaukazie. W Polsce rośnie głównie na nizinach tworząc zespoły grądowe z dębem (*Quercus* - *Carpinetum*).

Dorasta do 30 m wysokości i ponad 400 cm obwodu. Żyje 150-200 lat, wyjątkowo do 300 lat.

Posiada zwykle krótki, gruby pień o falistym zarysie. Korona jest nieregularna, miotlasta. Na gładkiej korze o stalowoszarej barwie widnieje charakterystyczna siatka smug. U wiekowych, leśnych grabów pnie porośnięte są od strony północnej liszajami porostów i mchów. Grab ma liście eliptyczne, miękkie, zielone, z brzegami ostro, podwójnie piłkowanymi. Jesienią nabierają one ładnej złoto-żółtej barwy. Młodsze graby, podobnie jak dęby dla ochrony pąków zachowują zeschnięte liście przez całą zimę. Grab kwitnie w końcu kwietnia i w maju, kwiaty zebrane są w zwisające kotki. Owocem jest spłaszczony orzeszek długości 1 cm przyrośnięty do trójkłapowego skrzydełka. Owoce zebrane są w owocostany w postaci luźno zwisających kiści.

Grabowe drewno jest najtwardsze wśród wszystkich krajowych gatunków drzew liściastych. Używane jest w rzemiośle i przemyśle. Niegdyś stosowane było w kołodziejstwie i gospodarstwie domowym. Dziś wyrabia się z niego elementy maszyn (suwaki, prowadnice), klepki posadzkowe, galanterię toczoną, części mechanizmów w pianinach. Dawniej wyrabiano z niego czółenka tkackie. Od czasu rozwoju przemysłu celulozowego drewno to stało się cennym surowcem do suchej destylacji. Grabowy węgiel świetnie nadaje się do szkicowania.

Grab pospolity w Polsce jest jednym z podstawowych składników drzewostanu w lasach liściastych, zwłaszcza w tzw. grądach. Tworzy tam niższe piętro drzewostanu pod okapem dębów i lip. Grab jest gatunkiem wybitnie cienioznośnym, ma jednak duże wymagania glebowe. Wprowadzany jest do parków i zadrzewień krajobrazowych. Ze względu na zdolność wydawania odrostów z pnia i znoszenie częstego przycinania uchodzi za jedno z najlepszych drzew żywopłotowych.

Na ziemiach: Rybnickiej, Wodzisławskiej i Raciborskiej grab pospolity jest często spotykanym drzewem parkowym i leśnym. Osiąga tu rzadko notowane rozmiary. W lesie koło Jankowic Rudzkich (gmina Kuźnia Raciborska) rośnie olbrzymi grab o obwodzie 410 cm. Istnieją uzasadnione przypuszczenia, iż jest to najgrubszy i najstarszy przedstawiciel gatunku na terenie Polski. Fachowa literatura (Pacyniak 1992) podaje okazalsze drzewo, jednak z pniem powstałym ze zrośnięcia dwóch osobników. Bardzo okazałe graby (powyżej 300 cm obwodu) rosną także w lesie koło Rud, w parku diecezjalnym w Kokoszycach, w parku zdrojowym w Jastrzębiu Zdroju.

1. CZUCHÓW - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*obwód 270 cm, pierśnica 86 cm,
wysokość 17 m, stan zdrowotny 4*

Przy polnej drodze prowadzącej od ul. Folwarcznej w kierunku zachodnim, do niewielkiego lasu położona jest zamierzająca jednorzędowa aleja grabowa. Tworzy ją 7 grabów rosnących na polu oraz mniejsze osobniki tego gatunku rosnące przy drodze w lesie. Wyżej opisany grab jest najgrubszym drzewem w tej alei. Graby rosnące na polu od ok. 10 lat w szybkim tempie zamierają. Proces ten wywołało prawdopodobnie składowanie dużych ilości kiszonki przez Państwowe Gospodarstwo Rolne na polu w pobliżu alei. Wszystkie graby mają prawie całkowicie suche korony, z grubszych konarów płatami odpada kora. Żywe pozostają jeszcze drobne gałązki i odrośla wokół pni. Usychające graby są dobrze widoczne z ul. Folwarcznej.

2. DĘBIENSKO - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*obwód 298 cm, pierśnica 95 cm,
wysokość 19 m, stan zdrowotny 3*

Drzewo to jest najgrubszym grabem w cennej alei grabowej, jaka zachowała się przy ul. Grabowej w Dębieńsku Wiel-

kim. Dwurzędowa, nieciągła aleja złożona jest ze 107 grabów pospolitych. W kilku miejscach aleja została w sposób niezgodny z tradycją miejsca uzupełniona topolą. Niweczy to efekt krajobrazowy grabowej alei. Rosną tu też nieliczne dęby szypułkowe.

Graby tutejsze cechuje słaba kondycja zdrowotna, o czym świadczą rozległe ubytki kory, wypróchnienia, duże ilości suchych gałęzi. Niektóre osobniki są już całkowicie suche, część z pewnością uschnie w ciągu najbliższych lat. Najgrubszy okaz posiada silnie spękany i pofałdowany pień, który na wysokości 4-5 m rozdziela się na liczne konary rosnące prawie pionowo w górę. W koronie widoczne martwe gałęzie, na pniu dziuple i głębokie wypróchnienie w odziomku. Silnie rozwinięta jest nasada pnia.

3. LESZCZYNY - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*obwód 240 cm, pierśnica 76 cm,
wysokość 17 m, stan zdrowotny 2*

W zespole zadrzewień polnych położonych na południe od Malenia rośnie okazały grab mający "żyłasty" pień atakowany przez hubę. Korona drzewa ma kształt kulisty. Uwagę zwraca silnie rozbudowana nasada pnia. W okolicznych zadrzewieniach licznie rosną graby pospolite tworząc niższe piętro drzewostanu pod okapem dorodnych dębów. W zadrzewieniach k. Malenia graby skupiają się często po kilka - kilkanaście osobników tworząc oryginalne biogrupy.

JEDLICA DOUGLASA

(Pseudotsuga menziesii)

Jedlica Douglasa (daglezja) w leśnictwie Książenice

Drzewo iglaste potocznie zwane daglezią. Dziko rośnie w zachodniej części Ameryki Pn, wzdłuż wybrzeży Pacyfiku od Kalifornii po Kolumbię Brytyjską. Występuje zarówno na niżu, jak i w górach do wysokości 3000 m n.p.m. tworząc drzewostany czyste lub mieszane z udziałem świerka sitkajskiego (*Picea sitchensis*), żywotnika olbrzymiego (*Thuja plicata*), choiny zachodniej (*Tsuga heterophylla*). Do Europy sprowadził daglezię w 1827 roku J. Douglas, od którego nazwiska drzewo wzięło swoją nazwę. W Polsce gatunek ten pojawił się po raz pierwszy w 1833 roku i rozprzestrzeniany był głównie w kolekcjach dendrologicznych (Kórnik, Gołuchów).

Daglezia

dorasta w swojej ojczyźnie do 100-110 m wysokości i do 450 cm średnicy pnia (najwyższe znane drzewo miało 117 m wysokości, najgrubsze 470 cm średnicy pnia).

W Anglii drzewo to osiągnęło 50 m wysokości i 625 cm obwodu.

W Polsce najwyższe daglezie rosnące w zwarciu dochodzą do 45 m wysokości, najgrubsze osiągają 300-350 cm obwodu. Daglezia jest gatunkiem długowiecznym, żyć może ok. 1000 lat. Najstarsze osobniki w Polsce liczą ponad setkę.

Wyszczałca prosty i gonny pień z wysoko osadzoną, dość nieregularną koroną. Kora na pniach starych osobników jest szarobrazowa, gruba, głęboko spękana i miękka. Połyskujące igły barwy zielonej mają 2-3 cm długości, są miękkie i niekłujące. Zwisające szyszki dł. 5-10 cm posiadają charakterystyczne trójkątne wyrostki na łuskach okrywających.

Lekkie i trwałe drewno daglezwowe znajduje zastosowanie w stolarstwie i budownictwie.

„Monarcha lasów” (tak nazywają daglezwę w Ameryce Pn) jest jednym z nielicznych obcych gatunków drzew leśnych, które z powodzeniem można uprawiać w Europie. Drzewo to wymaga żyznych gleb i dużej wilgotności powietrza. Należy do najszybciej rosnących drzew iglastych - przewyższa rodzime gatunki iglaste produkcją masy drewna. Dzięki tym cechom jest uprawiana w parkach, zadrzewieniach, a przede wszystkim w lasach. W naszym kraju zarejestrowano 1136 powierzchni, na których rośnie daglezwia w drzewostanach li-tych (206 ha) i mieszanych (1209 ha). Leśnej uprawy daglezwii nie należy jednak upowszechniać kosztem krajowych gatunków drzew, właściwych górnośląskim lasom. Pamiętać trzeba, że jako gatunek obcy wprowadza ona pewną dysharmonię w naturalnych zbiorowiskach leśnych. Koncepcję proekologicznej przebudowy śląskich lasów opierać winno się na dążeniu do odtworzenia pierwotnie występujących tu zespołów leśnych. Względy czysto gospodarcze i rachunek ekonomiczny, w których uprawa gatunków introdukowanych przedstawia się niekiedy korzystniej niż gatunków rodzimych, powinny mieć drugorzędne znaczenie.

Na terenie Nadleśnictwa Rybnik zachowały się dwie powierzchnie doświadczalne jedlicy Douglasa (leśnictwo Jan-kowice i leśnictwo Książenice). Daglezwia rośnie też w niektórych parkach regionu np. Ornontowice, Rudy.

1. KSIĄŻENICE - wieś

- a) *obwód 90-200 cm, pierśnica 29-64 cm,
wysokość do 34 m, stan zdrowotny I*

Na terenie Nadleśnictwa Rybnik, leśnictwa Książenice, w oddziale 102a znajduje się na powierzchni 1.62 ha stary drzewostan doświadczalny daglezwii. Rosną tu 203 sztuki jedlicy. Ich pnie są gonne, dobrze oczyszczone z gałęzi. Drzewa rodzą szyszki, młodych osobników jednak nie obserwuje się. Drze-

wostan tworzą również buk (do 350 cm obwodu), grab, dąb szypułkowy, świerk, klon jawor. Podszyt buduje głównie podrost buka i grabu, zaś w runie rosną: konwalijka dwulistna, bluszcz pospolity, orlica pospolita, szczawik zajęczy.

Powierzchnia doświadczalna daglezji została założona w 1896 roku. Od roku 1911 w tutejszym drzewostanie prowadził badania nad zastosowaniem jedlicy w europejskim leśnictwie profesor Schwappach. Nadleśnictwo Rybnik nie zakłada zrębów w daglezwym lesie chcąc jak najdłużej utrzymać ten pamiątkowy drzewostan. Prowadzone jest jedynie usuwanie martwych drzew.

Administracyjnie oddz. leśny 102 należy do gminy Pilchowice, granica gmin biegnie linią oddziałową między oddz. 102 a oddz. 101 w leśnictwie Książenice. Starodrzew daglezwowy ujęto jednak w niniejszym opracowaniu z uwagi na to, że stanowi on integralną część uroczyska "Głębokie Doły" w sposób sztuczny rozciętego granicą jednostek zasadniczego podziału terytorialnego.

Las daglezwowy koło Książenic

- b) *obwód 223 cm, pierśnica 71 cm,
wysokość 33 m, stan zdrowotny 1*

Potężna daglezwia rośnie w oddz. 48h w leśnictwie Książenice, Nadleśnictwie Rybnik. Strzała (pień) jest silnie ugałęziona, wierzchołek zdrowy. W pobliżu (oddz. 48h i 48f, rośnie jeszcze 10 dorodnych daglezwii o obwodach przeciętnie 150-180 cm. Kilka młodszych egzemplarzy rośnie w oddz. 48g. Wymienione drzewa cechuje bujny wzrost, znaczne rozmiary i dobry stan zdrowotny. Rodzą szyszki.

W sąsiedztwie najgrubszego osobnika rosną przy leśnej drodze okazałe brzozy cukrowe. Młodsze osobniki brzozy i jarzęby pospolite tworzą podszyt pod daglezwiami. W oddz. 48 drzewostan złożony jest głównie z sosen pospolitych w wieku ok. 100 lat. Sosny nie osiągnęły tu jednak tak imponujących jak daglezwie rozmiarów. Dojście dość skomplikowane. Należy kierować się na pn-zach. mało uczęszczanym duktem odchodzącym ukośnie w prawo od gruntowej drogi Książenice-Ochojec, kilkaset metrów za boczną drogą odchodzącą do przysiółka Kolonia Lasoki I. Po kilkuset metrach marszu duktem skręcamy w lewo. Mijając po drodze stare wejmutki, dochodzimy niebawem do daglezwii.

- c) *obwód 200 cm, pierśnica 64 cm,
wysokość 21 m, stan zdrowotny 3*

Na skraju lasu i pola, obok leśniczówki w Kolonii Lasoki I (przysiółek Książenice) rośnie samotnie okazała daglezwia. Drzewo jest ugałęzione już od wysokości ok. 6 m, co wyraźnie odróżnia jego pokrój od innych daglezwii z okolicznych lasów. Osobnik ma suchy wierzchołek i końcówki gałęzi, do pnia przybite są resztki drewnianego ogrodzenia. Nie szyszkuje. Wokół bujnie rozwija się podszyt złożony z kruszyny pospolitej i czeremchy amerykańskiej.

2. PALOWICE - wieś

obwód 139 cm, pierśnica 44 cm

wysokość 36 m, stan zdrowotny 1

Na terenie uprawy leśnej w oddziale 130a leśnictwa Woźszyce w Nadleśnictwie Kobiór rośnie 5 strzelistych daglezji. Powyższe wymiary odnoszą się do najgrubszego drzewa rosnącego tuż przy drodze z Palowic do drogi krajowej nr 93. Do niedawna daglezje rosły w zwarcu, mają przeto dobrze oczyszczone, gonne pnie i nieduże korony. Rodzą szyszki. W tym samym oddziale leśnym rosną również dorodne wejmutki oraz 4 cyprysiki Lawsona o obwodach od 97 cm do 118 cm. Te ostatnie znane są mieszkańcom pod nazwą „Lebensbaum”. Dojazd do daglezji z Palowic ulicą Dębową, w pewnej odległości od szkoły i stawu, po prawej stronie widoczna uprawa i samotnie rosnące daglezje. Kilka młodych, szyszkujących daglezji rośnie w pobliżu stawu Hochołów.

3. SZCZEJKOWICE - wieś

obwód 197 cm, pierśnica 63 cm,

wysokość 32 m, stan zdrowotny 1

Jest najgrubszym egzemplarzem spośród 19 daglezji rosnących w oddz. 207 leśnictwa Szczotki w Nadleśnictwie Rybnik. Drzewo ma pień pokryty grubą warstwą korowiny, koronę zdrową i regularnie rozwiniętą. Obficie rodzi szyszki. Pozostałe daglezje rosnące w pobliżu również cechują się dobrą kondycją i wysokim wzrostem. Najmniejsza z nich osiągnęła w obwodzie 67 cm. Drzewostan tworzą tu ponadto sosny pospolite i świerki. Dojazd możliwy z centrum Szczekowic polną drogą do przysiółka Osinka. Następnie dojeżdżamy do ściany lasu, tu skręcamy w prawo i zaraz w lewo. Jadąc wyboistą drogą w głąb lasu osiągamy po chwili widoczne z prawej strony daglezje.

KASZTANOWIEC ZWYCZAJNY

(Aesculus hippocastanum)

Stary kasztanowiec przy ul. Ogródkowej w Stanowicach

Drzewo występuje w południowej części Płw. Bałkańskiego, w północnej Grecji oraz południowej Bułgarii i Albanii.

Dorasta do 30 m wysokości i 600 cm obwodu. W Polsce dorasta do 500 cm obwodu (Pacyniak 1992). Pień kasztanowca bywa krótki i krępy. Korona jest regularna, kopulasta, obficie ulistniona, zazwyczaj nisko osadzona. Kora na starych pniach jest szarobrązowa, łuszczy się tafelkowato. Dłoniasto-łożone liście składają się z 5-7 odwrotnie jajowatych listków dł. do 25 cm. Brzegi listków są podwójnie piłkowane, od spodu jasnozielone, od góry ciemnozielone. Jesienią przybierają brązowo-żółtą barwę. Kwiaty u tego gatunku są białe, zebrane w stojących, stożkowatych wiechach. Pojawiają się w maju. Owocem jest kulista torebka z kolczastą łupiną, zawierającą w środku 1-3 błyszczące, ciemnobrązowe nasiona z szarymi znaczkami.

Drewno kasztanowca jest miękkie i lekkie. Stosowane do przerobu na celulozę i do produkcji zapalek. Kora, kwiaty i nasiona tego drzewa są trujące, stanowią surowiec farmaceutyczny. Nasiona, zwane potocznie kasztanami, stosowane były przez Turków do leczenia koni. Obecnie ze względu na dużą zawartość skrobi znajdują zastosowanie przy wyrobie klejów.

Kasztanowiec najlepiej rośnie na glebach żyznych, głębokich i odpowiednio wilgotnych. Jest wrażliwy na suszę, toteż na zbyt suchych przedwcześnie traci liście, które opadają już latem. Gatunek jest wytrzymały na niskie temperatury, dobrze znosi zacienienie.

W swojej ojczyźnie drzewo to rośnie wraz z orzechem włoskim, platanem wschodnim, olszami i dębami w dolinach górskich rzek na wysokości 1000-1200 m npm.

W Polsce jest najpospolitszym gatunkiem kasztanowca, w pełni zdomowionym i rozpowszechnionym w całym kraju. Kasztanowiec zwyczajny jako jedno z najpiękniejszych drzew ozdobnych, dekoracyjny o każdej porze roku, sadzony jest u nas w parkach, przy drogach, na wsiach, na zieleńcach miejskich.

W regionie rybnicko-raciborskim kasztanowiec zwyczajny jest popularnym drzewem ozdobnym. Licznie reprezentowane są zarówno osobniki stare (ok. 100-letnie), jak też młode, kilkunastoletnie drzewa.

W gminie i mieście Czerwionka-Leszczyny zachowało się sporo okazałych egzemplarzy tego gatunku, a także kilka cennych alei kasztanowcowych.

1. CZERWIONKA - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto

- a) *obwód 320 cm, pierśnica 102 cm,
wysokość 25 m, stan zdrowotny 1*

Na placu kościelnym, obok kościoła pw. Najświętszego Serca Jezusa w Czerwionce rośnie bardzo okazały kasztanowiec zwyczajny. Krótki pień na wysokości 3 m rozdziela się na trzy główne konary utrzymujące asymetryczną koronę. Korona rozwija się intensywnie w kierunku placu kościelnego, po przeciwnej stronie jej rozwój uniemożliwia dwurzędowa alejka złożona z 22 kasztanowców zwyczajnych o obwodach pni do 280 cm. Alejka jest ciągła, zwarta, drzewa rosną w niewielkich odległościach od siebie.

- b) *obwód 280 cm, pierśnica 89 cm,
wysokość 25 m, stan zdrowotny 1*

Przy ul. Kościuszki położona jest jednorzędowa aleja kasztanowców skupiająca 23 dorodne drzewa. Na zdrowych pniach osadzone są regularne korony nie zawierające martwych gałęzi.

- c) *obwód 315 cm, pierśnica 100 cm,
wysokość 21 m, stan zdrowotny 1*

Przy ul. Parkowej, w jednorzędowej alei złożonej z dębów czerwonych, klonów i kasztanowców rośnie kilka okazałych przedstawicieli tych ostatnich. Najgrubszym jest pierwszy kasztanowiec w alei licząc od strony cmentarza. Pień u tego

*Kwitnące kasztanowce
przy ul. Bełkowskiej w Dębienku Wielkim*

osobnika ma wysokość 3 m, rozdziela się na dwa nierównej grubości konary podtrzymujące klasycznie uformowaną koronę. Na pniu widnieje niewielkie uszkodzenie kory.

2. BELK - wieś

- a) *obwód 320 cm, pierśnica 102 cm,
wysokość 17 m, stan zdrowotny 2*

Drzewo rośnie w dwurzędowej alei mieszanej prowadzącej od ul. Głównej do folwarku Marynow. Owa zwarta i dobrze zachowana aleja długości ok. 700 m złożona jest z 68 dębów szypułkowych i 10 kasztanowców. Osobnik o powyższych wymiarach jest najgrubszym z kasztanowców. Na pniu ubytek kory z próchniejącą raną. Korona została zmniejszona na skutek obcięcia konarów. Pozostałe kasztanowce nie przekroczyły 300 cm w obwodzie.

- b) *obwód 271 cm, pierśnica 86 cm,
wysokość 17,5 m, stan zdrowotny 1*

Obok samotnego domostwa (ul. Majątkowa 1) położonego na południe od folwarku Marynow rośnie kasztanowiec o kopulastej, rozłożystej i nisko osadzonej koronie. Niższe gałęzie sięgają do 1 m od ziemi. Silnie rozszerzony u nasady pień rozgałęzia się na wysokości 2,5-3 m. Widoczne są uszkodzenia kory na odziomku. Wedle relacji p. Elżbiety Herda, mieszkającej tu od pierwszej połowy lat trzydziestych, dom należał wcześniej do miejscowego leśniczego. Prawdopodobnie on posadził tutaj dwa kasztanowce i lipę drobnolistną. Ta ostatnia ma dziś 212 cm obwodu, drugi z kasztanowców wycięto z uwagi na bezpieczeństwo budynku. Gospodyni od lat sporządza z młodych kasztanków osobliwy specyfik stosowany do zewnętrznego leczenia reumatycznych dolegliwości. Ów stary kasztanowiec w okresie kwitnienia stanowi atrakcyjną dominantę w tutejszym polno-leśnym krajobrazie.

3. DĘBIENSKO - dzielnica,

CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto

obwód od 80 do 270 cm, pierśnica od 25 do 86 cm,

wysokość od 5 do 14 m, stan zdrowotny I

Zbliżone do powyższych rozmiary osiągnęły kasztanowce rosnące przy ul. Bełkowskiej w Dębieńsku Wielkim. Jest to najładniejsza kasztanowcowa aleja w gminie i mieście. Tworzy ją 67 niskich i rozłożystych drzew. Aleja jest zwarta, ciągła, dwurzędowa, jednogatunkowa, prawie całkowicie zacienia szosę. Niedaleko skraju lasu rosną młode kasztanowce, pozostałe drzewa w alei są rozmiarowo podobne. Pnie są krótkie, korony nisko osadzone, dolne gałęzie często dotykają ziemi. W 1996 roku obcięto od strony zachodniej znaczną ilość gałęzi zwieszających się nad linią energetyczną. Korekta ta nieco zniekształciła korony jednego rzędu kasztanowców. Długość alei wynosi ok. 350 m. Aleja ta przedstawia obiekt przyrodniczy o wybitnych walorach krajobrazowych. Szczególnie atrakcyjnie prezentuje się w okresie kwitnienia kasztanowców. Wskazane objęcie ochroną w randze pomnika przyrody.

4. LESZCZYNY - dzielnica,

CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto

obwód 290 cm, pierśnica 92 cm,

wysokość 19,5 m, stan zdrowotny I

Obok Szkoły Podstawowej nr 1 rośnie najgrubszy w tej dzielnicy miasta kasztanowiec. Na wysokości 4 m z pnia wyrasta kilka głównych konarów utrzymujących kształtną koronę. W sąsiedztwie malownicza wierzba biała odmiany zwisającej (tzw. wierzba płacząca). Wzdłuż ogrodzenia szkolnego boiska rośnie rzędem 8 okazałych jarzębów szwedzkich (*Sorbus intermedia*) o obwodach pierśnicowych do ok. 85 cm.

5. PALOWICE - wieś

*obwód 362 cm, pierśnica 115 cm,
wysokość 26 m, stan zdrowotny 1
proponowany pomnik przyrody*

Obok stacji PKP w Palowicach rośnie bardzo okazały i dobrze zachowany kasztanowiec, jeden z najładniejszych w gminie i na całej Ziemi Rybnickiej. Gruby, wyraźnie rozszerzony w szyi korzeniowej pień, dzieli się na wysokości 2,5 m na 3 pnie osobliwie pozrastane ze sobą bocznymi konarami. Rozpiętość rozłożystej i regularnie rozwiniętej we wszystkich kierunkach korony dochodzi do 20 m. Jest nisko osadzona, dolne gałęzie zwieszają się na wysokość 1 m od ziemi. Powierzchnia pod drzewem częściowo zadarniona.

6. PRZEGĘDZA - wieś

*obwód 265 cm, pierśnica 84 cm,
wysokość 19 m, stan zdrowotny 2*

Przy ul. Powstańców, obok przydrożnego krzyża rosną dwa kasztanowce i lipa szerokolistna. Na pniu grubszego widoczny skręt włókien, występują wypróchnienia. Na wysokości 2,5 m odziomek dzieli się na 3 pnie utrzymujące zwartą koronę. Młodszy kasztanowiec ma rozległą ranę w odziomku. Między drzewami znajduje się murowany krzyż z datą 1913 r., ogrodzony ozdobnym, metalowym płotkiem.

7. STANOWICE - wieś

a) *obwód 310 cm, pierśnica 99 cm,
wysokość 21 m, stan zdrowotny 1*

W przysiółku Podgrabina, obok domu przy ul. Ks. Ściegiennego 13 rośnie okazały kasztanowiec. drzewo ma silnie rozwiniętą nasadową część pnia. Tuż obok rósł stary dąb, który w czasie II wojny światowej został ścięty. Dojazd z centrum wioski ulicami: Żorską i Ks. Ściegiennego - ok. 1,5 km.

- b) obwód od 193 do 260 cm, pierśnica od 61 do 83 cm,
wysokość od 18 do 23 m, stan zdrowotny 1*

W tym przedziale rozmiary osiągnęło 14 kasztanowców tworzących krótką alejkę prowadzącą od szosy Stanowice - Bełk do gosp. rolnego (dawnego dworu). Korony drzew osadzone są na wysokości ok. 5 m, rozbudowane w kierunku pól. Skład dwurzędowej alejki w nieprzemyślny sposób uzupełniono topolą naruszając kompozycję jednogatunkowej alei. Kilka dużych kasztanowców rośnie na terenie tutejszego gospodarstwa.

- c) obwód 376 cm, pierśnica 120 cm,
wysokość 19 m, stan zdrowotny 1,
proponowany pomnik przyrody*

Wyjątkowo gruby egzemplarz rośnie przy ul. Ogródkowej, kilkadziesiąt metrów od budynku Punktu Skupu Mleka OSM w Rybniku. Drzewo widoczne jest z drogi Stanowice-Bełk. Kasztanowiec ma oryginalne, lirowato wygięte dolne konary wyrastające z pnia już od wysokości 1,5 m od ziemi. Na pniu i konarach wyrastają w skupieniach duże ilości młodych pędów. Górna partia korony jest rozrzedzona, mniej zwarta niż partie niższe. Drzewo okolone jest zadrzewieniem o zróżnicowanym drzewostanie, złożonym z młodszych kasztanowców, jesionów, dębów, topoli.

- d) obwód 301 cm, pierśnica 96 cm,
wysokość 16,5 m, stan zdrowotny 2*

Osobnik ten jest najgrubszym kasztanowcem, a jednocześnie pierwszym licząc od północy drzewem, w jednorzędowej, wielogatunkowej alei polnej. Aleja położona jest ok. 250 m na wschód od drogi Stanowice-Szczejkowice. Tworzą ją następujące drzewa: 13 kasztanowców, 7 klonów pospolitych, 5 klonów jaworów, 5 jesionów wyniosłych i 1 dąb szypułkowy.

Długość alei wynosi ok. 500 m. Trzy kasztanowce mające złamane pnie odtworzyły gęste korony z dużą ilością młodych gałęzi. Większość kasztanowców ma wiele suchych gałęzi, posiada liczne dziuple, rozległe wyrwy po odłamanych konarach. Przy alei znajduje się głaz narzutowy o obw. 370 cm i długości 140 cm, częściowo zagłębiony w ziemi.

*e) obwód 330 cm, pierśnica 105cm,
wysokość 21 m, stan zdrowotny 2*

Na terenie gospodarstwa rolnego (dawnego folwarku) przy ul. Zwycięstwa, rośnie kolejny w tym sołectwie stary kasztanowiec. Jego pień jest rozdwojony na wysokości 4 m. Korona regularnie rozwinięta, rozłożysta i zdrowa. Widoczne ślady po usuniętych niższych konarach, część konarów obłamana. Tuż obok następny dorodny kasztanowiec (293 cm obwodu) i okazała lipa. Między zabudowaniami gospodarczymi dwa młodsze kasztanowce i kępa starodrzewu dębowo-grabowego. Dojazd ulicą Zwycięstwa w kierunku Bełku. Po lewej mijamy kościół, kilkaset metrów dalej przystanek autobusowy, tu skręcamy w prawo w aleję prowadzącą do zabudowań folwarku.

*Kosztowne drzewo, wdzięczny jaworze,
Ty, chociaż w głuchym rodził się borze,
Przecię natura tym cię uczciła,
Żeś dała głosu pięknego siła.*

**(Wespazjan Kochowski
„Jawor hebanowi droższy”)**

Olbrzymi klon jawor w Kolonii Lasoki I (przysiółek Książenic)

KLON JAWOR

(Acer pseudoplatanus)

Faktura kory na pniu klonu jaworu, leśnictwo Książenice

Występuje w Europie Środkowej, a także w Azji Mniejszej i Kaukazie. U nas zasiedla południową część kraju tj. Sudety, Karpaty i Wyżynę Małopolską.

Dorasta do 40 m wysokości i 600 cm obwodu pnia. Żyje 300-400 lat. W Polsce najstarsze jawory (powyżej 300 lat) spotkać można w Tatrach. Ich obwody przekraczają 400 cm (Pacyniak 1992).

Potężny, gruby pień pokrywa tafelkowato łuszcząca się kora, podobna do kory platana. Gęsta, szeroko rozbudowana i kulista korona wsparta jest na silnych konarach. Liście są 5-kłapowe o nieregularnie piłkowanym brzegu, górą matowo-zielone, od spodu jaśniejsze. Jesienią przebarwiają się na złocistożółty kolor. Zielonkawe kwiaty obupłciowe zebrane są w zwisające gro-
na. Owoc stanowią dwa skrzydlakizrosnięte pod kątem ostrym (jedna z cech odróżniających jawor od innych klonów).

Owocujący klon jawor

Drewno tego gatunku klonu, białe i twarde, należy do najcenniejszych na naszej szerokości geograficznej. Służy do produkcji oklein, mebli, galanterii toczonej. Ze względu na doskonały rezonans znajduje również zastosowanie przy wyrobie instrumentów muzycznych (basy, fortepiany, pianina).

W uprawie parkowej jawor cieszy się wielką popularnością mimo niezbyt dużej wytrzymałości na zanieczyszczenia powietrza. Jest jednak odporny na choroby, szkodniki, łatwo

Klon jawor przy ul. Folwarcznej w Czuchowie

przystosowuje się do różnych warunków glebowych i klimatycznych. Dzięki tafelkowato łuszczącej się korze i szybko rozwijającym się wiosną liściom jawor jest wysoko ceniony jako drzewo ozdobne. Szczególną malowniczością odznaczają się stare osobniki o szerokiej koronie i grubym pniu.

Na stanowiskach naturalnych jawor rośnie u nas w lasach liściastych, w górach w reglu dolnym występuje jako składnik buczyn, zaś w miejscach stromych i kamienistych tworzy własne zespoły leśne tzw. jaworzyny. Najlepiej zachowane jaworzyny można do dziś oglądać w dzikich ostępach Tatr, Babiej Góry i Bieszczadów Zach.

W regionie rybnicko-raciborskim na terenach leśnych starych jaworów raczej nie spotyka się. Są one jednak obecne w licznych zabytkowych parkach np. Chałupki, Krowiarki, Krzyżanowice, Leszczyny.

Na terenie gminy Czerwionka-Leszczyny, w projektowanym rezerwacie przyrody „Głębokie Doły” k. Książenic rośnie kilkudziesięcioletni jawor, na którym żeruje rzadki gatunek mszycy. Jest to miodownica klonowa (*Parastomaphis grafii*) żyjąca na wspomnianym klonie w trofobiozie z mrówką (*Lasius fuliginosus*).

Zważywszy na fakt, iż miodownica klonowa żyje jedynie na sześciu stanowiskach w Polsce należy przyjąć, że ów jawor będący ostoją tak rzadkiego owada stanowi dodatkową osobliwość przyrodniczą „Głębokich Dołów” i gminy Czerwionka-Leszczyny.

- 1. CZUCHÓW** - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNy - miasto
*obwód 260 cm, pierśnica 83 cm,
wysokość 19,5 m stan zdrowotny 1*

Przy ul. Folwarcznej, naprzeciw posesji nr 34 rośnie pokąźnych rozmiarów jawor o kształtnej, kulistej koronie i zdrowym pniu rozdwojonym na wysokości 3 m. Zawieszono na

Klon jawor w parku dworskim w Leszczynach

nim niewielki obrazek Matki Boskiej w podzięce za ocalenie życia w wypadku drogowym, jaki niegdyś miał tu miejsce. Przy ul. Folwarcznej zachowała się również ciekawa dwurzędowa aleja dębów szypułkowych licząca 66 osobników o różnych rozmiarach.

2. KSIĄŻENICE - wieś

- a) *obwód 399 cm, pierśnica 127 cm,
wysokość 21,5 m, stan zdrowotny 2
proponowany pomnik przyrody*

W przysiółku Kolonia Lasoki I położonym w lesie na pn. zach. od Książenic rośnie najgrubszy w gminie jawor. U podstawy odziomek jest monstrualnie rozszerzony, osiąga 660 cm obwodu. Krótka kłoda (pień) dzieli się na wysokości ok. 2 m na 5 różnej grubości konarów utrzymujących kopulastą, rozłożystą koronę. Jest ona nisko osadzona, dolne gałęzie sięgają do 1 m od ziemi. Na pniu widoczne dziuple i wypróchnienia. W roku 1994 na drzewie miały gniazdo szerszenie. Pod okapem korony rośnie orzech włoski o obw. 167 cm. Nadzwyczajne rozmiary ww. klonu pozwalają zaliczyć to drzewo do grupy najokazalszych przedstawicieli gatunku na terenie kraju.

Dojazd do klonu możliwy gruntową drogą z Książenic w kierunku Ochojca. Z tej drogi po ok. 1,3 km od wjazdu do lasu skręcić należy w prawo, na leśną drogę prowadzącą do przysiółka. Jawor rośnie przy drodze przed domostwem.

- b) *obwód na wysokości 110 cm wynosi 295 cm,
średnica na tej wysokości wynosi 94 cm,
wysokość 24 m, stan zdrowotny 1*

Dorodny jawor rośnie na terenie gospodarstwa przy ul. Ks. Pojdy 129 d. Krótki odziomek rozdwa się poniżej pierśnicy. Może wykazywać tendencję do rozłamania. Korona osadzona na wysokości 11 m, rozłożysta i lekko pochylona nad ulicą. Klon posadzony został przez miejscowego gospodarza,

p. Antoniego Konika, około 1905 roku. Posadzono równocześnie jeszcze jeden jawor w głębi gospodarstwa. Drzewo to było wyższe i miało pojedynczy pień. Zostało wycięte w latach pięćdziesiątych. W miejsce wyciętego posadzono kolejne drzewo tego samego gatunku.

3. LESZCZYNY - dzielnica

CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto

- a) *obwód 265 i 270 cm, pierśnica 84 i 86 cm*
wysokość 27 i 27 m, stan zdrowotny 1

W zespole zadrzewień polnych między Maleniem a Nowym Dworem, równoleżnikowo rozciągniętych od ul. Polnej w Leszczynach po okolice oczyszczalni ścieków w Czerwionce, rosną obok siebie dwa zdrowe jawory. Mają wysoko osadzone korony oraz malowniczo łuszczącą się i odstającą korę na pniach. W tutejszych zadrzewieniach rośnie jeszcze kilka mniejszych jaworów. Dominującymi składnikami piętrowego drzewostanu są dęby szypułkowe i graby pospolite.

- b) *obwód 290 cm, pierśnica 92 cm,*
wysokość 28 m, stan zdrowotny 1

W położonym przy ul. Ks. Pojdy parku, otaczającym klasycystyczny dwór z XIX wieku, rośnie okazały klon jawor. Zdrowy, lekko pochyły pień rozdwojony jest na wysokości 2 m. Korona asymetryczna, silnie rozwinięta w kierunku północnym i wschodnim. Po przeciwnej stronie rosną wysokie lipy ocieniające jawor. Niewielka część gałęzi jest sucha. W parku rosną również młodsze jawory, dęby, lipy, sosny wejmutki, cis pospolity, wiaź szypułkowy, klony zwyczajne. W niewielkim fragmencie parku, po przeciwnej stronie ulicy, kilka głązów narzutowych przywiezionych tu z leszczyńskich pól.

*Z mego wonnego kwiatu pracowite pszczoły
Biorą miód, który potem szlachci pańskie stoły,
A ja swym cichym szeptem sprawić umiem snadnie,
Że człowiekowi łacno słodki sen przypadnie.*

(Jan Kochanowski „Na lipę”)

Lipa drobnolistna posadzona w 1831 roku, Szczekowice

LIPA DROBNOLISTNA

(Tilia cordata)

Pomnikowa lipa w Stanowicach

Gatunek występuje w Europie, Azji Zachodniej i Kaukazie. Jest to okazałe drzewo dorastające do 35 m wysokości i ponad 1000 cm obwodu pnia. Żyje ponad 500 lat. Najgrubsza i najstarsza w Polsce lipa drobnolistna rośnie w Cielętnikach (woj. częstochowskie). Okaz ten osiągnął 992 cm obwodu przy wieku 527 lat (Pacyniak 1992).

Lipy rosnące w bliskim sąsiedztwie innych drzew wykształcają prosty, długi pień pozbawiony niższych odgałęzień oraz wysoko osadzone korony. Samotnie rosnące drzewa mają pień krótki, gruby, rozgałęziony nisko nad ziemią. Szerokojawata korona jest bardzo regularnie uformowana, rozłożysta i gęsta. Kora na młodszych gałęziach jest czerwobrunatna i gładka, na pniu natomiast ciemnoszara i głęboko spękana. Liście o blaszce sercowatej z ostro zakończonym wierzchołkiem, o brzegach ostro piłkowanych. Osiągają długość 3-7 cm. Od spodu liście są szarzielone z charakterystycznymi rdzawymi włoskami w kątach nerwów. Drobne, białozółte kwiaty zebrane są po 5-7 w wierzchotkowate kwiatostany. Lipa drobnolistna kwitnie na początku lipca, później od lipy szerkolistnej (*Tilia platyphyllos*). Owocami lipy są kuliste, jednonasienne orzeszki o cienkiej łupinie. Cały owocostan wyposażony jest w skrzydełko ułatwiające rozsiewanie.

Lipowe drewno jest lekkie, miękkie, łatwe do suszenia, klejenia, barwienia i obrabiania. Znajduje zastosowanie w snycerstwie, przy wyrobie sprzętu kreślarskiego, sprzętu gospodarstwa domowego, okładzin ołówkowych. Stanowi również surowiec do produkcji węgla drzewnego i wełny drzewnej. Niegdyś poza drewnem pozyskiwano także lipowe łyko do wyrobu koszy i mat. Lipowe nasiona dostarczały oleju spożywczego stosowanego w XIX wieku przy wyrobie czekolady. Kwiaty lipy zbierane w lipcu, w czasie suchej pogody stanowią uznany surowiec farmaceutyczny. Napar z kwiatów lipy podaje się przy przeziębieniach, grypie, anginie, zapaleniu oskrzeli. Lipa drobnolistna od dawna ceniona jest przez człowieka jako drzewo wybitnie miododajne. Obok nektaru kwiatowego dostarcza

też pyłku i spadzi do produkcji miodu. W naszych warunkach jedno duże drzewo wytwarza w czasie kwitnienia do 10 kg surowca miodowego. Oblicza się, że z jednego hektara lasu lipowego można uzyskać do 1000 kg tego surowca.

Lipa obok wielu wyżej wymienionych zalet ma niezwykle pozytywny wpływ na biocenozę leśną. Jej gęsta korona doskonale chroni glebę przed ujemnym działaniem czynników atmosferycznych. Szybko rozkładające się liście wzbogacają glebę w próchnicę, młode pędy dostarczają pokarmu zwierzyńnię płowej, zaś stary dziuplasty pień zapewnia egzystencję rozlicznym gatunkom zwierząt. W Polsce lipa rośnie w lasach liściastych tzw. grądach (zespoły związku *Carpinion betuli*). Najcenniejsze fragmenty tych lasów zachowały się w Puszczy Białowieskiej i na Mazurach.

Lipa drobnolistna ma umiarkowane wymagania glebowe, wolno rośnie w młodości ale jest długowieczna. Dobrze znosi przycinanie i formowanie. Duże walory dekoracyjne czynią z niej jedno z podstawowych drzew do rozległych parków, zadrzewień wiejskich i krajobrazowych. W dużych miastach sadzenie lipy nie jest wskazane, gdyż gatunek ten cierpi od suszy i zanieczyszczeń powietrza.

W Polsce zachowało się do tej pory bardzo wiele lip drobnolistnych o imponujących rozmiarach. Wśród drzew uznanych za pomniki przyrody lipy (obydwa rodzime gatunki rodzaju *Tilia*) pod względem liczby drzew zajmują drugą po dębach pozycję. Oprócz lip figurujących w rejestrze chronionych tworów przyrody istnieje jeszcze liczna grupa starych, dorodnych (częstokroć zaniedbanych !) egzemplarzy rosnących w parkach wiejskich, ogrodach przypałacowych, na cmentarzach, na gruntach prywatnych. W okolicach Pszczyzny, Rybnika, Raciborza i Wodzisławia sędziwe lipy drobnolistne rosną głównie w parkach pałacowych (np. Pszczyna, Rudy, Krowiarki), w pobliżu budynków sakralnych (np. Bukaków, Stanowice, Żernica) oraz na posesjach prywatnych (np. Rybnik-Kamień, Stanica, Szczekowice).

1. CZERWIONKA - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto

- a) *obwód 445 cm, pierśnica 142 cm,
wysokość 30 m, stan zdrowotny 1,
proponowany pomnik przyrody*
- b) *obwód 440 cm, pierśnica 140 cm,
wysokość 23,5, stan zdrowotny 2,
proponowany pomnik przyrody*

W parku dworskim obok tzw. zameczku rosną dwie okazałe lipy. Jedna z nich powstała ze zrośnięcia dwóch drzew. Ma pionowo w górę wzniesione główne konary. Na pniu zabezpieczona rana, dawniej wypróchnienie. Pień drugiej lipy, wykształcony w formie kłody, rozdwa się na wysokości 2 m. Nieduża korona była do maja 1995 roku opanowana przez jemiołę, zawierała znaczne ilości suchych gałęzi. Przeprowadzone przez zakład chirurgii drzew zabiegi pielęgnacyjne poprawiły kondycję lip. Leczeniem objęto również inne drzewa w parku, na niektórych założono elastyczne jarzma spinające pnie o tendencji do rozłamywania.

Lipa drobnolistna w Czerwionce

2. KSIĄŻENICE - wieś

- a) *obwód 385 cm, pierśnica 123 cm,
wysokość 19 m, stan zdrowotny 2,
proponowany pomnik przyrody*

Przy ul. Klimka, obok przydrożnego krzyża rośnie dorodna lipa drobnolistna. Bardzo regularna, rozłożysta korona osadzona jest na wysokości 5 m, prawie nie zawiera posuszu. Na dwóch konarach założone jest jarzmo spinające, na pniu betonowa plomba pokryta od góry dachówkami. Pomysłodawcą tych zabezpieczeń, wykonanych z początku lat dziewięćdziesiątych, był p. Bolesław Szymura, miejscowy miłośnik przyrody.

*Lipa drobnolistna o obwodzie 385 cm
w Książenicach przy ul. Klimka*

- b) obwód 430 cm, pierśnica 137 cm,
wysokość 18 m, stan zdrowotny 3*

W gospodarstwie przy ul. Ks. Pojdy 73 rośnie najgrubsza w Książenicach lipa. Posadzona została prawdopodobnie ok. poł. XIX wieku przez miejscowego gospodarza, p. Antoniego Mielimąkę. Gruby, silnie rozwinięty u nasady odziomek, rozdwaja się na wysokości 2,5 m. Do dziś pozostał tylko jeden pień utrzymujący szczątkową i asymetrycznie rozwiniętą koronę. Drugi pień obcięto z obawy przed rozłamaniem drzewa przed ok. 10 laty. W odziomku rozwinęło się wypróchnienie wgłębne w formie rynny, w której widoczne są korzenie przybyszowe. Na pozostałym pniu ślady po obciętych konarach, w koronie widoczne suche gałęzie. Mimo deformacji pokroju lipa nadal pozostaje cennym obiektem przyrodniczym, wymaga aktywnej ochrony.

- c) obwód 335 cm, pierśnica 107 cm,
wysokość 25 m, stan zdrowotny 2*

Drzewo rośnie na skraju pola i ul. Ks. Pojdy, obok domu nr 149. W pniu na wysokości 1,5 m dziupla po konarze. Tuż obok rośnie wyraźnie pochylony jesion wyniosły o obw. 271 cm i monstrualnie rozbudowanej nasadzie pnia. W Książenicach warto ponadto zwrócić uwagę na położną przy ul. Ks. J. Pojdy dwurzędową aleję lipową. Jej długość wynosi ok. 1,5 km. Liczy ponad 200 drzew o obwodach od 100 do 200 cm. Jest to jedna z piękniejszych, a także najdłuższych w Rybnickim alei lipowych. Lipy posadzone zostały w latach 1923-25 z inicjatywy Karola Niemcza, ówczesnego kierownika szkoły, który wpisał się w historię miejscowości jako znawca sadownictwa i pszczelarstwa. W roku 1980 w związku z transportem szerokich elementów konstrukcyjnych dla Zakładu Odsalania Wód Dołowych przy KWK "Dębieńsko" w Czerwionce, korony lip znacznie obcięto. Obecnie część lip wykazuje słabnącą kondycję zdrowotną. Na pniach pojawiają się wypróchnienia, w koronach liczne suche gałęzie.

„Lipa Trójcy Świętej” w Leszczynach

3. LESZCZYNY - dzielnica, **CZERWIONKA-LESZCZYNY** - miasto

- a) *obwód 310 cm, pierśnica 99 m,
wysokość 26 m, stan zdrowotny 2*

Jest to najgrubsze drzewo na starym cmentarzu w Leszczynach. Na pniu głębokie wypróchnienie po konarze. W miejscu tym zbiera się woda przyspieszając rozkład drewna. Korona wąska, wysoko osadzona, zawiera suche gałęzie. Lipa ta jest jedną z ośmiu starszych, przedwojennych lip na starym cmentarzu. Grupę podobnych lip w północnej części cmentarza wycięto u schyłku II wojny światowej, gdyż utrudniały lądowanie wojskowym samolotom na lotnisku koło Nowego Dworu. Rosną tu także 23 młode lipy posadzone w 1945 roku. Do roku 1981 znajdował się tu drewniany kościółek p.w. Św. Trójcy z lat 1594/1595, obecnie przeniesiony do Palowic. Obok kościółka rosła niegdyś wiekowa „Lipa Trójcy Świętej”, którą w 1953 roku ścięto ze względów bezpieczeństwa. Z relacji mieszkańców Leszczyn wynika, iż drzewo to miało ponad 500 cm w obwodzie pierśnicowym. Jedna z miejscowych kronik podaje natomiast: „*Lipa ta była około 9 m wysoka, pusta w środku. Objętość odziomka wynosiła 8 m i 25 cm*”. Na konarze lipy wisiał ongiś dzwon wzywający na nabożeństwo. Jeszcze około 1910 roku żyli ludzie pamiętający na drzewie żelazne pierścienie mocujące ów dzwon. Istniała również żelazna kuna służąca do przywiązywania i wystawiania na widok publiczny rozwiązanych niewiast. Pod lipą ustawiano też ambonę. Fakt, iż potężny odziomek lipy dzielił się na trzy pnie, miał wymiar symboliczny.

„Lipa Trójcy Świętej” stanowiła nie lada atrakcję krajoznawczą, skoro wzmiankuje ją wydany w 1937 roku „Turystyczno-krajoznawczy przewodnik po województwie śląskim” Stanisława Berezowskiego. Zauważyć należy, iż autor pod hasłem „Leszczyny” pisze nie o jednej, lecz o trzech zrosniętych lipach. Wcześniejsza publikacja - „Ilustrowany Przewodnik po Województwie Śląskim” z 1924r., autorstwa Mieczysława Orłowicza - podaje, iż lipa na leszczyńskim cmentarzu liczyła 7 m

obwodu i 22 m wysokości. Drzewo było częściowo zniszczone przez piorun. Takie uszkodzenia prawdopodobnie zdarzały się wielokrotnie, wszak lipy sadzono wokół drewnianych kościołów po to, by pełniły funkcję zabezpieczeń odgromowych. Do dziś, poza nielicznymi rysunkami i fotografiami nie zachował się po lipie żaden ślad. Charakterystyczne, że pamięć o drzewie jest ciągle żywa wśród mieszkańców Leszczyn i okolicy.

*b) obwód 375 cm, pierśnica 119 cm,
wysokość 20 m, stan zdrowotny 3*

W jednym z polnych zadrzewień w pobliżu Malenia rośnie lipa o słabej kondycji zdrowotnej. Drzewo jest pochyłone, pień wypróchniały w środku, korona zajęta przez jemiołę. W okolicznych zadrzewieniach złożonych głównie z dębów i grabów, charakterystyczny jest spory udział lipy drobnolistnej w drzewostanie. Są to w większości lipy kilkudziesięcioletnie. Powyższa, wyróżniająca się rozmiarami, stanowi zupełny wyjątek.

4. PALOWICE - wieś

*a) obwód 330 cm, pierśnica 105 cm,
wysokość 21 m, stan zdrowotny 3*

Lipa rośnie przed północną fasadą klasycystycznego dworu z początków XIX wieku. Ma rzadką koronę zajęta przez jemiołę. Znaczna część gałęzi i konarów obumarła w I połowie lat dziewięćdziesiątych. Z ul. Wiejskiej w miejscu po odłamanym konarze widoczny jest otwór wypróchnienia kominowego. Obok lipy kilka grabów. W pobliżu dworu, u stóp wzniesienia, rosły dawniej 3 ogromne topole czarne, które ścięto w 1961 roku.

Lipy drobnolistne na starym cmentarzu w Leszczynach

- b) *obwód 377 cm, pierśnica 120 cm,
wysokość 27 m, stan zdrowotny 2*

W parku otaczającym zabytkowy dwór rośnie kolejna stara lipa. Na wysokości 2,5 m krótki pień rozdziela się na dwa konary, trzeci uległ odłamaniu. Wyrwę zabezpieczono betonową plombą pokrytą dachówkami.

- c) *obwód 185 cm, pierśnica 59 cm,
wysokość 18 m, stan zdrowotny 2*

W centrum miejscowości, u zbiegu ulicy Wiejskiej z Woszczyką rosną wokół kapliczki św. Floriana 3 lipy. Powyższe wymiary odnoszą się do najokazalszego drzewa. Obwody pozostałych wynoszą 146 cm i 142 cm. Lipy rosną na wzniesieniu opadającym stromymi skarpami na trzy strony. Korony drzew są niezbyt rozbudowane, rozwinięte na zewnątrz, w kierunku ulic. Widoczne krzewy jemioly i usychające gałęzie. Drzewa te zasadzono 3 grudnia 1866 roku na pamiątkę pokoju zawartego pomiędzy Austrią a Prusami. Opis uroczystości, którą zorganizowano wówczas w wiosce przedstawił w „Zwiastunie Górnośląskim” palowicki nauczyciel Nawrath.

Lipy mimo sędziwego wieku nie osiągnęły imponujących rozmiarów. Przyczyną hamującą ich rozwój jest prawdopodobnie niewielka powierzchnia, a zarazem stromość wzniesienia, na którym rosną. System korzeniowy drzew ma tu bardzo ograniczone możliwości wzrostu.

5. PRZEGĘDZA - wieś

- obwód 310 cm, pierśnica 99 cm,
wysokość 23 m, stan zdrowotny 2*

Na zachodnim krańcu wsi, przy ul. Kamieńskiej znajduje się jednorzędowa aleja 11 lip drobnolistnych. Powyższe wymiary są właściwe dla najokazalszego drzewa. Powstanie alei wiąże się z budową pobliskiej leśniczówki na przełomie XIX i XX wieku. Lip było niegdyś więcej. Ubytki w alei powstały między innymi na skutek uderzeń piorunów. Stan zdrowotny

drzew wyraźnie się pogarsza, na co wskazują wypróchnienia, ubytki kory, usychające gałęzie w koronach, liczne dziuple. Szeroki system korzeniowy sięga do piwnic pobliskich domów. Spadające konary były przyczyną zerwania przewodów linii elektrycznej.

6. STANOWICE - wieś

- a) *obwód 490 cm, pierśnica 156 cm,
wysokość 18 m, stan zdrowotny 2,
pomnik przyrody*

Drzewo rośnie obok kapliczki, w pobliżu kościoła p.w. św. Jacka. Pomnikiem przyrody jest od 1958 roku. Pierwsze konary wyrastają z pnia głównego na wysokości 5 m. Obwód pnia przy powierzchni ziemi dochodzi do 700 cm. W pniu i konarach widoczne kilka dziupli. Do roku 1995 korona lipy zawierała znaczne ilości martwych gałęzi i krzewów jemioli pospolitej. Najwięcej jemioli występowało w koronie między 17 a 23 m wysokości drzewa. Wysokość drzewa wynosiła wtedy 27 m. W rozwidleniu konarów na wysokości 5 m wyrastało drzewko jarzębu pospolitego, które co roku kwitło i owocowało. W maju 1995 roku z inicjatywy Urzędu Gminy i Miasta w Czerwionce-Leszczynach przeprowadzono na lipie fachowe zabiegi pielęgnacyjne. Wykonawcami byli fachowcy z Zakładu Chirurgii Drzew z pobliskich Żor. Usunięto wówczas suche konary i jemiolę, poprawiono statykę korony. Pod lipą malowniczo wtulona stoi murowana kapliczka z rzeźbą św. Jana Nepomucena. Odziomkowa część pnia lipy obrasta jeden z narożników kapliczki. Spadające suche konary były wielokrotnie przyczyną uszkodzenia dachu kapliczki.

- b) *obwód 348 cm, pierśnica 111 cm,
wysokość 23 m, stan zdrowotny 2*

Na terenie gospodarstwa rolnego (dawnego folwarku) przy ul. Zwycięstwa, rośnie w sąsiedztwie starych kasztanowców lipa drobnolistna o regularnej, kształtnej koronie. W koronie wi-

*Kwitnąca jarzębina między konarami lipy w Stanowicach,
wycięta podczas zabiegów pielęgnacyjnych w 1995 roku*

doczne są suche gałęzie i kilka okazów jemioły. Na pniu widnieje podłużny ubytek kory do wysokości 1,2 m, obecne są także wypróchnienia.

7. SZCZEJKOWICE - wieś

- a) *obwód 375 cm, pierśnica 119 cm,
wysokość 25 m, stan zdrowotny 2,
proponowany pomnik przyrody.*

Naprzeciwko domu przy ul. Gliwickiej 82 rośnie dorodna lipa. Pień ma prosty z rozszerzoną nasadą, ugałęziony od wysokości 4 m. W niezbyt rozłożystej, zwartej koronie widoczne są suche końcówki gałęzi i liczne okazy jemioły pospolitej.

- b) *obwód 345 cm, pierśnica 110 cm,
wysokość 21 m, stan zdrowotny 2*

W Szczekowicach – Nowej Wsi, przy ogrodzeniu domu przy ul. Dalekiej 21d rośnie lipa o prostym pniu i niedużej koronie osadzonej na wysokości 9 m. Okrągła korona zawierająca sporo jemioły pospolitej, została pomniejszona wskutek nieprawidłowego obcięcia kilku grubych konarów. Na pniu widnieją ubytki kory i tkanki drzewnej.

- c) *obwód 310 cm, pierśnica 99 cm,
wysokość 20 m, stan zdrowotny 2*

W Szczekowicach- Nowej wsi, nad brzegiem jednego ze stawów hodowlanych widocznych z ul. Dalekiej rośnie lipa o kształtnej koronie osadzonej na wysokości 6 m. W gęstej koronie widoczne martwe gałęzie i jemioła pospolita.

- d) *obwód ok. 500 cm, wysokość 22 m,
stan zdrowotny 2,
proponowany pomnik przyrody*

W Szczekowicach - Nowej Wsi, przy ul. Wiejskiej 3 rośnie jedna z najokazalszych na Ziemi Rybnickiej lip drobno-listnych. Dokładne wykonanie pomiaru obwodu pnia w la-

tach 1993-1994 nie było możliwe ze względu na zlokalizowane pod drzewem stosy drewna. Na krótkim grubym pniu pierwsze konary wyrastają już na wysokości 2 m. Po jednym z takich konarów pozostała duża wyrwa w pniu. Pień od środka próchnieje. Korona jest nisko osadzona, regularnie rozrośnięta we wszystkich kierunkach, bardzo rozłożysta. Krzewy jemioli pospolitej występują z rzadka w górnych partiach korony, suche są jedynie nieliczne, pomniejsze gałązki. Drzewo zostało posadzone w 1831 roku przez siedmioletniego Jakuba Szombarę, mieszkańca Nowej Wsi. Lipa od posadzenia rosła bardzo bujnie nie doznając nigdy poważniejszych uszkodzeń. W zatkniętych w koronie skrzynkach lęgowych gniazdowały szpaki. Do konaru lipy była niegdyś umocowana huśtawka, z której korzystały okoliczne dzieci. W ogrodzie otaczającym lipę i gospodarstwo gospodarz tutejszy utrzymywał dawniej pasiekę pszczelą. Obecnie lipa wymaga pomocy chirurga drzew.

- e) *obwody 452 cm i 327 cm,
pierśnice 144 cm i 104 cm,
wysokości 22 m i 21 m, stan zdrowotny 4 i 4,*

Dwie okazałe lipy o fatalnej kondycji zdrowotnej rosną obok leśniczówki położonej niedaleko stacji kolejowej w Szczekowicach - Nowej Wsi.

Pień większej lipy rozdwa się na wysokości 2 m, pień mniejszej na wysokości 4 m. Obydwa drzewa od końca lat osiemdziesiątych zamierają w szybkim tempie. Eskalacja tego procesu nastąpiła w latach 1992-1994 kiedy miały miejsce długotrwałe susze. Lipy mają w ok. 70 % obumarłe korony, suche są w większości grube konary i gałęzie. Żywa pozostała niewielka ilość drobniejszych gałęzi. Obydwie korony są całkowicie zajęte przez jemiolę pospolitą. Mniejsza lipa ma odłamany wierzchołek. Na pniach próchniejących od środka widnieją liczne niezabezpieczone dziuple i ubytki kory. Usychające lipy stwarzają niebezpieczeństwo dla ludzi i przebie-

gającej tuż obok trakcji kolejowej. Wielokrotnie już spadające suche konary uszkadzały dach leśniczówki, zrywały przewody elektryczne. Jeden z dwóch pni grubszej lipy wyraźnie pochyla się nad domem. Istnieje realne niebezpieczeństwo rozłamania drzewa i zniszczenia dachu budynku mieszkalnego. Wykonanie korekty koron, usunięcie jemioli i założenie jarzm jest tu nagłą potrzebą. Obok leśniczówki rosną jeszcze dwa duże kasztanowce zwyczajne. Jeden z nich ma usuniętą część korony, która zagrażała budynkowi.

ORZECZ WŁOSKI

(Juglans regia)

Orzech włoski, Książenice, ul. Klimka 17

Pochodzi z Azji Środkowej i południowo-wschodniej Europy. Od dawna sadzony jest także w Europie Południowej, Środkowej i Zachodniej, przede wszystkim na obszarach upraw winorośli. W postaci dziczącej rośnie w lasach łąkowych nad Renem i Dunajem.

Dorasta do 30 m wysokości i ponad 450 cm obwodu. W Polsce osiąga nieco skromniejsze rozmiary. Żyje do 300 lat np. w Bułgarii.

Drzewo ma pień zwykle niski pokryty popielatoszarą, spękaną korowiną. Koronę wykształca szeroką i luźną, wspartą na mocnych konarach. Liście dł. 20-45 cm złożone są z niewielu owalnych, całobrzegich listków. Aromatycznie pachną po roz-tarciu. Orzechy są roślinami jednopiennymi o kwiatach rozdzielнопłciowych, wiatropylnych. Kwiaty pojawiają się przed lub wraz z rozwojem liści. Kwiatami męskimi są podługzne, walcowate kotki. Kwiaty żeńskie zebrane są w kłosokształtne kwiatostany, mają po dwa, duże, wygięte znamiona. Owocem jest jednonasienny pestkowiec (zwany potocznie orzechem)

Owocujący orzech włoski

okryty gładką i pękającą łupiną. Jadalne jądro zawiera dużo tłuszczu (do 75 %), białka (do 18%) oraz witaminy A, B, D. Wysoka wartość odżywcza nasion przesądziła o dużej popularności orzechów włoskich w uprawie sadowniczej. Największa wydajność owocowania przypada między 40 a 50 rokiem życia drzewa.

Twarde, brązowe drewno orzecha znajduje zastosowanie przy wyrobie kołb broni myśliwskiej, instrumentów muzycznych i dekoracyjnych oklein meblowych. Z nasion orzecha tłoczono jadalny olej, zaś z kory wygotowywano czarnobrunatną farbę służącą m.in. do przyciemniania posiwiałych męskich wąsów.

Orzech włoski wymaga do swojej egzystencji gleb głębokich i żyznych oraz dobrego oświetlenia. Źle znosi niskie temperatury.

W regionie rybnicko-raciborskim orzech włoski jest drzewem powszechnie sadzonym w przydomowych ogrodach. Z rzadka spotyka się go w parkach bądź alejach np. Ornontowice, Rybnik.

1. KSIAŻENICE - wieś

obwód na wysokości 1 m wynosi 302 cm,

średnica 96 cm, wysokość 13,5 m,

stan zdrowotny 3

Na terenie gospodarstwa przy ul. Klimka 17 b rośnie wyjątkowo okazały orzech włoski. Wykonanie dokładnego pomiaru w pierśnicy nie jest możliwe ponieważ drzewo rozgałęzia się na tej wysokości (130 cm od ziemi). Przy powierzchni ziemi obwód wynosi 342 cm. Krótki, gruby pień jest całkowicie pusty w środku. Ma on postać rynny z szeroką szczeliną otwartą w kierunku zachodnim. Wypróchnienie objęło wnętrze pnia sięgając do konarów na wysokości 2 m. Suche gałęzie występują w koronie w małej ilości. Korona jest silnie rozwinięta w kierunku wschodnim co powoduje pochylanie się orzecha w tą stronę. Osobnik obradza duże ilości owoców. Drzewo to zosta-

ło posadzone przed ok. siedemdziesięciu laty, przez pana Maksymiliana Mańkę. Na tutejszej posesji rośnie jeszcze kilka młodych orzechów włoskich.

2. STANOWICE - wieś

*obwód 205 cm, pierśnica 65 cm,
wysokość 17 m, stan zdrowotny 2*

W Stanowicach - Parcelach, przy ul. Zielonej 2, obok budynku mieszkalnego rośnie okazały orzech włoski posadzony w 1935 roku. Kilkuletnia sadzonka orzecha została zakupiona na rybnickim targu. Od momentu posadzenia drzewo nie doznało poważniejszych uszkodzeń mrozowych. Każdego roku rodzi spore ilości owoców. Obwód pnia przy powierzchni ziemi wynosi 267 cm.

Na wysokości 3 m pień rozdziela się na kilka konarów utrzymujących rozłożystą koronę. Widoczne w koronie liczne, suche końcówki gałęzi są efektem amputacji części systemu korzeniowego dokonanej w czasie prowadzenia robót ziemnych od strony ul. Powstańców. Odbija się to ujemnie na kondycji zdrowotnej drzewa. Na pniu widnieje podłużna, za sklepią kallusem rana.

PLATAN KLONOLISTNY

(Platanus x acerifolia)

Platan klonolistny w Bełku

Jest mieszańcem platana wschodniego (*Platanus orientalis*) i platana zachodniego (*Platanus occidentalis*). Pierwszy z nich występuje na Bałkanach, w Azji Mniejszej, na Bliskim Wschodzie, zaś drugi pochodzi ze wschodniej części Ameryki Pn. Platan klonolistny pojawił się ok. 1640 roku w Anglii i od tego czasu został rozpowszechniony w Europie.

Drzewo to dorasta do 1000 cm obwodu i 35 m wysokości. Tak okazały platan liczący ponad 270 lat rośnie w mieście Chojna (woj. szczecińskie) (Pacyniak 1992).

Pień platana zwykle bywa krótki, gruby, rozdzielony na kilka konarów. Korowina na pniu i konarach jest cynamonowoszara, łuszczy się oryginalnymi, dużymi płatami pozostawiając żółtawe łaty. Korona drzewa jest nisko osadzona, bardzo rozłożysta. Liście są podobne do klonowych, dłoniaste, 5-klapowe. Młode liście pokryte są kutnerem. Jesienią nabierają żółtej barwy. Kwiaty niepozorne, skupione w kulistych główkach. Owocostany złożone z drobnych orzeszków zwisają na długich szypułkach, rozpadają się jesienią lub zimą.

Żółtawe drewno platana jest twarde i trudnołupliwe, niezbyt trwałe. Znajduje zastosowanie przy wyrobie oklein i ozdobnych mebli.

Platan jest cennym drzewem parkowym i alejowym. Wymaga żyznych gleb oraz nasłonecznionych stanowisk. Dobrze znosi zimy i zanieczyszczone powietrze. W okolicach Pszczyzny, Rybnika i Raciborza stare platany rosną w zabytkowych parkach pałacowych i w miastach. Najwięcej pomnikowych egzemplarzy można spotkać na terenie Raciborszczyzny.

Na terenie gminy Czerwionka-Leszczyny rosną jedynie dwa starsze osobniki. W 1995 roku w Czerwionce posadzono 2 młode platany zakupione dla miasta na plantacji w Bieruniu Nowym.

Platan klonolistny w Leszczynach

1. BEŁK - wieś

*obwód 200 cm, pierśnica 64 cm,
wysokość 18 m, stan zdrowotny 1*

Platan rośnie pośrodku zaniedbanego i częściowo zdewastowanego parku pałacowego położonego na terenie dawnego kombinatu rolnego. Drzewo jest lekko pochylone, korona osadzona jest na wysokości 6 m. Obok drzewa okresowo przepływa niezabezpieczony ściek. W parku tym rósł dawniej jeszcze jeden, większy platan, który został wycięty w latach pięćdziesiątych.

2. LESZCZYNY - dzielnica,

CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*obwód 320 cm, pierśnica 102 cm,
wysokość 18 m, stan zdrowotny 2,
proponowany pomnik przyrody*

Przy ul. Polnej 9 obok przydrożnego krzyża rośnie duży platan. Na pniu widnieją zgrubienia, korona jest nieregularna, rozwija się intensywnie w kierunku południowym. Obok platanu rośnie tu jeszcze klon jawor i dwa klony pospolite.

Krzyż stojący pomiędzy drzewami został ufundowany w 1858 roku przez dziedzica Karola von Richthofen.

W maju 1995 roku przeprowadzono pierwsze w historii drzewa fachowe zabiegi pielęgnacyjne. Inicjatorem był Urząd Gminy i Miasta w Czerwionce-Leszczynach, wykonawcą Zakład Chirurgii Drzew z Żor. Przeprowadzono wówczas korektę korony, usunięto martwy złamany wierzchołek.

ROBINIA BIAŁA

(Robinia pseudoacacia)

*Z gęstwy białych akacji,
jakby z dusznej stacji,
wagony otumanień
w różne jadą strony*

(Maria Pawlikowska-Jasnorzewska „Akacje”)

Robinia biała w parku miejskim w Czerwionce

Inne nazwy: grochodrzew, biała akacja.

Drzewo liściaste pochodzące ze wschodnich i środkowych stanów Ameryki Północnej. Osiąga wysokość 25 m i obwód 500 cm. Najgrubsze i najstarsze drzewo tego gatunku w Polsce rośnie w Krakowie. Robinia ta ma prawie 500 cm obwodu w wieku 215 lat. (Pacyniak 1992).

Robinie wykształcają luźne, parasolowate korony osadzone na silnych, często krzywych pniach. Szarobrązowa kora jest gruba i głęboko bruzdowana. Na pędach występują ciernie (przekształcone przylistki) osadzone po dwa u nasady ogonka liściowego. Liście są nieparzystopierzaste, złożone z 7-9 eliptycznych listków. Późno rozwijają się na wiosnę. Kwiaty obupłciowe, białe, zebrane w wiszące grona długości 10-20 cm, silnie pachnące. Owocami są płaskie, skórzaste strąki zawierające 4-10 brązowych nasion. Strąki utrzymują się na drzewie do następnego roku.

Drzewo ma złocisto-żółte zabarwienia, jest trwałe, twarde i odporne na gnicie. Znajduje zastosowanie w produkcji podkładów kolejowych, pali ogrodzeniowych, słupów teletechnicznych oraz w budownictwie wodnym.

Ze względu na wysoką wydajność nektarową kwiatów robinia ceniona jest jako drzewo miododajne. Nasiona robinii spożywali niegdyś Indianie w okresach głodu.

Grochodrzew sprowadzono do Europy w 1601 roku i rozpowszechniono go w uprawie parkowej, zadrzewieniowej oraz leśnej (Węgry, Słowacja, Europa Południowa).

Robinia ma niewielkie wymagania glebowe. Często rośnie jako gatunek pionierski nawet na ubogich i suchych piaskach. Jest wytrzymała na suszę, mrozy, zasolenie gleby i zanieczyszczenia powietrza. Cechuje się dużą zdolnością wydawania odrośli z pnia. Wykształca gęsty i szeroko rozpostarty (do 15 m od pnia) system korzeniowy, dzięki któremu świetnie nadaje się do zadrzewień przeciwoerozyjnych na terenach zdegradowanych. Sadzona bywa również w parkach, przy drogach, w zadrzewieniach osiedlowych.

- 1. CZERWIONKA** - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYN - miasto
*obwód 325 cm, pierśnica 104 cm,
wysokość 28 m, stan zdrowotny 1*

W parku miejskim przy ul. Parkowej rośnie okazała robinia. Jest lekko pochylona w kierunku południowym. Gruby pień rozdziela się na wysokości 2 m na dwa nierównej grubości pnie. Korona jest zwarta, zawiera nieliczne suche gałęzie. W drzewostanie tutejszego, starannie utrzymanego parku dominują robinie białe, dęby szypułkowe, lipy drobnolistne i sosny wejmutki.

- 2. LESZCZYN** - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYN - miasto

- a) *obwód 220 cm, pierśnica 70 cm,
wysokość 16 m, stan zdrowotny 2*

Przy polnej drodze prowadzącej z Nowego Dworu (przysiółek Leszczyn) w kierunku zbiornika Tama w Czerwionce zachowała się ciekawa dwurzędowa i nieciągła aleja robinio-wa. Składa się na nią 70 robinii oraz kilka dębów szypułkowych, lip drobnolistnych i krzewy czerwony zwyczajnej. Aleja ma ok. 400 m długości. Wyżej podane wymiary dotyczą największego osobnika.

- b) *obwód 305 cm, pierśnica 97 cm,
wysokość 17,5 m, stan zdrowotny 2*

Obok budynku przy ul. Polnej 9 rośnie robinia o pniu posiadającym rozległy ubytek kory i drewna, sięgający do wysokości 2,5 m. Silnie rozwinięta jest nasada pnia. W regularnej koronie z ciekawie pozakrzywianymi konarami martwe gałęzie występują tylko w niewielkich ilościach. W pobliżu rosną robinie o skromniejszych wymiarach. Nieco dalej, obok przydrożnego krzyża, widoczny jest platan klonolistny.

3. PRZEGĘDZA - wieś

obwód 327 cm, pierśnica 104 cm,

wysokość 21 m, stan zdrowotny I

Robinia ta rośnie przy ul. Mikołowskiej, obok ogrodzenia szkoły podstawowej. Gruby pień rozdwaja się na wysokości 2-2,5 m.

Rozłożysta korona rozwinięta jest silnie w kierunku ulicy, z przeciwnej strony robinie ocinają młodsze drzewa tego gatunku rosnące na szkolnym podwórzu. W wyższych partiach korony nielicznie występuje jemioła pospolita. Pod drzewem, na terenie posesji szkolnej, stoi murowana kapliczka „Na wieczną pamiątkę poległym w wojnie światowej” z 1928 roku.

SOSNA CZARNA

(Pinus nigra)

Sosna czarna w parku dworskim w Czuchowie

Występuje w górach Europy Południowej, od Hiszpanii po Azję Mniejszą. Sięga do wysokości 1500 m n.p.m. Rośnie także w Afryce Północnej, na Sycylii i Korsyce. Wytworzyła szeroki wachlarz form geograficznych. Od dawna jest masowo rozpowszechniana na terenach położonych na północ od jej naturalnego rozmieszczenia.

Dorasta do 40 m wysokości. Wykształca początkowo stożkowatą, następnie spłaszczoną na szczycie, kopulastą koronę o silnych konarach. U osobników rosnących na wolnej przestrzeni może ona być bardzo rozłożysta. Pień pokrywa gruba, głęboko spękana korowina ciemnoszarej lub prawie czarnej barwy. Sztywne kłujące igły, długości 8-15 cm, zebrane są po 2 na krótkopędzie. Szyszki duże, długości do 8 cm, symetryczne, jajowate, opadają wkrótce po dojrzewaniu i uwolnieniu nasion.

Gatunek jest mrozoodporny, dobrze znosi suszę i zanieczyszczenia powietrza. Rośnie nawet na suchych i piaszczystych glebach.

Sosna czarna jest obecnie szeroko rozpowszechniana w naszych parkach i lasach. Tolerancja na zadymienie i niewielkie wymagania pokarmowe czynią zeń jeden z podstawowych gatunków do zadrzewień i parków w okręgach przemysłowych. Bywa również sadzona w pasie nadmorskim. Poza cechami odpornościowymi sosna czarna odznacza się także istotnymi walorami dekoracyjnymi, zwłaszcza kiedy rośnie samotnie zachowując długo pełne ugałężenie pnia.

W okolicy Rybnika gatunek ten bardzo często spotyka się w uprawach leśnych i przydomowych ogródkach. Stare osobniki trafiają się rzadziej. Piękne rozłożyste sosny czarne o obwodach 200-300 cm odnaleźć można w najciekawszych parkach woj. katowickiego (np. Pławniowice, Pszczyna).

- 1. CZUCHÓW** - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*obwód 149cm i 135cm, pierśnica 47cm i 43cm,
wysokość 18,5m i 21m, stan zdrowotny 1 i 2.*

W dworskim parku nad Bierawką rosną najstarsze na terenie gminy i miasta sosny czarne. Grubsza rośnie u stóp stromej skarpy w towarzystwie dębów szypułkowych i oryginalnej grabowej alejki. Pozostała sosna rośnie na lewym brzegu rzeki, w sąsiedztwie starej wejmutki i lip drobnolistnych o wątlej kondycji zdrowotnej. Sosna ta ma silnie wygiętą strzałę (pień) na skutek zacienienia powodowanego przez asymetrycznie rozwiniętą koronę wejmutki. Korony obydwu sosen czarnych są wysoko osadzone i dość rzadkie. Grubsza zachowuje żywe gałęzie od wysokości 11 m. Obydwie sosny rodzą szyszki. Tutejszy park, obecnie zaniedbany i zaśmiecony, ze wszech miar zasługuje na rewaloryzację. Częściowo jeszcze zachowany atrakcyjny drzewostan, ciekawa konfiguracja terenu i bliskość rzeki czynią zeń jedno z cenniejszych założeń parkowych w okolicy.

SOSNA POSPOLITA

(Pinus silvestris)

*Był pagórek piaszczysty, na nim każdej wiosny
Złociły się dziewanny i szumiąły sosny*

(Teofil Lenartowicz)

*Najgrubsza sosna pospolita w lesie koło Palowic
wycięta w 1994 roku*

Jest gatunkiem o szerokim zasięgu geograficznym. Rośnie w środkowej i północnej Europie, na Syberii, w północnych Chinach, Azji Mniejszej.

Osiąga do 40 m wysokości i do 400 cm obwodu. W Polsce żyje ok. 300 lat. Takie stare i okazałe sosny rosną m.in. w Mińsku Mazowieckim (woj. siedleckie), Klempiczu (woj. pilskie), Lipnie (woj. opolskie).

Sosny rosnące w zwarcu wykształcają gonny, wysoko oczyszczony z gałęzi pień oraz wąską koronę. U drzew rosnących pojedynczo pień jest niski, często silnie rozgałęziony i krzywy. Korona jest szeroka, parasolowata. Kora w górnej części pnia jest pomarańczowa, łuszczy się cienkimi płatami. W dolnej części pnia natomiast jest szarobrazowa, gruba i spękana. Igły u tego gatunku, osadzone po dwie na krótkopędzie, są szarzielone i sztywne. Osiągają 3-7 cm długości, bywają skrzycone wokół własnej osi. Igły utrzymują się na drzewie przez 3 lata. Sosna jest drzewem jednopiennym. Kwiaty męskie złożone z pręcików skupiają się u nasady pędów majowych, żeńskie kwiaty złożone z owocolistków z zalążkami utrzymują się na szczytach pędów. Kwiaty są wiatropylne. Jajowate szyszki dojrzewają w drugim roku jesienią, zaś otwierają się uwalniając uskrzydłone nasiona w trzecim roku po kwitnieniu.

Sosnowe drewno jest cennym surowcem o wszechstronnym niemal zastosowaniu w różnych dziedzinach przemysłu. Drewno to używane jest do wyrobu stolarki budowlanej, tarcicy, mebli, słupów teletechnicznych, obudowy kopalnianej. Obok drewna sosna dostarcza także żywicy, z której otrzymuje się drogą destylacji terpentynę i kalafonię - ważne surowce dla przemysłu chemicznego. Igliwie służy do produkcji olejków eterycznych i mączki igliwnej używanej jako dodatek do pasz dla bydła i niosek.

Sosna pospolita jest drzewem powszechnie spotykanym w naszym kraju. Stanowi ok. 75% składu gatunkowego polskich lasów. Rośnie w borach mieszanych oraz w borach so-

snowych rozprzestrzenionych na ubogich glebach bielichowych. Opanowuje również trudno dostępne dla innych drzew stanowiska, jak śródlądowe i nadmorskie wydmy, torfowiska wysokie, wychodnie skalne. Duża plastyczność ekologiczna sosny przejawia się wytworzeniem licznych ekotypów i lokalnych odmian. W całym kraju spotykane są formy guzowate i kołnierzykowe z oryginalnie odstającą korowiną. Z okolic Włodawy (woj. chełmskie) znana jest krótkowieczna forma karłowata (Pacyniak 1992). W Pieninach i Tatrach zachowały się po dziś dzień reliktowe sosnowe laski powstałe po ustąpieniu lodowca. Z terenów północno-wschodniej Polski znane są takie ekotypy, jak sosna mazurska, supraślska, taborska, wyróżniające się między innymi wysoką jakością drewna, szeroką amplitudą ekologiczną, łatwym odnawianiem z samosiewu.

W regionie rybnicko-raciborskim sosny pospolite są najliczniej reprezentowanym gatunkiem drzewa w grupie okazałych drzew iglastych. Stare sosny o obwodach ok. 200 cm spotyka się zwłaszcza na terenach leśnych na północ od Rybnika i w okolicy Rud.

1. CZERWIONKA - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*obwód 186 cm, pierśnica 59 cm,
wysokość 18 m, stan zdrowotny 3*

Za miastem, w miejscu zwanym Kotlewnią, rośnie w pobliżu piaszczystego urwiska zamierająca sosna. Pień został silnie pokaleczony ostrym narzędziem, można doliczyć się 11 ran. Na wysokości 1,5 m powstała obszerna dziupla o głębokości 1 m. Korona jest nieregularna, zawiera liczne suche konary. W tutejszym rozległym zadrzewieniu rośnie jeszcze kilka mniej okazałych sosen oraz dęby szypułkowe, graby i stara lipa drobnolistna o sześciu pniach.

2. PRZEGĘDZA - wieś

*obwód 188 cm, pierśnica 60 cm,
wysokość 18,5 m stan zdrowotny 2*

Na południe od wsi, w miejscu zwanym Kanetowiec (na mapach Karnatowiec) rośnie nad brzegiem stawu dorodna sosna i dwie inne o obwodach: 169 cm i 167 cm. Najgrubsza sosna ma pień ugałęziony od wysokości 9 m, korona jest rozłożysta i parasolowata. Jedna z pozostałych sosen jest zupełnie sucha. W pobliżu znajdują się malownicze rozlewiska w dolinie leśnego potoku, porośnięte z rzadka młodymi olchami. Nieco dalej leśniczówka. Dzierżawcza nazwa „Kanetowiec” pochodzi od nazwiska dawnego właściciela młyna, który tu niegdyś się znajdował. Lansowana od poł. XX wieku nazwa „Karnatowiec” nie jest zgodna z tradycją miejsca. Okoliczni mieszkańcy używają najczęściej tradycyjnej nazwy dla określenia tego leśnego zakątka.

3. PALOWICE - wieś

*a) obwód od 180 do 200 cm, pierśnica od 57 do 64 cm,
wysokość od 16 do 19 m, stan zdrowotny od 3 do 4*

W lesie na południowy-zachód od Palowic, przy szlaku "Początków Hutnictwa ROW" wiodącym przez stawy Łańcuchowe rosną na grobli oddzielającej staw od płatu olszyny 3 okazałe sosny. Wyżej podano wymiary największego i najmniejszego z drzew. Stan zdrowotny sosen nie jest najlepszy, ale mają one jeszcze w 50-70% żywe korony, niektóre rodzą szyszki. Do roku 1994 istniały w tej grupie jeszcze dwie duże sosny. W chwili wycięcia, w lecie 1994 roku, jedna z nich była zupełnie sucha. Druga zaś miała jeszcze żywy wierzchołek i jeden konar, na jej pniu widniały zasychające wycieki żywicy. Sosna ta miała 235 cm obwodu w pierśnicy i 17 m wysokości. Analiza słoików przyrostów rocznych na pozostałym odziomku wskazuje, iż jej wiek przekraczał 150 lat. Okazałe sosny wzmiankuje "Zarys dziejów Palowic" autorstwa Sylwestra Musiolika. Według tego źródła, przy Starej Dro-

Stara sosna z kapliczkami, leśnictwo Szczotki

dze (tradycyjna nazwa leśnego traktu do Żor) rośło przed laty ok. 10 dorodnych osobników. Było to jedyne skupienie tak starych sosen na terenie gminy, a także jedno z nielicznych w okolicy Rybnika.

*b) obwód 185 cm, pierśnica 59 cm,
wysokość 15 m, stan zdrowotny 1*

Przy grobli okalającej od zachodu staw Garbocz, rośnie zdrowa sosna o parasolowatej koronie. Pień jest ugałęziony od wysokości 5 m. Drzewo rodzi szyszki. Wokół sosny licznie występuje chmiel pospolity (*Humulus lupulus*). Przy grobli rosną też inne duże sosny i dęby do 430 cm obwodu.

4. SZCZEJKOWICE - wieś

*obwód 182 cm, pierśnica 58 cm,
wysokość 26 m, stan zdrowotny 2*

Spora sosna z trzema kapliczkami (!) na pniu rośnie na skraju oddz. 238, przy granicy z oddz. 237, w leśnictwie Szczotki, Nadleśnictwie Rybnik. Do drzewa dojechać można leśną drogą Szczekowice-Gotartowice, z centrum Szczekowic ok. 2,2 km. Sosna ma asymetryczną koronę, rozwiniętą w stronę drogi, silnie ugałęzioną. W wyższych częściach pnia widoczne liczne dziuple. W miejscu tym przed laty dokonano napadu rabunkowego i zastrzelono robotnika rybnickiej huty wracającego do domu w Szczekowicach. Przelaną tutaj krew upamiętniono przez zawieszenie początkowo jednej, a później kolejnych kapliczek. Najstarsza z nich nosi datę 1926 r. Obok sosny stanowisko konwalii majowej i posadzone dla ozdoby kosańce.

SOSNA SMOŁOWA

(Pinus rigida)

Stare sosny smołowe z okolicy Książenic

Drzewo znane także pod nazwą sosny smolnej.

Występuje we wschodniej części Ameryki Północnej tworząc rozległe lasy na terenach nizinnych. Sięga jednak do wysokości 1200 m n.p.m. Porasta zazwyczaj ubogie, suche i kamieniste gleby, jako gatunek pionierski wraz z sosną Banksa (*Pinus banksiana*) zasiedla pogorzeliska. Rośnie również na terenach zabagnionych.

Dorasta do 20-25 m wysokości, w lasach jeszcze wyższe. W Polsce nie przekracza zwykle 200 cm obwodu pierśnicowego, zupełnie wyjątkowo osiąga powyżej 300 cm (Seneta 1981). Wykształca szerokostojkowatą koronę, która u starszych osobników jest nieregularna. Pień i grube konary pokrywają, zwłaszcza w miejscach dobrze oświetlonych, liczne kępki pędów odroślowych. Owe odrosty stanowią unikalną cechę sosny smołowej pozwalającą na łatwe odróżnienie tego gatunku od innych sosen. Bruzdowana korowina jest gruba, ciemnobrązowa na całej długości strzały (pnia). Ciemnozielone i sztywne igły, długości 7-10 cm, zebrane są po 3 na krótkopędzie. Opadają w trzecim roku. Jajowate szyszki o symetrycznej budowie osadzone są po kilka w okółku. Bywa, że tworzą tzw. buławy skupiające kilkadziesiąt sztuk. Po dojrzewaniu i uwolnieniu uskrzydłych nasion szyszki jeszcze przez wiele lat pozostają na drzewie.

Drewno sosny smołowej wykorzystywane jest na opał, do produkcji węgla drzewnego, rzadziej celulozy. Surowiec pochodzący z terenów suchych jest ciężki i żywiczny, z terenów podmokłych lekki i miękki. W Ameryce wykorzystywano żywiczne sęki tej sosny do wytwarzania oleju do smarowania piast kół, dziegiu do uszczelniania okrętów oraz smolnych trocin do oświetlania blokhauzów (schrony bojowe).

W Europie gatunek jest uprawiany od 1750 roku, w Polsce znany od I poł. XIX wieku. Na przełomie XIX i XX wieku sosna smołowa była u nas często sadzona w lasach. Dziś stare egzemplarze spotyka się częściej na terenach leśnych niż w parkach. Liczne powierzchnie leśne z tym gatunkiem za-

chowały się w zachodniej części kraju. Współcześnie drzewo to nie ma większego znaczenia w hodowli lasu. Bywa stosowane do zadrzewiania wydm nadmorskich. W parkach, poza specjalistycznymi kolekcjami dendrologicznymi, spotykana dość rzadko. Sosna smołowa znaleźć może szersze zastosowanie przy zakładaniu terenów zieleni z uwagi na znaczną odporność na emisje przemysłowe i niewielkie wymagania troficzne. W okolicy Rybnika jedyne większe skupisko starych sosen smołowych odnaleźć można w lasach między Książenicami a Ochojcem.

Gałzka z szyszkami sosny smołowej

1. KSIĄŻENICE - wieś

obwód 192 cm, pierśnica 61 cm,

wysokość 30 m, stan zdrowotny 1

W kompleksie leśnym na pn-zach od Książenic, w pobliżu granicy gminy zachował się ok. 100-letni starodrzew sosny smołowej. Położony jest w oddz. 1 w o pow. 3,07 ha, na terenie lasów niepaństwowych. Inwentaryzacja przeprowadzona w czerwcu 1995r. wykazała istnienie 95 żywych egzemplarzy, w większości szyszkujących. Nie uwzględniono osobników zupełnie suchych, wiatrołomów i wywrotów, w sumie kilkanaście sztuk. Najgrubsza, wyżej opisana, sosna ma silnie wygiętą w kierunku wschodnim strzałę (pień). Rozłożysta, silnie rozbudowana korona osadzona jest na wysokości kilkunastu metrów. Zawiera martwe gałęzie, wierzchołek jest zdrowy. Jeszcze kilka sosen osiągnęło tak okazałe rozmiary, większość drzew mierzy od 110 cm do 160 cm w obwodzie. Wiele sosen ma podobny pokrój, również wygięte strzały. W miejscach, gdzie zwarcie drzewostanu nie jest duże sosny wykształcają kępki krótkopędów na pniach. Drzewostan tworzą także liczne sosny pospolite, młodsze świerki i buki. W runie panuje malina właściwa i orlica pospolita. Dojście dość skomplikowane. Należy kierować się na północny-zachód rzadko uczęszczanym duktem odchodzącym ukośnie w prawo od gruntowej drogi leśnej Książenice-Ochojec, kilkaset metrów za boczną drogą w prawo do przysiółka Kolonia Lasoki I. Po kilkuset metrach marszu krętym duktem osiągamy widoczne po prawej stronie sosny smołowe.

SOSNA WEYMOUTHIA (WEJMUTKA)

(Pinus strobus)

Okazła sosna wejmutka, Palowice

Występuje we wschodniej części Ameryki Pn. od Georgii do Nowej Fundlandii. Tworzy na nizinach i w niższych położeniach górskich rozległe lasy wraz z innymi gatunkami drzew iglastych. Jest najważniejszym drzewem leśnym wschodnich Stanów Zjednoczonych. Do Europy sprowadzona została w 1705 roku jako drzewo dekoracyjne i leśne.

To szybko rosnące drzewo osiąga w swojej ojczyźnie wysokość do 60 m. W Europie środkowej dorasta do 25 m. Najokazalsza w Polsce wejmutka rośnie w miejscowości Pokój (woj. opolskie). Okaz ten osiągnął przy wieku ok. 200 lat obwód 499 cm i wysokość 28 m (Pacyniak 1992).

Pień jest zazwyczaj prosty, korona początkowo stożkowata, u starszych osobników nieregularna. Gałęzie boczne wystają z pnia pod kątem prostym tworząc wyraźne piętra. Kora na pniu jest brązowa, łuskowata i spękana. Miękkie, jasnozielone igły długości 6-12 cm zebrane są po pięć na krótkopędzie. Lekko wygięte, zwisające szyszki osiągają 10-20 cm długości. Stanowią istotny walor dekoracyjny tego gatunku sosny.

Drewno jest przydatne w stolarstwie, budownictwie, przemyśle papierniczym. Wejmutka odznacza się szybkim wzrostem, dobrze znosi surowe zimy i zanieczyszczone powietrze. Jest rozprzestrzeniona w miastach i okręgach przemysłowych jako drzewo ozdobne (malownicze korony u starych egzemplarzy, oryginalne szyszki). Powszechnie uprawiana jest także w lasach, gdzie pewne zagrożenie dla niej stwarza zwierzyna płowa permanentnie zgryzająca pędy młodych drzewek. Uprawa sosny wejmutki jest utrudniona przez groźną chorobę - rdzę wejmutkowo-porzeczkową - powodującą zamieranie drzew.

Na ziemiach: Rybnickiej, Wodzisławskiej i Raciborskiej sosna ta jest licznie hodowana w lasach, miastach i przydomowych ogródkach. Najpiękniejsze stare okazy rosną jednak w zabytkowych parkach pałacowych np. w Krzyżanowicach, Baranowicach, Rudach. Sosny osiągają tam 250-300 cm obwodu.

Sosna wejmutka w Czuchowie

1. CZUCHÓW - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*obwód 243 cm, pierśnica 77 cm,
wysokość 18 m, stan zdrowotny 2*

Na terenie zaniedbanego parku dworskiego rośnie najgrubsza w gminie sosna wejmutka. Pień jest silnie ugałęziony, korona rozwinięta asymetrycznie w kierunkach południowym i wschodnim. Występują licznie suche gałęzie, obumierają także grube konary, na pniu widnieje rana. Mimo pogarszającego się stanu zdrowotnego drzewo nadal rodzi szyszki. Tuż obok rośnie sosna czarna (*Pinus nigra*) o obwodzie 135 cm. Gatunek ten odznacza się dekoracyjnymi, dużymi szyszkami.

2. KSIĄŻENICE - wieś

a) *obwód 182 cm, pierśnica 58 cm,
wysokość 26 m, stan zdrowotny 2*

Drzewo o powyższych rozmiarach jest najgrubszą z 16 wejmutek rosnących w lesie, przy gruntowej drodze z Książenic do Ochojca. W 1993 r. kilka sosen oszpecono przez byłe jakie i niepotrzebne obcięcie znacznej liczby gałęzi w koronach. Dwie wejmutki wyraźnie zamierają, ich aparat asymilacyjny latem 1995 r. zachowany był już tylko w szczątkowym stanie. Pod wejmutkami rozwijają się młode buki i dęby szypułkowe. Do sosen dojść można wyznakowanym na żółto (znaki także na wejmutkach) "Szlakiem okrężnym wokół Gliwic" na odcinku Ochojec - Wilcza Górna. Można także dojść z Książenic, kierując się z ul. Klimka w leśną drogę prowadzącą do Ochojca.

b) *obwód 202 cm, pierśnica 64 cm,
wysokość 31 m, stan zdrowotny 1*

Jest to najokazalsza wejmutka rosnąca przy leśnej drodze w oddz. 48f leśnictwa Książenice w Nadleśnictwie Rybnik. Drzewo jest silnie ugałęzione od wysokości 13 m, korona nie zawiera suchych gałęzi, wierzchołek jest zdrowy. Sosna obfi-

cie rodzi szyszki. W odległości 0,5 m od niej wzrasta młody buk, wokół liczne sosny pospolite, świerki, buki. Grupa tutejszych wejmutek liczy ogółem 11 egzemplarzy rosnących w podwójnym rzędzie po jednej stronie drogi. Sosny te górują wyraźnie nad otaczającym je drzewostanem. Możliwość dojścia - patrz rozdz. „Jedlica Douglasa”- 1b.

3. LESZCZYNY - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto

a) *obwód 191 cm, pierśnica 61 cm,
wysokość 25 m, stan zdrowotny 3*

Jest to najgrubsze drzewo w grupie dziewięciu wejmutek rosnących w niewielkim parku otaczającym klasycystyczny dwór z XIX wieku (tzw. zamek) w Leszczynach. Egzemplarz ów ma żywe tylko górne partie korony. Liczne konary i gałęzie są suche i obłamane. Sosna jest bocznie ocieniona przez gęsto rosnące drzewa: klony i lipy. Pozostałe wejmutki odznaczają się lepszą kondycją zdrowotną.

Szyszki sosny wejmutki

b) *obwód 205 cm, pierśnica 65 cm,
wysokość 23,5 m, stan zdrowotny I*

Pośrodku zdziczałego parku w Nowym Dworze (przysiółek Leszczyn) rośnie najgrubsza w tej dzielnicy miasta wejmutka. Jest jedynym przedstawicielem tego gatunku w tutejszym parku. Posiada zwartą koronę ze zdrowym wierzchołkiem, rodzi szyszki. Parkowy drzewostan tworzą głównie rodzime gatunki drzew. Wśród nich uwagę zwraca olbrzymia wierzba o kilku pniach, a także okazały, niestety wyraźnie usychający, jarząb pospolity o obw. 125 cm. W parku nadzwyczaj bujnie rozwija się gęsty podszyt złożony z leszczyny, bzu czarnego i jaśminowca. Z rzadka rośnie tu kalina koralowa (*Viburnum opulus*).

4. PALOWICE - wieś

*obwód 221 cm, pierśnica 70 cm,
wysokość 32 m, stan zdrowotny I*

Okazała wejmutka o wysoko osadzonej koronie rośnie w oddz. 130 Leśnictwa Woszczyce Nadleśnictwa Kobiór. Wejmutkę otacza las iglasty złożony z innych starych wejmutek (192 cm, 213 cm obwodu), modrzewi, sosen pospolitych. Podszyt tworzy jarzębina, a w runie rośnie siódmaczek leśny, malina właściwa, trzcinnik leśny, borówka czarna. Dojazd do wejmutki: z centrum Palowic kierujemy się asfaltową szosą (ul. Dębowa) w kierunku przysiółka Hochołów. Tutaj skręcamy w prawo na zarośniętą ścieżkę widoczną (nie-wyraźnie!) 20 m przed odbiegającą również w prawo wyraźną drogą leśną. Posuwając się tą ścieżką mijamy zarastający stawek i po lewej stronie na skraju uprawy leśnej widzimy starą wejmutkę. Kontynuując marsz tą samą ścieżką możemy dojść piękną dębową aleją do drewnianej altany nieopodal ul. Szkolnej w Palowicach.

TOPOLA KANADYJSKA

(Populus x canadensis)

*Potężna topola kanadyjska w Bełku
najgrubsze drzewo gminy Czerwionka-Leszczyny*

Drzewo jest najstarszym mieszańcem euroamerykańskim powstałym ze skrzyżowania topoli czarnej (*Populus nigra*) z topolą amerykańską (*Populus deltoides*). Pierwszy z gatunków występuje w Europie, także w Polsce, drugi zaś na środkowych i wschodnich obszarach Ameryki Pn. Topola kanadyjska, zwana również późną, pojawiła się około 1750 roku w Europie Zachodniej. W Polsce uprawiana jest od 200 lat.

Osiąga do kilku metrów obwodu i 35 m wysokości. Topola czarna dorasta do 8 m obwodu i 30 m wysokości. Tak okazała topola czarna rośnie w Puławach i liczy sobie ok. 260 lat (Pacyniak 1992).

Pień topoli kanadyjskiej pokryty jest szarą, głęboko brzdowaną korowiną. Korona jest u młodych osobników stożkowata, u starych szeroka i kopulasta. Liście mają postać pojedynczej blaszki, szerokotrójkątnej, z ząbkowanym brzegiem. Kwiaty zebrane w zwisające kotki rozwijają się na krótko przed rozwojem liści. Topole są roślinami dwupiennymi (na poszczególnych osobnikach występują tylko męskie albo tylko żeńskie kwiaty). Owocem jest torebka zawierająca drobne opatrzone puchem nasiona. Topolowe drewno jest miękkie i lekkie. Używa się go do produkcji celulozy, opakowań, sklejek i płyt pilśniowych.

Podobnie jak inne topolowe mieszańce także topola kanadyjska jest sadzona przy drogach, kanałach, na wsiach. Jest mało wymagająca co do gleby, lecz podatna na choroby.

W okolicy Rybnika topola ta jest drzewem pospolitym, stare egzemplarze spotyka się jednak rzadziej np. Bełk, Chudów, Rybnik. Jedyna w tej okolicy topola kanadyjska chroniona statusem pomnika przyrody rośnie obok ruin XVI-wiecznego, renesansowego zamku w Chudowie (gmina Gierałtowice).

1. BEŁK - wieś

- a) *obwód 650 cm, pierśnica 207 cm,
wysokość 35 m, stan zdrowotny 2,
proponowany pomnik przyrody*

Drzewo rośnie przy szosie łączącej drogę Rybnik-Orzesze z dawnym majątkiem ziemskim (zabudowania kombinatoru rolnego).

Gruby pień na wysokości 3 m rozdziela się na 5 konarów, szósty jest odłamany. Na pniu zblizniają się niewielkie ubytki kory, widnieją białe gwoździe. Szeroka korona zawiera liczne krzewy jemióły pospolitej. Obumierają końcówki gałęzi. Między konarami wyrasta młoda jarzębina. Topola ta jest jedną z najgrubszych na Płaskowyżu Rybnickim, natomiast na terenie gminy i miasta Czerwionka-Leszczyny jest to najgrubsze w ogóle drzewo.

*b) obwód 550 cm, pierśnica 175 cm,
wysokość 28 m, stan zdrowotny 4*

W pobliżu wyżej opisanej rośnie druga okazała topola kanadyjska. Na jej pniu widnieją rozległe ubytki kory, częściowa martwica drewna. Drzewo rozgałęzia się na wysokości 3 m na cztery konary, z których jeden jest zupełnie suchy. Pozostałe są na różnych wysokościach obłamane i obumierają. Prawdopodobnie istniał jeszcze jeden konar, po którym pozostała próchniejąca dziupla z przybyszowymi korzeniami. Między konarami wyrasta młode drzewko jarzębiny. Według relacji p. Elżbiety Herdy z Bełku przed wielu laty oswojona kawka ukrywała w topolowych dziuplach różne świecidełka porywane mieszkańcom. Znalezione tam m.in. drobną biżuterię i stołową łyżeczkę.

2. CZUCHÓW - dzielnica,

CZERWIONKA-LESZCZYN - miasto

*a) obwód 423 cm i 398 cm, pierśnica 135 cm i 127 cm,
wysokość 28 m i 34 m, stan zdrowotny 3 i 2*

Obok budynku przy ul. Szyb Zachodni 1, na skraju gruntowej drogi prowadzącej w pole rosną dwie rozłożyste topole. Między nimi fragment pnia po trzeciej topoli złamanej przez wichurę w lipcu 1993 r. Grubsza topola ma wypróchnienie kominowe

we wnętrzu pnia, otwarte w formie szczeliny. Obydwa drzewa mają liczne suche i złamane konary. Na wyższej topoli skrzynka lęgowa dla ptaków.

- b) obwód 348 cm i 352 cm, pierśnica 111 cm i 112 cm, wysokość 22 m i 22 m, stan zdrowotny 2 i 2*

Przy ul. Folwarcznej, w pobliżu folwarku Anna rosną obok siebie dwie duże topole. W tutejszej ciekawej alei dębowej są to najgrubsze drzewa. Pnie rozdławiają się na wysokości 4-6 m. Korony są rozłożyste, lecz rzadkie, z licznymi połamanymi gałęziami. Widoczne są suche gałęzie u wierzchołków.

3. LESZCZYNY - dzielnica, CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto

- a) obwód 320 cm, pierśnica 102 cm, wysokość 27 m, stan zdrowotny 1*

Na terenie prywatnym, przy ul. Powstańców Śl. 4 rośnie w pobliżu cieku wodnego zdrowa topola. Drzewo jest lekko pochylone, pień jest ugałęziony od wysokości 6 m, tylko nie-liczne gałęzie są suche lub obłamane. Topolę posadził ok. 60 lat temu pan Wacław Kurpanik. Na tej samej posesji rosną też dwie okazałe lipy drobnolistne.

- b) obwód 433 cm, pierśnica 138 cm, wysokość 25 m, stan zdrowotny 2*

Przy ul. Ks. Pojdy w pobliżu budynku nr 49 rośnie silnie pochylona topola. Jej pień na wysokości 12 m został złamany. Młodsze konary jakie wyrosły na pniu w miejscu złamania utworzyły nową koronę. Na pniu widnieje szeroki ubytek kory do wysokości 4 m, korona zawiera niewielką ilość martwych gałęzi.

WIAZ GÓRSKI

(Ulmus glabra)

Wiąz górski w parku dworskim w Czuchowie

Występuje w Europie, Azji Mniejszej, Kaukazie. W Polsce rośnie na terenie całego kraju.

Dorasta do 40 m wysokości i ponad 600 cm obwodu. Najgrubszy w kraju wiąz górski rośnie w Porębie Wielkiej (woj. nowosądeckie). Osiągnął on wiek ponad 300 lat przy 645 cm obwodu (Pacyniak 1992).

Wiązy tego gatunku wykształcają w starszym wieku gruby pień i gęstą kopulastą koronę. Kora jest początkowo gładka, później płytko bruzdowana, cienka i twarda. Liście długości 5-16 cm są największe wśród wiązów. Mają eliptyczny lub szerokojajowaty kształt, brzeg podwójnie piłkowany oraz górną i dolną stronę szorstko owłosioną. Charakterystyczne są zwykle wyraźne trzy wierzchołki blaszki liściowej oraz asymetryczna nasada liścia. Kwiaty są krótkoszypułkowe, czerwone, zebrane w gęste pęczki. Owocem jest okrągły, błoniasto uskrzydłony orzeszek.

Drewno jest twarde, trudno łupliwe, dość ciężkie. Stosuje się jako surowiec stolarski i okleinowy.

Wiąz górski wymaga gleb żyznych i dostatecznie wilgotnych. Dobrze znosi zanieczyszczenie powietrza, jest jednak wrażliwy na holenderską chorobę wiązów (grafioza). Na skutek tej wrażliwości ma dziś niewielkie znaczenie dla terenów zieleni. Stare osobniki w parkach okolicy Rybnika spotykane są bardzo rzadko np. Czuchów, Żory.

W warunkach naturalnych wiąz ten rośnie w liściastych lasach mieszanych z udziałem buka, lipy, jesionu, jaworu występujących na pogórzu i w niższych położeniach górskich (do ponad 1000 m npm).

- 1. CZUCHÓW** - dzielnica,
CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto
*obwód 400 cm, pierśnica 127 cm,
wysokość 26 m, stan zdrowotny I
proponowany pomnik przyrody*

W zaniedbanym parku dworskim rośnie bardzo okazały wiaź górski. Gruby, zdrowy pień dzieli się na wysokości 2-2,5 m na trzy pnie utrzymujące rozłożystą, kopulastą koronę. Suche gałęzie występują nielicznie. Jest to najgrubszy wiaź górski w mieście i gminie, a jednocześnie jeden z okazalszych w regionie rybnicko-raciborskim. W pobliżu rosną dwa młodsze osobniki tego gatunku. Z relacji mieszkańców Czuchowa wynika, że w parku tutejszym rosły niegdyś atrakcyjne drzewa o parasolowatych koronach i zwisających gałęziach z liśćmi jak u wiazu górskiego. Były to prawdopodobnie wiązy górskie odmiany Camperdowna, obecnie bardzo rzadko spotykane w tej okolicy.

WIAZ SZYPUŁKOWY

(Ulmus laevis)

Wiąz szypułkowy w Palowicach

Inna nazwa: limak.

Występuje w środkowej i południowo-wschodniej Europie oraz Azji Mniejszej. Osiąga do 40 m wysokości i do 900 cm obwodu pnia. Najgrubszy i najstarszy limak Europy rośnie w Komorowie (woj. zielonogórskie). Drzewo to liczy sobie 440 lat, osiągnęło 887 cm obwodu (Pacyniak 1992).

Rosnące na wolnej przestrzeni wiązy wykształcają gruby pień rozdzielony w kilka odnóg w niewielkiej odległości od ziemi. Charakterystyczne dla limaka są tzw. szkarpy, czyli deskowato rozszerzone nasady głównych korzeni, które ułatwiają drzewu utrzymanie stabilności w podmokłym gruncie. Na pniu licznie wyrastają pędy odroślowe. Korona jest rozłożysta, dość rzadka, rozszerzona pucharowato ku górze. Kora szarobrazowa, podłużnie spękana, łuszczy się cienkimi płatkami. Liście są jajowate, na brzegach podwójnie piłkowane, na szczycie zaostrome, u nasady charakterystycznie niesymetryczne. Z wierzchu są ciemnozielone i szorstkie, od spodu miętko owłosione. Kwiaty osadzone są na długich zwisających szypułkach. Owocem jest płaski, dookoła błoniasto uskrzydłony orzeszek opatrzone szypułką.

Drewno wiązu jest trwałe, ciężkie i odporne na gnicie. Wykorzystywane jest do wyrobu oklein, tarcicy skutniczej, pali portowych. Korzeniowe drewno limaka nadaje się do wyrobu fajek i ozdobnej galanterii. Cenne drewno stało się jedną z przyczyn wyrzeźbienia wiązów w naszych lasach.

Wiąz szypułkowy do swojej egzystencji wymaga gleb żyznych i wilgotnych, nawet okresowo zalewanych. Naturalnym siedliskiem limaka są liściaste lasy mieszane na nizinach i pogórzu. Drzewo to z jesionem, olchą i dębem szypułkowym tworzy w dolinach rzecznych zespoły łąkowe (Ficario-Ulmentum).

Limak dobrze znosi zanieczyszczenia powietrza, jest też najodporniejszy spośród krajowych gatunków wiązów na groźną chorobę tzw. holenderską chorobę wiązów (grafioza wy-

woływana przez grzyb *Ceratocystis ulmi*). Limak ma do dziś duże znaczenie dla terenów zieleni. Wsadzany jest w parkach, przy drogach, w pobliżu zabudowań wiejskich.

W południowej części woj. katowickiego okazałe wiąz szypułkowe spotyka się przeważnie w starych, zabytkowych parkach. Przykładami niech będą: wyróżniający się olbrzymią powierzchnią (84 ha) Park Pałacowy w Pszczynie oraz parkowe otoczenie pałacyku myśliwskiego w Promnicach. W tym ostatnim miejscu rośnie w towarzystwie krzaczastych cisów i wiekowych dębów 12 okazałych (do 405 cm obwodu) limaków. Wspomnieć także należy o ciekawej, jednorzędowej alei wiązowej położonej w parku krajobrazowym w Rudach. Aleję tworzy 27 limaków o obwodach ok. 200-300 cm. Jest to jedyne alejowe nasadzenie wiązowe całego Parku Krajobrazowego „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”.

1. BEŁK - wieś

*obwód 370 cm, pierśnica 118 cm,
wysokość 33 m, stan zdrowotny 2*

W zaniedbanym parku dworskim rośnie 7 okazałych wiązów szypułkowych. Pięć z nich tworzy półokrąg pośrodku którego stała niegdyś ogrodowa altana z blaszaną kopułą. Tuż obok wznosił się okazały dwór- siedziba właścicieli ziemskich w Bełku. Obecnie dwór już nie istnieje, park został zdewastowany. Piętrzą się tu stosy gruzu, betonowych płyt, płynie otwarty ściek. Najgrubszy wiąz ma zdrowy pień pokryty odroślami. Jest on rozdwojony na wysokości 3,5 m, korona jest silnie ugałęziona.

2. DĘBIEŃSKO - dzielnica, CZERWIONKA-LESZCZYNY - miasto *obwód 308 cm, pierśnica 98 cm, wysokość 30,5 m stan zdrowotny 1*

Wiąz szypułkowy przy ul. Gliwickiej 61 w Szczekowicach

Drzewo rośnie w Dębieńsku Wielkim przy ul. Zabrzeńskiej, obok domu stojącego u zbiegu ulic: Zabrzeńskiej i Dr. Malczyka. Wiąz ma wąską koronę, część gałęzi na pniu została usunięta. Mieszkańcy ww. domu obawiają się przewrócenia drzewa, które przy silniejszym wietrze „trzeszczy”. Limak ów jest wyróżniającym się drzewem w nieciągłej alei mieszanej z przewagą jesionu wyniosłego położonej przy ul. Zabrzeńskiej.

3. PALOWICE - wieś

*obwód 366 cm, pierśnica 117 cm,
wysokość 21 m, stan zdrowotny 1,
proponowany pomnik przyrody*

Na terenie parku dworskiego, obok domu przy ul. Wiejskiej 55 rośnie okazały wiąz. Ma on silnie rozszerzoną odziomkową część pnia z deskowatymi szkarpami. Pień jest silnie ugałęziony od wysokości 1,7 m.

Powierzchnia pod drzewem jest zadarniona (trawiasta).

4. SZCZEJKOWICE - wieś

*obwód 360 cm, pierśnica 115 cm,
wysokość 26,5 m, stan zdrowotny 1
proponowany pomnik przyrody*

Drzewo rośnie przy ul. Gliwickiej na terenie posesji nr 61, obok zabudowań gospodarskich. Pień na wysokości 5 m, rozdziela się na kilka konarów. Korona jest rzadka, rozłożysta i regularnie rozwinięta we wszystkich kierunkach.

Na tej samej posesji rośnie dorodna lipa drobnolistna o obwodzie 300 cm.

WYCIECZKI PIESZE I ROWEROWE

Trasa piesza I

Leszczyny - Nowy Dwór - Czerwionka

Długość trasy 3 km, czas przejścia 1 godz. 15 min.

Wyruszamy z przystanku autobusowego koło Domu Kultury w Leszczynach. Przechodzimy ul. Ks. Pojdy i wchodzimy w wąską drogę (naprzeciw wylotu ul. Ligonia) biegnącą wzdłuż budynku tzw. Ratusza. Po chwili dochodzimy do potężnego dębu rosnącego na skarpie (patrz rozdz. „Dąb szypułkowy” 5a). Po prawej stronie mijamy mały staw. Na drugim planie widoczny jest dwór leszczyński zwany zamkiem. Został on wzniesiony w drugiej poł XIX wieku przez Konrada Bartelta - właściciela Leszczyn. W otoczeniu dworu zachował się niewielki park o bogatym drzewostanie (dojście od ul. Ks. Pojdy). Rosną tu liczne dęby szypułkowe, lipy drobnolistne, sosny wejmutki (patrz rozdz. „Sosna wejmutka” 3a), klony jawory (patrz rozdz. „Klon jawor” 3b), klony pospolite. Wokół dworu istniały dawniej cztery stawy służące do hodowli ryb i dostarczania wody na potrzeby gospodarskie.

Od małego stawu idziemy gruntową drogą między garażami, mijamy starą robinie (patrz rozdz. „Robinia biała” 2b) i docieramy do drewnianego krzyża przy ul. Polnej. Rośnie tu najgrubszy w gminie platan klonolistny (patrz rozdz. „Platan klonolistny” 2). Wchodzimy na polną drogę prowadzącą do Nowego Dworu-przysiółka Leszczyn. Przy drodze rosną stare, usychające brzozy oraz młodsze robinie, dęby, topole osiki, wierzby. Wzdłuż poboży ciągną się zarośla jeżyny fałdowanej, maliny właściwej i żarnowca miotlastego. Bujnie rozwija się roślinność zielna: krwawnik, wrotycz, mniszek, komosa, łopian.

Z drogi otwiera się ciekawy widok w kierunku wschodnim: na KWK „Dębieńsko”, hałdy, Czerwionkę i górę Ramzę. W kierunku północnym widoczny jest zespół śródpolnych za-
drzewień koło Malenia stanowiący bogatą ostoję starych dębów. Po prawej stronie Zakład Drobiarski w Leszczynach.

Dochodzimy do zabudowań Nowego Dworu. Powstanie tego przysiółka wiąże się z osobą Konrada Bartelta, który w XIX wieku założył tu folwark budując chlewy, stodoły i owczarnię. W 1904 roku wystawił tu dla swojej córki Heleny willę z sześcioma pokojami i oszkloną werandą. Dzisiaj willa jest ruiną przeznaczoną do zagospodarowania. Do willi przylega zanied-

bany sad i park, w którym rosną m.in. wierzby, dęby, lipy, kasztanowce, sosna wejmutka. Uwagę zwracają rosnące w południowej części parku olbrzymia wierzba krucha (obwód przy pow. ziemi wynosi 500 cm) oraz jarzębina (obwód 125 cm).

Od Nowego Dworu zmierzamy betonową drogą w kierunku Czerwionki. W miejscu gdzie droga skręca w lewo, w kierunku widocznej oczyszczalni ścieków, wchodzimy w zarośniętą krzewami dwurzędową aleję robiniową (patrz rozdz. „Robinia biała” 2a). Aleję docieramy do rzeki Bierawki i zbiornika Tama w Czerwionce. Rosną tu malownicze wierzby białe odmiany zwisającej tzw. wierzby płaczące. Po osiągnięciu brzegu Bierawki skręcamy w prawo i idąc wąską ścieżką w górę rzeki dochodzimy wkrótce do ul. Furgoła i mostu na Bierawce. Stąd już niedaleko do centrum Czerwionki.

Trasa piesza II

PKP Dębieńsko-Czerwionka - PKP Czerwionka

Czas przejścia 1 godz. 15 min.

Wyruszamy ze stacji PKP Dębieńsko, obok której rośnie egzemplarz cisa pospolitego. Zmierzamy wysadzaną kasztanowcami drogą biegnącą wzdłuż ogrodzenia Zespołu Szkół w kierunku ul. T. Kościuszki. Znajduje się tutaj malownicza aleja jednorzędowa (patrz rozdz. „Kasztanowiec zwyczajny” 1b). Po dojściu do końca ulicy skręcamy w prawo. Po lewej stronie widzimy kościół p.w. Najświętszego Serca Jezusa. Warto zwrócić uwagę na zieleń otaczającą kościół. Rosną tu okazałe kasztanowce (patrz rozdz. „Kasztanowiec zwyczajny” 1a), wierzba biała odmiany zwisającej tzw. wierzba płacząca. Przy ogrodzeniu plebanii rośnie rozłożysta olsza czarna (obwód 232 cm) - jedna z najgrubszych w gminie. W pobliżu zachował się odziomek starego dębu (obwód przy powierzchni ziemi 700 cm), który w 1992 r. został wycięty ze względów bezpieczeństwa.

Opuszczamy plac kościelny i ul. Kościuszki dochodzimy do ul. 3 Maja, gdzie skręcamy w prawo. Po kilkuset metrach skręcamy w lewo w ul. Wolności. Obok skrzyżowania grupa dębów (patrz rozdz. „Dąb szypułkowy” 2). Przy tej ulicy położona jest oryginalna aleja jarzębowa. Tworzy ją ponad 100 jarzębów pospolitych i szwedzkich o obwodach do 90-100 cm.

Z ul. Wolności skręcamy w lewo na ul. Furgoła i dochodzimy do centrum miasta. Ulicą Parkową dochodzimy do zadbanego parku miejskiego o starym drzewostanie. Rosną tu buki, brzozy, lipy, robinie (patrz rozdz. „Robinia biała” 1).

W drugiej części parku, w pobliżu tzw. zameczku, rosną pomnikowe egzemplarze buków i lip.

Po zwiedzeniu parku kierujemy się w pobliską ul. Dworcową i po chwili dochodzimy do stacji PKP Czerwionka.

TRASA ROWEROWA I

**Czerwionka - Bełk - góra Ramża - Orzesze Jaśkowice -
- Orzesze Zawada - Bełk - Czerwionka**

Długość trasy 14,5 km. Czas przejazdu ok. 2 godz.

Uwaga! Na odcinku Bełk-góra Ramża-Orzesze Jaśkowice przejazd jest męczący, może sprawiać trudności orientacyjne.

Wyruszamy z centrum Czerwionki ul. Parkową w kierunku Bełku. Mijamy po lewej stronie Urząd Gminy i Miasta, zaś po prawej zadbane park miejski porośnięty starodrzewiem złożonym z robinii, buków, lip, brzoź. Wzdłuż ul. Parkowej ciągnie się aż do cmentarza jednorzędowa aleja mieszana. Rosną tu okazałe klony, dęby czerwone, jesiony wyniosłe i kasztanowce (patrz rozdz. „Kasztanowiec zwyczajny” 1c).

Mijamy położony na wzgórzu cmentarz z dużą grupą do-rodnych żywotników zachodnich przypominających pokrojem śródziemnomorskie cyprisy. Asfaltową szosą malowniczo wijącą się wśród pól zmierzamy w stronę Bełku. Po obydwu stronach drogi położone są rozległe zadrzewienia stanowiące ostoję bażantów, saren, zajęcy. Przed zabudowaniami kombinatu rolnego w Bełku mijamy prostopadłe do drogi, po obydwu jej stronach, zadrzewienie „Granicznik” złożone głównie ze starzych dębów szypułkowych i grabów pospolitych.

Dojeżdżamy do skrzyżowania drogi Czerwionka-Bełk z drogą prowadzącą z kombinatu rolnego do Dębieńsk Wielkiego. Skręcamy w prawo, między zabudowania rolne. Po chwili osiągamy zaniedbany park dworski. Rosną tu m.in. okazałe wiązy (patrz rozdz. „Wiąz szypułkowy” 1) i platan (patrz rozdz. „Platan klonolistny” 1) oraz kasztanowce. Niegdyś wznosił się tu duży dwór z XVIII wieku stanowiący siedzibę właścicieli wsi - niemieckiej rodziny Lukas.

Wracamy do głównej szosy, przecinamy ją i podążamy w kierunku widocznego wzniesienia Ramży. Od wspomnianego skrzyżowania jedziemy zgodnie z żółtymi znakami szlaku „Historii Górnictwa Górnśląskiego”. Po obydwu stronach drogi rosną lipy, kasztanowce, jesiony i dęby (patrz rozdz. „Dąb szypułkowy” 1c). Osiągamy skraj lasu i wznoszącą się drogą jedziemy w kierunku wierzchołka wzgórza. Po prawej stronie mijamy źródło w drewnianej obudowie.

Z asfaltowej szosy skręcamy w prawo, zgodnie ze znakami szlaku na wyboistą drogę. Po chwili docieramy do rozłożystego buka, jednego z największych w gminie (patrz rozdz. „Buk pospolity” 1a). Kilkadziesiąt metrów dalej możemy zo-

baczyć fragment ponad 100-letniej buczyny, w której najgrubsze drzewa liczą do 400 cm obwodu. Lekko opadającą drogą jedziemy w kierunku Jaśkowic, mijamy uprawy leśne po lewej stronie, po prawej zwarta ściana lasu.

Dojeżdżamy do drogi z betonowych płyt, mijamy wybudowaną w latach 1994-1995 stację meteorologiczną i wjeżdżamy prosto w las na drogę gruntową, droga z płyt skręca w tym miejscu w prawo. Jedziemy teraz ciągle w dół trudnym odcinkiem (często stoi tu woda), mijamy kilka zakrętów i rozwidleń (uwaga na znaki szlaku) i docieramy do skraju lasu w Jaśkowicach. Dojeżdżamy do widocznej asfaltowej ul. Armii Ludowej i skręcamy w prawo. Jedziemy tą ulicą do ul. Fabrycznej, tu skręcamy w lewo i po przejechaniu kilkuset metrów, za budynkiem poczty w prawo. Mijając Fabrykę Urządzeń Technicznych „Zremb” docieramy do ul. Wolności i przejazdu kolejowego. W tym miejscu skręcamy w prawo i jedziemy ul. Wolności przez las aż do Zawady. Znaki szlaku skręcają tuż za kościołem w Jaśkowicach w lewo do Orzesza.

Przy wyjeździe z lasu w Zawadzie mijamy rosnące w różnej odległości od szosy dęby szypułkowe. Jest ich tu 13 egzemplarzy. Najgrubsze (400-490 cm obwodu) rosną na skraju lasu oraz w pobliżu mostu na Bierawce. Nieopodal znajduje się bocianie gniazdo na betonowym słupie linii elektrycznej. W Zawadzie skręcamy w prawo na ruchliwą drogę Orzesze-Rybnik. Po kilkuset metrach osiągamy Bełk. Jedziemy tą ulicą (ul. Główna) aż do szpitala zakaźnego, mieszczącego się w budynku o ciekawej architekturze od 1908 roku. Obok szpitala rośnie grupa pochodzących z Japonii cyprysików grozskowych, Największy z nich osiągnął obwód 160 cm.

Przed szpitalem skręcamy w ul. Kościelną i dojeżdżamy do zabytkowego, drewnianego kościółka p.w. św. Marii Magdaleny wzniesionego w XVII wieku. Na starym cmentarzu otaczającym kościół rośnie pomnikowy dąb (patrz rozdz. „Dąb szypułkowy” 1d). W pobliżu kościoła można zobaczyć mu-

rowaną kaplicę grobowca Gemanderów wzniesioną na ziemnym kopcu porośniętym starodrzewem dębowo-lipowym.

Z ul. Kościelnej skręcamy w lewo na drogę prowadzącą do Czerwionki. W pobliżu zabudowań kombinatu rolnego w Bełku, widzimy po lewej stronie drogi potężny dąb szypułkowy. Jest to jeden z czterech pomników przyrody na terenie gminy (patrz rozdz. „Dąb szypułkowy” 1b).

Jadąc dalej asfaltową szosą osiągamy wkrótce Czerwionkę.

Trasa rowerowa II

Stanowice - Bełk - Palowice - Szczekowice - Stanowice

Długość trasy 13 km. Czas przejazdu ok. 1,5 godz.

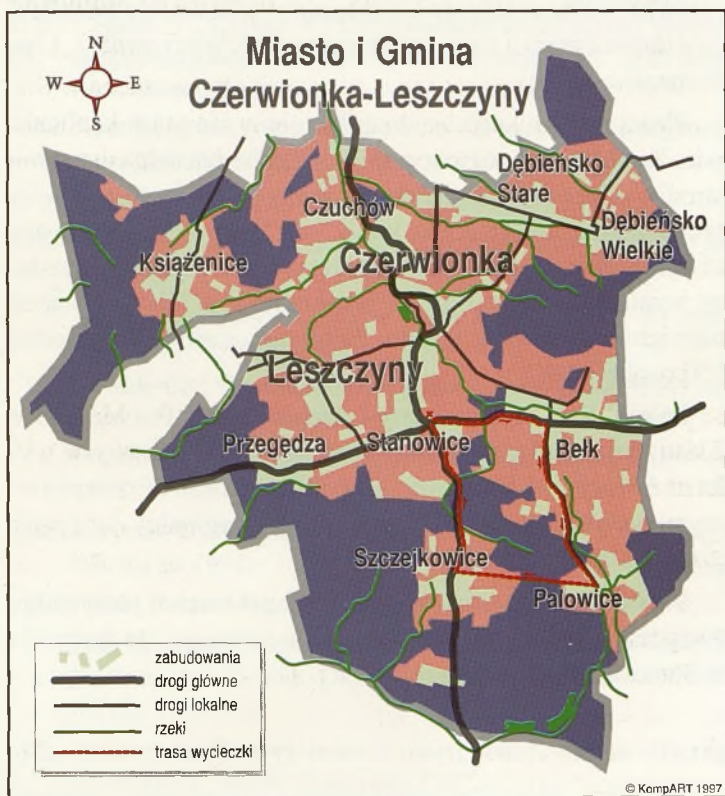
Wycieczkę rozpoczynamy przy kościele św. Jacka w Stanowicach. Obok kościoła znajduje się zrosnięta z kapliczką potężna lipa - pomnik przyrody (patrz rozdz. „Lipa drobnolistna” 6). Ruchliwą szosą zmierzamy w kierunku Bełku. Po prawej stronie mijamy krótką aleję wysadzaną kasztanowcami, prowadzącą do zabudowań rolnych. Tworzy ją 14 kasztanowców o obwodach do 260 cm. Jadąc dalej pokonujemy obniżenie terenu i docieramy do Bełku.

Po prawej stronie widoczna jest, przecinająca pole, mieszana aleja dwurzędowa prowadząca do folwarku Marynow. Składa się na nią 68 dorodnych dębów szypułkowych i 10 kasztanowców o obwodach do 290 cm.

Za blokami mieszkalnymi skręcamy w lewo na wąską, asfaltową drogę. Rosną tu dwie nadzwyczaj duże topole, należące do najgrubszych drzew w okolicy Rybnika (patrz rozdz. „Topola kanadyjska” 1a i b).

Wracamy do głównej szosy i jadąc nią mijamy po lewej stronie szpital zakaźny otoczony ozdobnymi drzewami, po prawej cmentarz, za którym rośnie stary dąb (patrz rozdz. „Dąb szypułkowy” 1f).

Na skrzyżowaniu ulicy Głównej z Palowicką skręcamy w prawo, w kierunku Palowic. Za stojącym przy drodze budynkiem OSP widać okazały dąb szypułkowy. Jego obwód wynosi 405 cm. Drzewo niestety zamiera, martwica sięga do wysokości 8 m, w koronie widoczne są liczne suche gałęzie. Na dalszym odcinku drogi mijamy oryginalną murowaną kapliczkę z 1935 roku, Fermę Drobiu w Bełku, po czym wjeżdżamy w las. Za lasem rozpościera się już sołectwo Palowice, w którego centrum znajduje się klasycystyczny dwór Winklerów (dawnych właścicieli Palowic) otoczony parkiem o zubożałym, lecz ciekawym drzewostanie. Rosną tu liczne

okazałe dęby czerwone (patrz rozdz. „Dąb czerwony” 1a i b) oraz lipy (patrz rozdz. „Lipa drobnolistna” 4a i b), cisy, wiązy (patrz rozdz. „Wiąz szypułkowy” 3), dąb (patrz rozdz. „Dąb szypułkowy” 6). W Palowicach warto zobaczyć także drewniany kościółek p.w. św. Trójcy przeniesiony tu w 1981 r. z Leszczyn.

Palowice opuszczamy kierując się ul. Wiejską w stronę Szczekowic. Przy drodze wiodącej przez las rosną w formie alei okazałe dęby czerwone, które szczególnie wdzięcznie prezentują się w okresie jesiennego przebarwienia liści.

Pokonujemy leśny odcinek drogi, później mijając pola docieramy do Szczekowic. Na skrzyżowaniu z ul. Gliwicką (główna szosa w sołectwie) skręcamy w lewo, by po kilkudziesięciu metrach osiągnąć dorodną lipę (patrz rozdz. „Lipa drobnolistna” 7a).

Kontynuujemy wycieczkę i kierujemy się w stronę Stanowic. Za sklepem spożywczym w Szczekowicach, po prawej stronie, na terenie gospodarstwa, widoczny jest okazały wiąz (patrz rozdz. „Wiąz szypułkowy” 4). Warto zwrócić uwagę również na drzewa rosnące wzdłuż ul. Gliwickiej. Są to jesiony wyniosłe, ich obwody nie przekraczają tu 220 cm. Jest to największe skupienie jesionu na terenie gminy, liczy ponad 150 osobników.

Pokonujemy kręty, leśny odcinek drogi. Po wyjeździe z lasu, dojeżdżając do Stanowic mijamy po lewej stronie wylot ul. Leśnej prowadzącej do przysiółka Podlesie. Przed pierwszymi budynkami przy ul. Leśnej rośnie oryginalny dąb (patrz rozdz. „Dąb szypułkowy” 7).

Wracamy do głównej szosy i po kilku minutach jazdy drogą wysadzaną jesionami wyniosłymi docieramy do kościoła w Stanowicach.

BIBLIOGRAFIA

1. Aas G. Reidmiller A.: Drzewa - encyklopedia kieszonkowa, Muza SA, Warszawa 1994,
2. Andrzejewski R.: Pomnikowe drzewa, Parki Narodowe 2/1994, Warszawa 1994,
3. Bugała W.: Drzewa i krzewy dla terenów zieleni, PWRiL, Warszawa 1991,
4. Celiński F.: Lasy województwa katowickiego, Aura 11/1992, Kraków 1992,
5. Celiński F., Czyłok A.: Różnorodność biologiczna i przyrodniczo-krajobrazowa "Uroczyska Głębokie Doły" koło Rybnika, Scripta Rudensia,
6. Park Krajobrazowy "Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich", Rudy Wielkie 1995
7. Gorczyński T.: Buk, PWRiL, Warszawa 1953,
8. Kubat K.: Najstarsze drzewa, Przyroda Polska 7/1987, Warszawa 1987,
9. Kuśka A.: Zabytki przyrody ziemi rybnickiej, Kroniki Rybnickie, Rybnik 1983,
10. Łaszek Cz.: O pomnikach przyrody słów kilka, Przyroda Polska 7/1991, Warszawa 1991,
11. Musiolik S.: Zarys dziejów Palowic (maszynopis), Palowice 1992,
12. Pacyniak C.: Najstarsze drzewa w Polsce, Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa 1992,
13. PAN - Instytut Dendrologii: Lipy, Arkadia, Poznań 1991,
14. Plan Urządzeń Gospodarstwa Leśnego OZLP w Katowicach: Nadleśnictwo Rybnik, Okres Gospodarczy od 01.01.1987 do 31.12.1996,
15. Pokorny J.: Drzewa znane i mniej znane, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW” Warszawa 1992,

16. Praca zbiorowa: Mała encyklopedia leśna, PWN, Warszawa, 1991,
17. Praca zbiorowa pod red. J.Ligęzy: Ziemia Rybnicko-Wodzisławska, Wyd. Śląsk Katowice 1970,
18. Pracownia Urbanistyczna „AGD-PROJEKT” Racibórz: Park krajobrazowy - Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich (informator, Wydział Architektury i Krajobrazu Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach,
19. Pracownia Urbanistyczna Sp. z o.o. Rybnik: Plan ogólny zagospodarowania przestrzennego Gminy i Miasta Czerwionka-Leszczyny, Studia i Analizy, Rybnik 1994,
20. Rejestr tworów przyrody poddanych pod ochronę, Urząd Wojewódzki w Katowicach,
21. Rostański K., Celiński F., Czylok A.: Zagadnienia przyrodnicze (str. 77-132) Scripta Rudensia 1, Park Krajobrazowy "Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich", Rudy Wielkie 1994
22. Seneta W.: Drzewa i krzewy iglaste, PWN, Warszawa 1981,
23. Słownik Geograficzno-Krajobrazowy Polski, PWN, Warszawa 1983,
24. Stachy J.: Wiąz, PWRiL, Warszawa 1951,
25. Stebel A., Domański R.: W sprawie ochrony roślinności wodnej i torfowiskowej w okolicach miasta Żory w Rybnickim Okręgu Węglowym (Wyżyna Śląska). Kształtowanie środowiska geograficznego i ochrona przyrody na obszarach uprzemysłowionych i zurbanizowanych, WBiOŚ, WNoZ UŚ, Katowice-Sosnowiec 11:41-45, 1993
26. Tomanek J.: Botanika Leśna, PWRiL, Warszawa 1980,
27. Zakład Dendrologii i Arboretum Kórnickie PAN: Sosna Zwyczajna, PAN, Warszawa-Poznań 1970,
28. Zaręba R.: Puszcze, bory i lasy Polski, PWRiL, Warszawa, 1986,
29. Ziółkowska M.: Gawędy o drzewach, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1983,
30. Żukowski A.: Pomnikowe drzewa i osobliwości dendrologiczne na ziemiach: rybnickiej, wodzisławskiej i raciborskiej (maszynopis - praca konkursowa), Rybnik 1992.

Słowniczek niektórych terminów dendrologicznych i leśnych

Bielicowanie - proces glebotwórczy zachodzący w glebach leśnych. Polega na wymywaniu z gleby związków mineralnych i organicznych przez kwasy próchniczne powstałe z rozkładu ściółki leśnej. Prowadzi do zubożenia gleb.

Blaszka - główna część liścia, zwykle rozszerzona, rozmaicie ukształtowana.

Bór - leśna formacja roślinna ze świerkiem lub sosną jako gatunkami panującymi w drzewostanie. W zależności od warunków siedliskowych wykształcają się różne typy borów np. b. sosnowy suchy, b. sosnowy świeży, b. sosnowy bagienny.

Buczyna - las liściasty, którego drzewostan tworzy buk. Buczyny występują na zasobnych glebach, głównie w południowej i zachodniej części kraju.

Drzewiaste rośliny - wieloletnie rośliny naczyniowe o silnie zdrewniałych pędach. Należą do nich: drzewa, krzewy, krzewinki.

Drzewo - roślina drzewiasta o wysokiej, zdrewniałej łodydze głównej, zwanej pniem.

Drzewoznawstwo - inaczej dendrologia, nauka o drzewach.

Dwupienne rośliny - takie, u których jeden osobnik wytwarza tylko kwiaty męskie lub tylko kwiaty żeńskie np. topole, wierzby.

Gonny - używane w leśnictwie określenie wysokiego i prostego pnia drzewa, zwłaszcza u gatunków iglastych.

Grąd - wielogatunkowy las liściasty z grabem i dębem jako gatunkami panującymi.

Jednopienne rośliny - takie, u których każdy osobnik wytwarza kwiaty męskie i żeńskie np. buk, sosna.

Kalus - tkanka przyrana wytwarzana przez miazgę, powstaje w miejscu zranienia rośliny, ułatwia gojenie się ran.

Kłoda - pień drzew liściastych, krótki i zanikający w koronie wskutek rozgałęziania się konarów.

Monokultura - termin zasadniczo rolniczy, w leśnictwie stosowany jako określenie wprowadzonych przez człowieka drzewostanów jednogatunkowych np. sosnowych, świerkowych.

Nalot - młode pokolenie drzew, powstałe z samosiewu i nie przekraczające wysokości runa leśnego.

Odziomek - dolna, najgrubsza część pnia, obejmuje drewno o najwyższej jakości technicznej.

Oles - inaczej ols, bagienny las liściasty występujący na torfowiskach niskich. Gatunkiem panującym w olsach jest olsza czarna.

Pierśnica - średnica pnia mierzona na wysokości 1,3 m od ziemi.

Pionierska roślina - gatunek cechujący się dużą zdolnością do rozprzestrzeniania się i wytrzymałością na skrajne warunki środowiska.

Podrost - młode pokolenie drzew rosnące pod koronami drzewostanu, starsze od nalotu.

Proekologiczna przebudowa drzewostanów - prowadzenie gospodarki leśnej w kierunku zastąpienia wprowadzonych przez człowieka drzewostanów jednogatunkowych zróżnicowanymi drzewostanami mieszanymi, odpornymi na emisje przemysłowe, a zarazem dostosowanymi do lokalnych warunków siedliskowych.

Przestój - stare drzewo wyróżniające się w drzewostanie; osobnik, który przekroczył wiek przewidziany do wyrębu.

Strzała - pień u drzew iglastych, smukły i widoczny do samego wierzchołka.

Szyja korzeniowa - przyziemna część drzewa, stanowi przejście między pniem i korzeniami.

Troficzne wymagania - wymagania pokarmowe.

Trofobioza - rodzaj współżycia między zwierzętami różnych gatunków. Polega na tym, że jeden z partnerów zyskuje pokarm, a drugi ochronę np. współżycie mrówek z mszycami.

Tumor - obrzęk, zniekształcenie pnia lub gałęzi w postaci narośli, często o znacznych rozmiarach. Występuje głównie u gatunków liściastych.

Zwarcie drzewostanu - rodzaj i stopień wypełnienia przestrzeni przez korony drzew w drzewostanie. Z.d. ma wpływ na wzrost, rozwój i kształtowanie budowy zewnętrznej drzewa.

Słowniczek opracowano w oparciu o następujące źródła:

* Słownik botaniczny pod redakcją A. i J. Szewykowski, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1993

* Mała encyklopedia leśna, PWN Warszawa 1991

Centrum Dziedzictwa Przyrody
Górnego Śląska

Sygn.....1158

ISBN 83-904780-0-5